

2223

1902

7/13741

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: KODOLÁNYI JÁNOS: *Böbök*

Samu búcsúja. • FÁBIÁN

ISTVÁN: *A francia szellem és a mai problémák.* •

ZAKA SÁNDOR: *Különös szerelmi történet.* • HORVÁTH

JÁNOS: *Szász Károly 1829—1905.* • NÉMETH LÁSZLÓ:

Emberi színjáték. (Regény.) • KARDEVÁN KÁROLY: *Az őskaján.* •

JUHÁSZ GÉZA, IVÁNYFI TAMÁS, MÉCS LÁSZLÓ, R. KOZMA ILONA:

Versek. • *Elvek és művek: Szent Benedek Emlékkönyv.* •

Minden másképen van. • *Poétaavatás.* • *Guadalupe.* • *Üvegen ke-*

resztül. • *Zenélő kút.* • *Szoríts kezet.* • *Juhász Gyula új kötetei.* •

Szemle: Gróf Andrássy Gyula. • *Tudományos élet.* • *Színházi*

szemle. • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyó-*

iratszemle. • *Apró cikkek.*

1929. ÉV JÚLIUS 1-15. 13-14. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviselőknél	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Kodolányi János: Bőbék Samu búcsúja	1	Mécs László: Búcsúfia. (Vers)	36
Juhász Géza: Szappanbuborék	21	Horváth János: Szász Károly	
Tavaszi lázadás	22	1829—1905.	37
Orgonagally. (Versek)	22	Németh László: Emberi színjáték.	
Fábián István: A francia szellem és		(Regény)	47
a mai problémák	23	R. Kozma Ilona: Gondasszony. (Vers)	90
Ivánffy Tamás: A tejúton. (Vers)	30	Kardeván Károly: Az őskaján	91
Zaka Sándor: Különös szerelmi tör-			
ténet	31		

ELVEK ÉS MŰVEK:

ss.: Szent Benedek Emlékkönyv.	95	Kilián Zoltán: S. Nagy László: Zenélő	
Juhász Géza: Karinthy Frigyes: Min-		kút	100
den másképen van	95	Marconnay Tibor: Tass József: Szo-	
Majthényi György: Poétaavatás	97	rits kezét	101
Kilián Zoltán: Guadelupe	97	Juhász Géza: Juhász Gyula új kötetei	101
Gulyás Pál: Tamás Lajos: Üvegen			
keresztül	99		

SZEMLE:

Mályusz Elemér: Gróf Andrássy Gyula	105	Farkas Zoltán: Képzőművészeti	
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	106	szemle	111
Rédey Tivadar: Színházi szemle	109	Prahács Margit: Zenei szemle	114
Németh Antal: A hangos film	110	K. B. N.: Magyar folyóiratszemle	116

APRÓ CIKKEK:

(m. l.): Hunyadi János mint — Joan		Thalianus: Beregi Oszkár üzen	118
Corvinul	118		

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND
(ZEIDLER TESTVÉREK)
nemzeti könyvkereskedésének
a «Napkelet» főbizományosának
BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.
vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Dreher-Maulz

csokoládé,
csokoládédesszert,
mártógyurma (tortába)
a hölgyek legkedvesebb cikke!

BÖBÉK SAMU BÚCSUJA.

AMIKOR a szürke, lompos felhők kezdtek fölhasadozni nyugaton a torony kék orma mögött s a szelíd április-délutáni nap visszamosolygott a sárral borított utcára, Bőbék Samu a kapu felé sántikált. Hatvanötéztendős feje minden lépésre biccentett, ahogy gutaütött ballábát előre dobta, jobbkezevel görcsös botjára nehezedett s vörös bakkancsa meg-megcuppant a bő sárban. Nemez-sapka fődte ezt a szürke fejet s Bőbék Samu ráncos, sovány és szigorú arca konok merevséggel tekintett alá a földre.

A kapuban megállt, körülnézett. Nagy csend ült az utcán. Végig esővíz húzódott a keréknyomon s a halványzöld rügyekkel borított eperfák tövén lomha kacsák bogarásztak a tócsákban. Egy-egy ház előtt az emberek csoportosan várták a hazatérő jószágokat s politikáról tereferéltek. De Bőbék Samu most nem ment oda közējük. Fáradt mozdulattal ereszkedett a kis padra, lábát elnyujtotta, hátát a ház falának vetette s hideg, apró kék szemével a bomladozó felhőket kezdte vizsgálgatni. Hiába, nagyon kegyetlen tavasz volt ez a mostani. Hűvös szél hasogatta a csontjait s bár béna, szélütött balkezére gondosan ráhuzogatta a rongyos, fekete pamutkezyűt, mégis mintha le akart volna fagyni. A nap aransárga fénye zsugori volt és hideg. Bőbék Samu didergett. Mint öreg, kopott keselyű, úgy gubbasztott a nedves padon s szemezte a felhőket, melyek szürkén, nagy hullámokban gomolyogtak az alacsony égen s elfődtek néha még azt a kevés napfényt is, amire az öreg testelke már hónapok óta úgy áhítozott.

Most egyszerre megeléknült az utca. Nagy lármával jöttek a lovak s csattogó patájuk szanaszét fröcskölte a híg sarat. Ordítózó gyerekhad utánuk. Bőszülten ugattak a kutyák, a megriasztott csikókat bekeríteni akaró parasztok káromkodtak. Bőbék Samu szolgálja lelkendezve iparkodott ki a kapun s hosszú öreg, lábait hasztalan kényszerítette futásra, a nehéz bakkancsok megkötötték a mély sárban, így hát karjait lengette a nyerítő pej csikók elé s hangos szavakkal próbálta kiválasztani őket a csapatból.

— Hóha! Mucikám! Ne-ne! Rohasszon el a Jehova! Ne-ne-ne! Ett a kapu, rosseb egye ki, nem látó?! Céda ne-ne! Vakuj meg!

Bőbék Samut elfutotta a harag.

— Hon a gyerök? — csattant fel. — Há vitte az Isten? Soh'sincs ett, amikor szükség volna rá!

És fölemelte a botját, hadonászott a csikók felé ő is. Azoknak volt eszük, bekanyarodtak az udvarra s hangos nyerítéssel, lobogó sörénnyel és farkkal tüntek el a házsaroknál.

— Mindég így van — mondta az öreg Kerekes, a szolga. — Megriaszti őket az a sok bitang kölök, osztán majd a lábikat törik, annyira futnak. No, csakhogy ett vannak, — tette hozzá, két újjával odvas szája nyúlt, megigazította benne a bagót és köpött egyet. — Igaz, hogy a János jobban való má az ugra-bugrára, mint én, de hát nem baj má no. Etthon vannak. Most csak a borgyúval ne legyen baj. — Kis szünetet tartott, megfordult s ballagtában mondta: — Békötöm hát őket.

— Há ment a gyerök? — kiáltott utána Bőbék.

— Ki tuggya? Tán a Bóbáékbon. Megnízi a disznókat.

— Mámeg! Osztán ki bírta meg vele?

— Mit tok én belé? Nem az én dógom. Neköm má csak a lovak után kee futosgánom, az a dógom. — Dörmögte méltatlankodva s megint köpött. — Osztán a bérömet se adik ki levonás nekü.

Bőbék Samu ezt nem hallotta. Mindamellett dühös pillantást vetett Kerekesre a sipka alól s tovább zsörtölődött:

— Ett a sok föld. Mind én szöröztem. Ett a sok szép jószág, mind én szöröztem. Dógoztam egész életömbe, kijártam az élet oskoláját... Mégse tuggyák fögondóni, mi az. Sasincs ett, mikor gyünnek a jószágok. Sasincs ett! Kujtorog. Rosseb a kujtorgó lábát!

Dühösen rángatta fagyadozó kezére a rongyos kesztyűt. Nagyot sóhajtott, felnézett az égre, aztán maga elé a földre s mintegy saját magának mondta:

— Nem ezöknek való a vagyon. Inkább fön kéne gyutani, mint-hogy ezök húzzák-vonják az enyémet!

Az öreg Kerekes bement. Bőbék Samu pedig botjával némán szurkálta a földet s elgondolkodott. Ősz bajusza alatt vékonyan, szigorúan huzódott a szája, mint valami keskeny, titokzatos acélzár, szemesarkában összebokrosodtak a ráncok, sapkája széle alatt hosszú barázdák hasadtak a homlokán. Most a borjúk jöttek, lassan meg-megállva s az öreg fölvetette a fejét. A három tinót kereste a csordában. S ahogy megpillantotta őket, arca még szigorúbb kifejezést öltött. Ott ment a három fehérszörű tinó egymásután, rövid szarvakkal ékes fejükkel minden lépésnél bölintgattak, sovány oldaluk sáros volt s a farkuk csatakos. Az egyik megállt, visszafordult s hosszan elbőgte magát, aztán iparkodó léptekkel mentek be a kapun. Bőbék Samu hirtelen fölállt s utánuk ment. Végigsántikált az udvaron, félszemmel a tornácra pillantott, ahol a menyecske mosta a fejőket s mogorván bebotlott az istállóba. Kerekes a tinókat kötözgette s hirtelen hátat fordított az ajtónak. De Bőbék Samu már elkezdte a rendes estéli mondókát:

— Minek annyi széna azoknak a borgyúknak? Alig termött, osztán mégis folyik a pazalás!

— E csak nem sok? — kurjantott vissza a szolga. — Ni mejen az

ódalik. Maj bédül, olyan sovány. Ni ett is a csipöle hogy kiáll, kalapot lehetne rájuk akasztani.

— Akkor hát há lesz aza sok széna, he? Ki vissza el azt a sok szénát?

— Ki essze meg? Tán én?

— Lopók! — lármázott Böbék. — Lopók közt kee éni! Minap níztem még a baglyát, hát má alig van belüle. A marhák meg soványok. Lopók!

Kifordult az ajtón, megállt s úgy pörölt, mintha valamilyen elleneséges hatalommal szállott volna harcba. Néha föl-fölkapta a botját s egy-egy szónál nyomatékul a földre ütött vele. A tyukok riadtan menekültek közeléből, a kapun beforduló tehének bambán meredtek rá. Böbék Samu pedig rekedten kiabált:

— Tisztára kifosztik az embört! Fizetöm a sok pézt, aztán mégis meglopnak. Tolvajok vesznek körü, széthuzik-vonyik mindönömet. Hess ee, tik! — ordított a tyúkra, mely az istállóba akart beóvakodni. — Dögőj meg! Szétpeperi a szénát. Törjön le a peperő lábad! Ezt a sok tikot is haszontalanu etetik. Tisztára kifosztik az embört.

A pitvar felé sántikált, felkiabált a menyecskének:

— Juli! Mámeg ott vannak a galambok. A falu minnyá galambját én etetöm. Három méter búzát huncótak ee a pallásru.

— Mér nem röpü kee utánuk, osztán hajti el ennen? Nem csöszködhetők a háztetőn! — felelt Juli ingerülten s kilottyantotta a vizet, a fejkéből.

— Hát! Megenni a sok szép kenyeret, azt tuggyátok! De bezög neköm kee megörizni. Ett tartlak bennetöket rakásra. Sömmit se tesztök! Minnyát én etetöm. Osztán mahónap má a galambok túrnak ki a sajátombú. Dögönétek meg rakásra.

— Dögőne ám kee!

— Fönn kéne gyutani mindönt, nem ám nektök hagyni! — ordított most már olyan hangon, hogy messze elhallatszott s az utcán kíváncsi asszonyok és gyerekek kezdtek gyülekezni a kapuval szemben. — Mahónap nem mehetök bé a sajátomba se. Kilopik a szömöm világát fényös nappal. Megvert engöm az Isten, aki ilyen tolvaj népet rakott a nyakamra! Dögőjetekek rakásra! — S a szitok és káromkodások leírhatatlan özönét zudította ki a száján, hogy szinte sistergett benne a düh, a tehetetlen rombolási vágy s a keserűség, hogy egyszer meg fog halni s ezek a tolvajok lesznek urak az övében.

A szomszéd kerítéseken fejek ágaskodtak át, a kapuban bámész arcok vigyorogtak. Egy kutya megállt Böbék Samuval szemben s tehetetlen haraggal ugatta. Hátán kefeszerűen állt az ordas szőr, szeme gyűlölettől forgott. A szomszéd kutyája volt. Kölcsönösen utálták és ismerték egymást. Böbék egyszer beszorította az ebet az istállóba s ostorral addig verte, míg bele nem fáradt a kegyetlen munkába s kóválygó fejjel és vérekes szemmel kellett leülnie egy fejszékre. Nem szenvedhette a kutyákat. Azóta a bundás messziről megismerte halálos ellenségét a sán-

tikáló lépésekről s ha botja ütemes koppanásait hallotta a gyalogjárón kirohant, szembefordult vele s addig ugatta, míg be nem rekedt. Bőbék Samu most a botjával hadakozott ellene. Szitkokkal halmozta el.

— Dögőj meg! — ordította magánkívül. — Döglesztene meg az Isten! Rosseb egye ki a nyelved koporcát. Gyüj csak az istállóba, agyonverlek te dög. Juli! Mér nem hajtítok el ennen! Nem hallítok?

— Csak hadd ugasson! — kiáltott vissza Juli. — Ugassanak ketten.

— Rágyütt az öregre! — vihogott kívül az asszony nép.

— Megen sokat ivott.

— No, szegén Mári nene. Van mit hagatni megen az öregtű.

Mári néni, Bőbék Samu felesége, jött már kifelé a zajra. A pitvarban megállt. Ősz haja kibomlott a fekete kendő alól, riadt szeme szomorúan tekintett ki szenvedő arca sok-sok ránca közül. Valamikor kövér lehetett, mert arccsontján petyhüdt redőkben torlódott meg a bőr. Jobbkezét rongyokba bugyolálta, mert rosszindulatú kelevény kínozta már hónapok óta, biklája piszkos volt, egész lénye fáradt, szenvedő, igénytelen. Megállt a pitvar boltíves árkádjá alatt s lenézett az udvarra. Szikkadt kezét maga elé nyujtotta, miközben beteg jobbját úgy tartotta félig behajtott karral, mintha oltáriszentség lett volna, oly gyámoltalanul, oly tisztelettel és félelemmel.

— Hát embör! — szólalt meg dorgáló hangon. — Ejjen csodát kee tenni? Igy csúffá kee ténni magadat? Az egész falu előtt? Mi talát megen, he?

— Mi hát! Nem láti, hogy részög? — kérdezte a menyecske.

— Nem igaz. Nem vagyok részög. Egy csöppet se ittam még máma.

— Hej-hej, hát ejent kee tenni? Mikor gyün meg az eszöd, hallod-e?

— A bor bánti, meg a fösvényiség. Az vessze ee az eszét — nyelvelt Juli a pitvarban. — Igy men ez mindön nap. Csak má lehetne megsza-
badulni tüle!

— Má az istállóba kezdte — jött elő Kerekes egy vasvillával. — Hogy há teszöm a szénáját, minnyát ellopom, osztán a morhák meg fönfordunak éhön. Még hogy én vónék a lopó! Hogy alig van má széna, aszondi, a morhák meg rosszak. De ú sohse adi ki a béröm levonás nélkül. Osztán én vagyok a lopó! Hát a Kántorék szénáját ki lopi? Nem tennap-
előtt este huzogáta ú maga? Tán ott is én vagyok a lopó?

Mári néni gyámoltalanul csóváltgatta a fejét.

— Hej-hej, mit cseleködött má! Ejent beszéni?

— Osztán a galambok! — kerepelt Juli. — Hogy három méter búzáját ették meg a galambok a palláson! Meg a tikok! Meg hogy dögö-
jünk meg rakásra, aszondi, mind az üet pusztétsuk... De dögőjön ám meg ú, a vén lafanc! Ejen embörrel egy földél alatt lakni, rosszabb a meg-
csunyalásnál! Meguni az embör az életöt is emellett a vén kutya mellett!

Mári néni hasztalan iparkodott békességét teremteni. A lárma, ká-
romkodás nőttön-nőtt. A kutya ugatott és ínyét mutogatta. Bőbék Samu állta a pört. Az összegyűlt nép között hadonászott, éles, rekedt hangja

túlharsogta az össze-vissza kiabálást, ugatást, röhögést s annak tudatában, hogy a maga örökségén áll, a saját háza előtt ezek mind jövevények, a készből falók és a készre várók, elhatározta, hogy mindenkivel leszámol. Szikár teste előregörnyedt és reszketett, béna karja meg-megrándult, hideg kék szemét néha vér futotta el s idegesen táncolt a bajusza.

— Minnyát kiveröm ennen! Ezt a tolvaj szógát is, meg tégöd is! — suhintott Juli felé. — Jó vótam, tartottalak bennetöket, bűdös kudusok, de tovább má nem tartlak!

— Adja ki a bérömet! — kiáltott oda Kerekes és a vasvillát a földbe szúrta. — Ede a bérömet! Úgyis csak kötélrevalót adott.

— Eemék örömet! — lármázott Juli s a fejkét kihajította az udvar közepére. — Ett a rongya! Úgyis megbántam, hogy edegyüttem. Nem leszek a kee kapcarongya, tuggya!

— Hagassatok hát! Hallitok-e? Mire való ez?

— Kiét hajgáloed te?! Takarodj ennen. Ki a házambul!

— Ki is!

— El ennen!

— El is!

A bámész nép röhögött. Gyerekek a kutyát kapatták ugatásra. De Böbék Samu nem engedett.

— Várjatok csak... — és mocskos szavakat kurjantott a menyecske felé. — Nem esztök ti az enyémbü... Jába gyütté ede te is, te... nem lakó te az én házamba soha többet... Maj megmutatom én... Nem fejed te az én tehenemet... Nem ölöd le az én tikomat... Nem zabáloed az én búzámat... Maj megmutasztom én, megájatok... Mindég jó vótam, akár a falat kenyér. A vérömön étetök, azon híztatok. De mast leszök rossz. Maj megbánitok ti még ezt, csak várjatok.

— Mi az mámeg?! — csattant fel a kapuban s egy fiatal paraszt tört utat a bámészködő embergyűrűn.

— Vinnak apádék — szólt egy öreg ember.

— Mulat az öreg.

Böbék János betörttetett az udvarra. Hegyes barna bajusza indulatosan rángott, arcát vörösén futotta el a szégyen. Megállt szétvetett csizmákkal, mogorván körülnézett. A kutya egyszerre odább sompolygott, leült a fal mellé, várt. Mindenki elhallgatott, fojtott némaság terült az udvarra. Kocsi zörgött el a kapu előtt, majd a gyerekek lökdösték egymást. Böbék János ökölbeszorított kézzel nézett végig az arcokon, majd apjára tekintett.

— Menjen bé, osztán fekügyön le — mondta erőszakolt nyugalommal.

— Kinek parancsós te? Hon parancsós te?

— Jó, jó. Ez nem ede tartozik. Menjen bé...

— Kinek parancsós te? Kinek a házába vagy te úr? Kinek a kenyerét...

— Menjen bé! — szólt nyomatékkal Böbék János és összeszorított fogai szinte csillogtak. — Engöm ne tegyön kee csúffá.

Böbék Samu kiegyenesedett, farkasszemet nézett a fiával, botját lassan fölemelte s minden szót lassan hangsúlyozva, nagy hangon beszélt:

— Az a szöméj, a feleségöd — s a pitvarra mutatott — mindönnek emondott. Peg ojan vótam, akár a falat kenyér. Hát én mast má nem tűrök meg tovább a házamná ejen népségöt, mint amejenök tik vattok. Ett a kapu — bökött az utca felé — osztán méhettök ennen.

Az ember csak állt egy helyben, aztán legyintett s most már türelmetlenül mondta :

— Aszontam, vén bolond, menjen bé ! Maj elintézzük ott. Nem az uccára tartozik.

— Tom mit akartok ! — ordított az öreg. — De mast nem ! És eztán se ! Ha meghalok, akkor se ! Soase ! Föngyutom, de nem lesz a tiétök sömmi ! Inkább föngyutom, de nem adom nektök ! . . .

Megindult kifelé. A lézengők csoportokra bomlottak. Böbék Samu keményen fogta a botot, makacsul biccentett minden lépésnél, ahogy béna lábát előredobta, majd maga után rántotta. A kapuban megfordult :

— Kihajtik az embört . . . Szökni kee ! . . . De maj nem így lesz eztán . . . Mire meggyüök, ne lássak ett sönkit ! Mer bizon-bizon rátok gyutom a tetöt ! . . .

— Menjön a kocsmába ! — süvöltötte utána Juli.

Ez a hang mindig felkavarta a vérét. Most is megrebbent a szeme dühében. Fölemelte a botot. Valami nagy mondás kívánczozott ki a száján. Ki is nyitotta, de csak levegő után kapkodott vele. Megtámolyodott, szigorú arcán rémület felhőzött. Rá akart támaszkodni a botra, hanem a karja könyökben megbicsaklott s hiába kapott markával a híg levegőbe. Elvágódott a sárba. Nagyot csattant a nehéz test, ahogy bután elfeküdt szétgórált végtagokkal, messze gurítva a zsíros nemezsapkát s megmártva a deres, kemény fejet a mocsokban. Kezével fölmarkolta a földet s vetett egyet magán, mint a féreg, de nem tudta acéllá erőszakolni bomló inait. Megfeküdt hanyatt, nyögött egyet, zavaros szemével a sötétülő égboltra meredt, majd felhúzta térdben a jobb lábát, amíg a másik úgy hevert odább, mint valami kidőlt szüette tönk.

Egyszerre élénk riadalom támadt. A gyerekhad szétrebbent. Itt-ott egy asszony felkiáltott. A kutya felugrott ültéből s megint ugatni kezdte a heverő vén embert. Majd mikor látták, hogy «elesett ám az öreg», odátódultak köréje és nézegették.

— Búcsúzik a Böbék Samu — mondta egy kékkötényes, hosszú férfi. Halkan vihogtak.

— Segétsetök hát !

— Segét a rosseb. Ű se segétött sönkin.

De akkor Mári néni tipegett le a pitvar lépcsőjén s bebugyolált kezét maga elé tartva lelkendezett a nagy sietségben.

— Jajj, jaj ! Mi van evvee az embörree ! Hadd mennyek hát oda . . . Eresszetök ! . . . Jaj, jaj, mejen csapás ez megen . . . Juli, gyüjj hát, lanyom, segéts . . .

Odament, körüljárta, zokogott. Tipegett a nagy test körül jobbra-balra, beteg kezét szüntelen maga előtt tartotta, míg a másikkal megmelegadta az embere ruháját.

— Jaj, segéjtek hát, bé kee vinni . . . Jaj neköm, ett hal meg ni a sárba, ha bé nem vigyünk . . . János, Juli, gyűjjetök hát, nem bírom magam. Juli, gyűjj, édös lányom . . . Ne níz, hogy mejen vót . . .

De a menyecske nem mozdult. Bőbék János lenézett az apjára s ennyit mondott :

— Hadd legyön ett. — Azzal elballagott odább, zsebetett kézzel nézte a csoportosulást.

Senki se nyújtotta ki a kezét, hogy segítsen. A férfiak rászóltak az asszonyokra :

— Eregy fejni ! Nem érünk rá a bámészködásra.

Ők meg csoportokban ballagtak át a túlsó utcasorra. Ott pipáztak.

A szegény öreg asszony meg zokogott, jajgatott s félkézzel cibálta emberét. Messzire elhallatszott a jajgatása, ahogy segítségért könyörgött fiának, menyének, a szolgának s Isten büntetését látta ebben a sok pörpatvarért.

— Jaj, minek veszeködtetek mindég ! — jajongott a nagy csendben. — Soa sincs annak jó vége ! Minek ittá mindég ! Jaj, Istenöm, Istenöm, há legyek én szegény gyámóttalan ? Hogy vigyem bé ezt a nagy, nehéz embört ?

Végre egy öreg nazarénus ember jött a feleségével. Mária néni nazarénus volt, hát eljöttek segíteni. Nagy sajnálkozások közt, öreg karjaik minden erejét összeszedve sikerült fölemelniök a félholt Bőbék Samut s bebotorkáltak vele a házba.

Kerekes hazament, a kutya elkullogott s üres és néma lett az udvar. Besötétedett, a kertek alatt ritmikus zenébe fogtak a békák s messze a kenderáztatóknál kurrogott a vizityúk. A házban halványan sárgállott a méces.

* * *

Másnap reggel Kerekes nem ment az istállóba, hogy ellássa a jószágot. Bőbék János meg a menyecske végezett el mindent. Ellenben amikor a kanász is elhajtott s odabent leültek reggelizni, megjelent az öreg szolga, gondosan zsirozott bakkancsban, tiszta kék köténnyel, szürke szemöldökére nyomott birkabőr sapkával. Lábaik megfontolt nyugalommal rakta a szikkadtabb helyekre, meg-megállt, bagót igazgatott a foga alá, majd hosszan bámult a ház végében álló barackfára. Az ég sötétkék volt s a hosszú esőzés után forrón ragyogott a nap. A föld gőzölgött, mintha főtétek volna alulról. Itt-ott elfeküdtek a napon sütkérező tyukok, galambok búgtak a tetőn, fecskék suhantak hasító repüléssel a szőlőindás eresz alá. És a kis barackfa ágain duzzadtak a bimbók, mint fiatal leány mellbimbói, pirosan s még nedvesen az esőtől.

Kerekes megilletődve nézte a fácskát. Még egészen zsenge vessző

volt csak, amikor ő már régi szolga volt ebben az udvarban. Szeme előtt növekedett, borult virágba tavasszal, lombosodott nyáron, ő vigyáztatta gömbölyű, aransárga gyümölcsseit ős elején, hogy a gyerekek el ne hordják. Most látta csak igazán, mennyit nőtt, terebélyesedett, most, amikor utoljára simogatta végig öreg, barna szemével.

Mert erős elhatározás duzzasztotta Kerekes mellét. Ő már nem gondoza tovább a vén Bőbék lovait, marháit, nem söpri az udvarát, nem kaszálja a réjtét, nem tisztogatja a gyümölcsfáját. Elég volt. Az ő becsületét ne cibálja többet. Azért most fölveszi a járandóságát s búcsút mond ennek a háznak, kap ő szolgálatot máshol is.

Megindult a pitvar felé, lassan, maga elé nézve, kerges kezét összekulcsolva hátul. Néha megállt, az égre nézett összehunyorított szemmel, vizsgálta, hogy lesz-e eső. A lépcsőnél ismét megállapodott, leporol-gatta tiszta kötényét, bakancsát a lépcső éléhez fente, köpött és felment a pitvarba. Bekopogott az üveges ajtón, lehúzta kopaszodó fejéről a sapkát, torkát megköszörülgette s lassan benyitott a konyhába.

Kerek asztal mellett ült János meg Juli. Sült szalonnát ettek, vöröshagymát ropogtattak hozzá. Két ágy is állt ott kétfelől, egyikben vöröscsíkos párnák között mélyen besüppedt fejjel, hűnyt szemmel feküdt Bőbék Samu. A dunyha állig betakarta sovány testét, nyitott szája feketén odvasodott a mennyezetre. Homlokát vizes ruha borította vastagon. Mári néni búsan görnyedezett az ágy szélén, beteg kezét maga elé tartotta a rácsavart sok-sok ronggyal, fekete kendőjét könnyes barna szemére húzta, hogy árnyék borította ráncos, komoly arcát. Tányérok fénylettek a falon festett rózsakoszorúkkal, piros és kék lábasok, fazekak a polcokon, hátul még vékonyan füstölt és világított a nyitott tűzhely parazsa a kémény fekete öble alatt.

Kerekes köszönt. Azok fogadták. Megállt csöndesen az ajtóban, jobblábát előretolta, szemével sűrűn pislogott, mert nem igen látott a homályban. Juli felugrott, megtörölt egy szalmaszéket a kötényével s elébe tette.

— Üljön hát le, Kerekes bácsi.

— Köszönöm — felelt tisztelettel — nem igön érök rá.

Bőbék János csodálkozva nézett rá Kerekesre.

— Hogy-hogy ?

— Hát vóna helyem Ligetön az uraságná . . . Má szótak egynehány-szor . . . Osztán oda mennék. — Zavartan köszörülte a torkát, lábat cserélt, nem ült le.

Nagy csend támadt. Szótlatlanul eszegettek, csak a vöröshagyma ropogott frissen a foguk alatt. Az ágyban Bőbék Samu nyögött olykor. Mári néni sóhajtott.

— Hát csak eemen, halli-e? — mondta. — Etthagy bennünket. Peeg nem érdömös, halli-e keed.

— Nem ám — szólt János is és kését letette. — Azé a kis haszon-talanságér nem érdömös. Keedöt megböcsüli ett mindönki. Tülünk min-dég kijárt a tisztelet keenek.

Kerekes megint lábat változtatott.

— Igaz, való igaz — bólogatott rá és a sapkáját forgatta — rátok nem is mondhatok sömmit . . . hazunni meg nem akarok . . . De hát a Samu — szolt az ágyra sandítva — megen csúffá tevött tennap . . . Osztán hát meguntam. Én nem hagatom el a piszkálódását, mondok. Böcsületbe megöregedtem, engöm ne nevezön lopónak sönki . . . Mondok . . . kapok én ejen szógálatot máshon is, ahon még meg is süvegöl a gazdám. Osztán hát így lett e.

Mári néni békeltette :

— Hát mejen dolog má ez. Ett vót kee hét esztendőné is tovább, én, a fiam is megtettünk keenek a kedvére mindönt. Minek így eveszeszteni a békességöt?

— Igaz, való igaz — bólíntott ismét — de lá eztán még rosszabb lesz a Samu . . .

Böbék János nevetett.

— Ugyan, öreg, soase lesz má az embör ebbe az életbe. — S vidáman, megkönyebbülten legyíntett. — Soase ! Dögrováson van amamá !

Kerekes hosszan mustrálgatta gazdája ráncos, élettelen arcát, odvas meg-megremegő száját és ziháló lélekzetét figyelte. Aztán elmosolyodott.

— Ez? Túlél ez még minnyánkat. Olyan ez mast is, akár a vén tőfa. Belévágott ugyan a ménkü, de azér tovább hajt . . . Hát, — tette hozzá komolyan — mer hogy ü fölél, osztán még nagyobb úr lesz mi fölöttünk, mint amelen eddig vót, én meg nem piszkótatom magamat tovább úáltala . . . azér hát, mondok belépök, osztán megmondom: aggyátok ki, ami kis járandóságom van, mer bucsut veszök tületök . . .

Megcsuklott a hangja, kétszer is lábat változtatott, forgatta a sapkáját. Mindnyájan nagyon megilletődtek. Kerekes néha-néha nyelt, úgy mondta :

— A jószágok rőndbe vannak . . . tán jobb húsba lesznek eztán . . . A kis üszöt nem kell kihajtani, maj ha eemulati a sántétást . . . A címör mast folytat, főnirtam egy krétával a dátumját az ajtóra . . . A loakkal nincsen sömmit . . . Maj csak meglesznek eztán is . . . — Itt egészen elfogta a szomorúság, elnémult, kitekintett az udvarra. Könnybelábadt szemén megtört a napsütés, mint a gyémántokon, egyetlen jutalmán a sokévi szolgálatnak. Aztán erőt vett magán. — Hát mondok régi ismerősik, ápolójik vagyok a jószágoknak, tudom, nincs bennük hiba . . . Nem is szeretöm etthanni őket, ejen gondviselőjik úgyse lesz több . . . De hát nagy úr a muszaj . . .

— Osztán van szíve etthanni a jószágot? Halli-e? Nem báni őket? — próbálta megszéledíteni Mári néni, nagyon elfogódott, remegő hangon.

Az öreg szolga nagyot sóhajtott.

— Szívem? Nem lehet az embörnek mindég a szívet követni . . . Sajnálak biz én titöket is, meg a jószágot is . . . Ejen öreg, ahon megszokik, nem men onnan szívesen. De hát má csak jobb lesz ez így . . .

— Keserves a hordózkodás is — mondta János.

— Nem tehessünk rólla. Így van, oszt nincs másképp. Maj megsegét az Isten . . . — felelt makacsul. János fölállt.

— Ilyenformán nem tehessünk sömmit. Peg sajnájuk a dógot. Juli — fordult a menyecskehez — van pénz valamennyi?

A menyecske ijedten nézett rá :

— Hacsak tenálad nincs? . . .

— Mast adott el apátok hat méter búzát ni . . . — ütődött meg Mári néni. — Száznócvan pengőt kapott érte . . .

Kerekes nyugodtan várt az ajtóban. De amazok megriadtak. János a szobába ment, aprópénzt kutatott a bögrében. Mári néni az ura feje alatt turkált.

— Ett szokott lenni a kucs a feje alatt ni . . . Jaj, hát vaj há tette? . . . Nincs a vánkosa alatt . . .

— Hogy a rosseb a vén zsugorit enné meg ! — káromkodott benn János. — Ergye, Juli, nízd meg a kamarába a gerenda alatt, hátha ott van?

Juli ugrott, nyitott a kamrába. Visszakiáltott, hogy nincs. Akkor tanácstalan szégyennel álltak a konyha közepén.

— Vaj há dugta hát?

— Tennap óvasta a pézt, osztán elkullogott a kocsmába.

— Rohassza el az a fölséges Úristen.

— Ejen szégyön. Hogy fizessünk ki ezt a szegént?

— Juli, ergye édös lányom, szaladj át a Bencze nénédhön, maj ád annyit kölcsön. Ergye.

De Kerekes csöndesen elállta az ajtót.

— Jól van — nyugtatta meg őket — maj lesz, ahogy lesz. Sohase kérjetök, maj ha gyün pár pöngő valahonnan, maj megaditok. Engöm megtaláltok eztán is.

Majd, hogy ne legyen terhükre, sorra kezet nyujtott nekik.

— Isten áldja meg. Isten veled, János. Isten áldjon meg, Julisom . . . Kívánok jó erőt, egészségöt minnyátoknak . . . Tartson meg benneteket az Isten, tiktöket is, meg a jószágjaitokat is . . . Isten veletök.

Szorongatták kérges, bütykös kezét

— Isten áldja, Jóska bácsi. Jóegességöt magának is. Osztán gyüjön el olykor mihozzánk, ha erre jár . . .

— Elgyüök, fiaim, elgyüök . . .

Kikisérték. Feltette a birkabőr sipkát, ismét bagót igazított a foga alá, köpött, felnézett az égre. A nap már jó magasan állt, ragyogó báránylehők bodrosodtak a háztető mögül, füstölt a föld, lármáztak a verebek, csicseregtek a fecskék. Kerekes lassan indult kifelé. A szíve nehéz volt, nem a pénz bántotta, de úgy érezte, most már elpusztul ez a ház, elpusztulnak a jószágok, mert ő elmegy.

Az is nagyon-nagyon fájt, hogy azok még az ő pár pengőjét sem tudták megfizetni neki, akit öregségére hajtott el házától Bőbék Samu.

A fiatalok bent aludtak a felsőházban. János mély, egészséges, hosszú hortyogása egyenletes ütemekben hallatszott át a függönyös üvegajtón, melyre vibráló fény- és árny-nyalábokat vetett a konyhasztalon pislogó mécs.

Mári néni álmosan üldögélt Bőbék Samu ágyán. A sápadt világosságban megmélyültek sötét ráncai, bánatos szeme az ura arcán nyugodott. Balkeze fáradt nyugalommal pihent az ölében, pergamenszerű fényes, barna bőre szárazon csillogott. Jobbját most is maga elé tartotta a rácsavart rongycsomóval. Bőbék Samu szeme pedig kéken, hidegen villogott, mint a tű hegye, ajkát szorosan összezárta. Homlokáról hiányzott a vizes ruha, szabadon, barnán domborodott a vánkosok között s gyér haja kuszáltan hintette körül az öregség derével.

Mélységes csend volt, ritmikusan hullámozott a hortyogás és finoman szűrődött be az éjtszaka ezer hangja. Távol zengtek a békák. Tompa kutyaugatás hallatszott, valahonnan egy másik felelt rá mélyen és kiérten. Majd a szomszédban elbódült egy álmos borjú unottan s megelégedetten. Minden aludt, pihent köröskörül, csupán a tányérok és fizekak árnyékai libegtek a polcokon s finom szél susogott a nyitott kémény fekete öblében.

Az asztalon mosatlan edények és zöld hagymaszárak heverték, a mécs libegő fényében egymás árnyékába húzódva.

Mári néni egyre az urát nézte s nagyon lassú szótagolással suttozott. Mintha valaki súgta volna az éj csendjében, hogy mit mondjon, olyan magárafigyeléssel beszélt.

— ... mer látod, embőr, mast má ett az idő, hogy magadba forduj te is — suttozta kenetteljesen. — Nem tudhati sönki, mikor éri el az ítélet keze. Főkép ha úgy van valaki, mint má te vagy. Mit ér má a te életöd, még egészségös emböré is csak árnyék ezön a velágon : meglippen, oszt elmul. Hát akkor a tied. Lá, ugy-e, nem mozdéthatod a tagodat?

— De mozdéthatnám — dörögte makacsul Bőbék Samu.

— Hát akkor csak mozdésd — hagyta rá dühösen Mári néni, mintha belekotnyeleskedtek volna az ő gondolatmenetébe. — Én nem bánom. Mamá mozdéthatod, hónap nem mozdéthatod. Mindön az Úr kezében van. Lehet, hogy főnész, lehet, hogy megnyugoszol. Ki tudhati? De akár főnész, akár nem, meg kell máséttanod a gondolatodat.

— Mindég jó vótam mindönkihön — ágaskodott Bőbék s a szeme gyűlölettel villogott. — Nem mondhat rám sönki sömmit!

— Hej, embőr, hát vaj melyik mondhati ezt magáról? Ejent má csak ne beszélj, hallod-e. Nem vagytok minnyájan tiszták, mondta az Úr. És te má elfeledted, hogy az apád is a te kezedtül mult el?

— Nem igaz! — vágott közbe Bőbék Samu. — Hazudol! Úgy esött le a kocsirul kint a mezön...

— Úgy ám, mer te a lovak közé csaptál, osztán a feje meg beléakadt a fa ágába. Tudtad te, mit kell tenni, hogy beléjuss az örökségbe...!

— Hazudol! — hánykolódott Bőbék riadtan. — Nem úgy vót. Hallgass má!

— Hát ara emlékszől-e — beszélt nyugodtan s félelmetesen az öregasszony — hányszor rúgtál meg, mikor viselős vótam? Emlékszől-e, hogy mivé tetted az életömet? Hogy két órát futtam esőbe tuskönbokron, te meg maradtál a hegyön a kocsiival, osztán hóttra ittad magad? Emlékszől-e, hogy szó nélkül dógoztam a mezőn, te meg a kocsmába ittál?

— Hallgass! Hallgatol-e hát?

— Meg kell látanod ezt a sok rosszat, amit egész életödön át cseleködtél — folytatta Mári néni kéjes hangon. — Nem tudhatod, mi lesz a sorsod. Én eltúrtem mindönt szó nélkül, tettem a kedvedre mindönt. De most má bé kell látanod, hogy a te életöd nagyon sántétott. Ett az istenverése is a nyakadon. Ha fön élsz, még újra kezdhetöl jót is, rosszat is. Kezdhétöd megen a fukarkodást is. Hanem gondód meg, embör, hogy a föld alá csak a testödöt vihetöd magaddal, a pénz is, a vagyon is, a cselekedet is itt marad.

Mári néni nagyot sóhajtott. Bús csend terült rájuk, a mécs füstölt, Bőbék Samu komoran bámulta a mennyezetgerendákat.

— Ett marad — nyögte aztán kínosan. — Nem viszők velem sömmit. Azér nem kell annyit papóni ett, te bolond. Legalább hadd döögőnek meg nyugodtan.

— Kínlódtam veled egész életömön. Nem vót hozzád soha egy rossz szavam, pedig lehetött vóna. Hát mamá meg kell gondónod, hogy ett vagy ám a végén, osztán mahónap kukacok esszék a tetemödöt, a lelködön meg ítéletet tesznek. Nincsen sömmi olyan elrejtött dolog, amelyiknek meg nem kell jelöntetni. Te peg sokat cseleködtél, amiér nem áhatsz jót. Apádat megőted titkon a vagyonér... feleségödnek, gyerökidnek soha nem adtál sömmit. A másét elszántottad...

— Nem igaz! — hánykolódott dühösen Bőbék. — Hazudol!

— A szóga bérít levontad...

— Nem igaz! Meglopott a zsvány, azt vontam le!

— Megloptad a szomszédot.

— Nem igaz, nem igaz! — dühöngött Bőbék Samu, felemelte a fejét, villogó szeme vérben forgott, jobbkezével a cifra dunyhát markolászta. — Pusztulj ennen! Ergye alunni! Mit akarsz ett?!

Mári néni meg se mozdult.

— Nem akarom, nem kell a te beszédöd, pusztulj ennen!

— Csak várgy egy kicsit. Elhajtottad a szógát.

— Minek ment el ennen?!

— Még csak a bérét se tudtunk neki meganni. Úgy ment el kifizetetlenül. Hát van tebenned emberség? Nem bánt az tégöd, hogy az a magadforma öreg úgy ment el ennen, akár a varázsló-cigány? Bizonbizon megver érte az Úr.

— Megvert, amikor elvettelek tégöd.

— Vót egy lányod — folytatta Mári néni s érzékenyen szipogott. — Férhön adtad egy krajcár nekün. Hattad, hogy nyomorogjon, gyárba dógozzon, te meg ettél-ittál etthon. Mikor könyörögtem, hogy segéljünk rajtuk, azt mondtad, hogy az ura dóga, nem a tied. Te meg a kulcson háltál, mindönnap a pézödet számótad, kocsmáztál... Szegén Mári-kám... — s bebugyólált jobbkeze rongyaiba törölte az orrát. — Mejen sokat szenvedtem... Mejen sokat könyörögtem, sápódtam...

Csöndesen sirdogált. Böbék Samu dühösen nézte.

— Nem érdemőt mást. Elment ahhon a naplopó bitanghon, aki-nek még kenyere se vót. Nem is ment férhön, mer csak összeát vele!

— Szerették egymást.

— Éjenek meg belöle. Nekem nem gyerököm.

— Ejent kell mondani, embör? — jaldult fel az öregasszony. — Szegén lán, vaj látöm-e még ebbe az életbe?

— Én meg az olyan erköcstelennek nem adok. Jó vótam, mint amejen apának csak kell lenni. De nem ismeröm lányomnak. Azér ne beszéd má ezöket a dógokat. Ergye alunni.

— Nem segétt maj rajtad sönki.

— Nem is kell. Egész életömön mindönkin segétöttem — nyögte büszkén — de rajtam nem kell segétteni.

— Mindönkiön kell. Mindönki rá van szorétva a segétségre.

— Én nem. Azér hallgass má. Megen bolond vagy. Csak már szabadulnék meg tüled. Mindég papósz, osztán nem dógozol sömmit.

Mári néni hallgatott. Szomorúan, görnyedten. Fáradt szemében szünt a könny. Csak a hortyogás hallatszott a szobából egyenletesen. Kint messze gyors ütemben zenéltek a békák, a mécs álmosan füstölt. Mári néni feje mind mélyebben hanyatlott a mellére, beteg kezét az ölébe nyugtatta. Csöndes sírását nyugodt lélekezés váltotta fel s az öregasszony félig a dunyhára dölve elaludt.

Böbék Samu szeme nyugtalanul villogott fel a gerendára. Nagyon töprengett valamin. Kint pedig megszólaltak a harsány kakasok.

* * *

Nagyon sokáig repdesett a vén ember nyugtalan pillantása ide-oda s nem állapodott meg sehol. Jobbkeze öntudatlanul gyúrte a csikos dunyhát, mintha tenyerét valami nagy cselekvési vágy csiklandozta volna. És finoman reszketett a vékony szájára boruló deres bajusz.

Percek, negyedórák multak. Mindenki aludt, a mécs is elalvással küzdött, csupán Böbék Samut kerülte el a tiszta álom.

Végre nagy elhatározással, összeszorítva sertével borított állkapcsait, jobbkönyökére emelkedett. Béna balkezevel nagynehezen lecibálta magáról a dunyhát, felült az ágyban. Keserves dolog volt, de úr akart maradni egykor engedelmeskedő izmain. S mert nagyon akarta, sikerült is valahogy: apró megpihenésekkel, mély, elkeseredett nyögések között lassan-lassan kihúzta lábát az ágyból s a hideg téglára tette. Sovány,

aszott teste didergett az ingben. Szőrrel borított széles lábikrái esetlenül lógtak elő. Feje reszketett. Úgy ült ott, komoran bámult a mécs fogyasztó világába, háta mögött óriás fekete árnyék rémlett fel a meszelt falon. Mári néni mélyen aludt a behorpadt dunyhán.

Aztán erőt vett magán Bőbék Samu s előregörnyedve nehezedett szívós jobblábára. Felállt, remegve kapaszkodott az asztalba, melyen megcsörrentek a nyugalomból felvert edények. Béna ballába maradozott alatta, de ellenállásra kényszerítette s egészen kiegyenesedett. Most, ahogy így végignézett magán : a nyitott ingből kibukkanó esett, bozontos mellén, hosszú s lötyögő lábszárain, egész romladozó testén, hideg szemére árnyék húzódott. Fekete gonddal meredt maga elé, mintha mélységes üreg nyílt volna meg előtte. Köröskörül zengett az alvók lélekezete, fáradhatatlanul muzsikáltak a békák s el-elvétve ismét megszólaltak a kakasok bús trombitái.

Bőbék Samu lassan, görnyedten, kinyújtott tétova jobbkezevel mindenbe kapaszkodva, megindult a kamra felé. Jobblábát előredobta, balját maga után húzta s ment, ment tengő-lengő járással, mint a meglékelt hajó. Elérte a kamrát, lenyomta a vaskilincset s óvatosan visszanezett az ágyra. Mári néni nyitott szájjal aludt. Nem riadt fel az ajtó halk nyikorgására sem. Bőbék Samu újult erővel nyomult be a sötét kamrába, ahol gabonatarató nagy hombárok húzódtak meg a homályban, sonkák függtek a gerendán, mint alvó denevérek. Régi lószerszám szíjjai, mint lusta kígyók lógtak a falon s egy szúr akasztott ember módjára élettelenül lógatta rojtos karjait két teli zsák felett. A mécses alig-alig küzdött meg a sötétséggel s az ajtóval szemben levő kis rácsos ablakon bevillogtak a hideg csillagok.

Az öreg nyögve leült egy zsákra. S míg folyvást kitekintgetett a nyitott ajtón, idegesen figyelt a sarokban zörgő egerekre. A nyitott ablakon friss, éles tavaszi levegő áradt a dohos zúgba s a didergés arra kényszerítette Bőbék Samut, hogy megint talpra álljon s ne nyujtsa hosszúra a pihenőt. Felerőlködött hát, a szúr bekötött ujjába nyúlt s pálinkásüveget húzott ki onnan. Remegve kortyintott az üvegből. Mohón, kiégett szomjúsággal, hosszan ivott, hogy könnybelábadt a szeme. Majd visszadugta az üveget s újságpapírba csomagolt krakóit meg kenyert vett elő. A kenyér kemény volt már, de ízét megadta az, hogy titokban, egyedül ehetik belőle. Megnyomkodta a krakóit, jóféle hentesáru volt, néhány napos ugyan, de illata ingerlő, színe pompás, formája hibátlan. Fogával nyitotta ki a bicskát, most már nem didergett, a pálinka forrón járta át ereit. Befalta az első falatot, a többbit a szemével ette. Néhány nap óta nem volt már része ebben az élvezetben, most gyönyörrel evett. A magáét, az egyedül övét, amit nem evett a többi soha . . . Nyelte a gyorsan rágott ételt. Ki-kinézett az alvó asszonyra. Aztán megint ráhúzott a forró, tiszta szilvóriumból. S közben egészen felvidult.

Egyszer azonban megállt az evésben, mintha torkán akadt volna a falat. Arca elkomorodott megint, nagyokat nyelt. Szédült. A krakói

elvesztette az ízét. Összeborzongott. Ivott a pálinkából, de az sem segített, szájában keserű nyál futott össze. Valami olyan érzés fogta el, hogy egyszerre megint nagyon veszendőnek látta magát. A függő sonkák, a tetemes hombárok, a szíjjak, a sok heverő lim-lom, az ablak hideg, kék négyszöge olyan idegenül vették körül ebben a homályos zúgban, mint furcsa, eltűnő álmoképek. A sírbolt nem lehetett volna sivárabb és vigasztalanabb.

Nyögve dugott vissza mindent. Még a kulcsot vette csak elő, az ócska almáriom kulcsát. Nehezen találta meg a kulcslyukat a régi, kidobott bútoron, de mikor kihúzta a fiókot, mohón dugta a kezét a zörgő papírpénzek közé. Számlálni szerette volna, hogy megvan-e mind, de sötét volt. Így megelégedett azzal, hogy hosszan turkált a bankókban. Keserűen tapogatta őket, alájuk nyomta a kezét, levelezgetett a halomban, míg bele nem fáradt. Akkor bezárta a fiókot s kezében a kulccsal, megint leült a zsákra. Most már nyugodtabb volt. Arcán, melyre rávetődött a mécsvilág, elszánt akarat tükröződött, Szeme hideg fénnel meredt a lábaújjaira.

Nagyon fáradt volt. Elaludt a zsákon csendesen.

Mikor az ólomszínű hajnal bederengett a rácsok között, ébredezni kezdtek a madarak, Mári néni arra ébredt, hogy nagyon fázik és megfájdult a nyaka. Akkor találta meg a dermedt embert a zsákon, nyitott szájjal horkolt s kezében a kulcsot szorongatta. A mécses még pislogott az asztalon.

* * *

A következő napokban csodálatosan csendes volt Bőbék Samu.

Szívós szervezete annyira legyőzte az újabb csapást, hogy bár lassan és csak erőlködve tudott járni, mégis elhagyta az ágyat. Meleg kötött inget vett a posztóruha alá s báránybőr melles takarta örökké didergő testét. Kezére rongyos keztyűt húzott megint s a meleg déli órákban kiült a napra a pitvarban. Nem veszekedett. Szótlanul elmerengett ott a napfényen, vagy a bakkanca orrát bámulta komoran, vagy az udvaron té-tova lézengő tyukokat nézegette. Nem követelte a bort sem. Asztalnál némán szürcsölte a forró levest, nem talált kivetnivalót semmiben. Elkérdezte, hogy gyógyul-e már a kis üsző lába, esznek-e jól a disznók, metszi-e Dombi a szőlőt s mikor készül el vele. Röviden és kelletlenül feleltek a fiatalok, mert gyanítottak valamit. Csak a felesége volt boldog nagyon.

— Látitok-e, mejen más az apátok — mondta az öreg háta mögött — mejen csodát tevött vele az Úr... Hogy megmásult a gondolatja is...

De ha valaki beszélt hozzá valamit, mintha nem hallotta volna. Csak gondolkodott, töprengett. Nem vágott közbe, ha a kelevényes kéz újabb furcsaságait magyarázgatta előtte Mári néni. Pedig azelőtt menten kifakadt, most hallgatott. Csak emberkerülő vadsága maradt

a régi. Bizalmatlanul villogott a szeme, ha elment mellette valaki, ha szólt hozzá, vagy ha ránéztek.

Egyszer, épen kicsirkéket rakott ki a menyecske a kötényéből, megkérdezte tőle az öreg:

— Mast lesz a lőrinci vásár, he?

— Mast az ugyan — felelt Juli.

Böbék Samu hallgatott. Botjával a pitvar tégláit piszkálta.

— Mér akari tunni? — firtatta a menyecske.

De az öreg rá sem hederített.

Később a kamarában kotorászott. Mikor kijött, mogorván megkérdezte a feleségétől:

— Te, a Kerekest kifizettétök má?

— Nem azt ugyan. Mibül? Nálad a pénz.

— Hát akkor — mondta Böbék nagyon komolyan s a zsebéből pénzt ráncigált elő — ett a bére... Aggyátok neki... Nem vontam le sömmit — folytatta felemelt hangon — mint csupán a széna árának felét, akit ellopott...

Azzal megfordult s cseppet sem törődve az öregasszony kiáltásával, kibotorkált a konyhából.

A következő napon megint esőre fordult az idő s Böbék Samu a tűzhely mellett fagyadozott egész nap. Mint öreg, kuszált tollú sas, úgy gunnyasztott a szalmaszéken. Csak villogó, hideg kék szeme mutatta, hogy él, olyan mozdulatlan volt.

— Nem ér má az én életöm sömmit — motyogta egyszerre s a pillantása szomorúra vált. — Sase tudhatom, vaj főnkölök-e reggel. Amim van is, nem élvezhetöm. Csak az maradt meg, hogy mindönkivel jót tettem, aki megérdömötte...

Este csendesen verte a háztetőt az eső, az eresz csurgóján csobogott a víz. Böbék a tűz mellett ült, az öregasszony bibliát olvasott a mécs mellett, fia szóltanul szívta a pipát. Csak a menyecske dudolgatott magában valami egyhangú dalt, amint fűgén mosogatta a zörgő edényeket. Egyszerre felemelte a fejét Böbék Samu.:

— Ti! — szólt vontatottan. — Hát mast lesz a lőrinci vásár?

— Mast. Szerdán. — vetette oda János.

Böbék kis szünetet tartott. Barna homlokát ráncok barázdálták, bajusza lelógott, valami nagy gondolat hánykolódott az agyában.

— Nem kéne valami a feleségödnök, János? — mondta szeliden.

— Kellene ám — heveskedett Juli. — De nagyon is. Csak nincs mibül.

— Mit akar ked? — fordult oda János.

— Gyerökeim — mondta Böbék s a hangja remegett — tik mindég kedves gyerökim vótatok. Ede hallgassatok. Én már nem sokáig viszöm az élet körösztjét... — elakadt, torkát köszörülte, köpött, szeméből kibuggyant a könny. — Má nem is ehetök jóízút. Etthagyok mindönt, érzöm mindön tagomba a halált...

Mári néni is elérzékenyedve emelte fel a fejét a Bibliáról.

— Dehogy halsz, embör, má csak ne beszélj ejent. Lá, hogy meg-erősödtél. Olyan leszöl, akár a makk. Csak bízni kell az Úr akaratába.

Böbék Samu legyintett.

— Azt én tom jobban, nem te. Én érzöm. Ez a hideg, aki énbennem bujkál, a halál hidegje . . .

Nagyot sóhajtott s iparkodott erőt venni magán.

— Hát én tudom, hogy etthag yok mindönt hama . . . Nektök gyütöttem, értetök dógoztam, fáradtam, hát nem sajnálom. Azt is tudom, hogy sönki rosszat rám nem mondhat, mer én iparkodtam mindönkiön segétteni . . .

— Osztán mit akar evvel? — türelmetlenkedett gyanakodva János. — Ezt má elégször hallottuk.

— Ne parancsógass te az enyembe! — tört ki Böbék felgyulladó szemmel. De legyözte indulatát s éneklő hangsúlyozással folytatta: — Hát csak aszondom, ott az ómárjom kulcsa, mast kielégítlek bennetöket. — Bütykös ujjával előkotorta zsebéböl a fiók kulcsát s reszkető kézzel, reszkető ajkakkal nyujtotta Jánosnak.

— Úgy, úgy, embör — helyeselt az öregasszony. — Ezt má régön kellött vóna . . . Ük a fiatalok, hát hadd virgódjanak ük, hadd gazdálkodjanak ük . . .

János nem akarta elvenni a kulcsot.

— Csak pör lesz ebbül. Veszeködés.

— Jó van, bolond! — lármázott Juli s nagy csörömpölve rakta egymásra a tányérokát. — De én nem futosgálok eztán mindön garasér!

Erre János mégis csak elfogadta.

— Nem kell pörlekedni — folytatta Böbék. — A békesség áldás a házon. Sase vijjatok egymással. Hát csak annyit akarok mondani, fiaim, hogy neköm juttassatok annyikát, amennyi a hátralevő napjaimra kell . . . Nem tart soká, fiaim — s megint könny lepte el a szemét. — Hama etthag yok mindönt, ami mast még az enyém. Egykét nap talán az egész életöm . . .

Ismét reszelte a torkát, köpködött, kezefejével a szemét törölgette. Senki sem beszélt, hallgatták az esővíz csobogását.

— Csak ezt a jót akartam még tenni nektök — nyögte aztán remegő szájjal. — Ne mondhattok, hogy rossz vótam. Osztán ha nem lenne akkor eső, elmehettök a lőrinci vásárba, venni egyetmást magatoknak. Legalább neköm is hoztok egy pár kesztyút, ez má nem melegít sömmit . . .

Juli kapott a gondolaton.

— Úgyis kell sok mindön! Mast legalább vehessünk. Sase hittem vóna, hogy megéröm ezt a napot.

S vidáman dudolgotott tovább. Böbék Samu pedig maga elé meredt s nem szólt többet egy szót sem.

* * *

Szerdán reggel János felkészült a feleségével s bár szomorú, ködös volt az ég, a hajnali vonattal elutaztak a lőrinci vásárra.

A jószágot a rongyos Dombi látta el helyettük egy liter nagypénteki babért s ugyancsak egy liter tejért. Így is drága volt, mert a többit hozzálopta. Bár tudta ezt Böbék Samu, most mégse veszekedett érte. Korán felkelt s té-tova bicegett a házban szótlanul. Gyakran benyitott a kamrába s ott motoszkált a szűr körül. Mint a vesztét érző vad, ahogy bokorról-bokorra jár, úgy lézengett ő is mogorván szobába-kamrába. Majd az istállóba nyitott be s nézegette a jószágot. A lovak visszaröhögtek rá az unalmas, felleges csendben, a borjak kibámultak az ajtón és bőgtek. A tehenek álmosan heverték az almon s kérőztek. Böbék Samu közéjük bukdácsolt, megnézte, hogy jól megkötötték-e őket. A kapáló pejszikók és kövér muraközi lovak kötőfékét is megvizsgálta. Az öregasszony csodálkozva kérdezte többször is :

— Mi van veled, embör? Mit tengő-lengő mamá?

De Böbék nem hallotta a kérdést.

Ebédre tojást főzött a felesége, de hozzá sem nyúlt. Kerülte az asszony pillantását is. Lement a pajtába, ott vizsgálódott, szuszakolt, kukoricaszárat huzigált rakásra a pajta közepén, kotorgatta a földet takaró széna- és szalmatöreket, bámulta a csupaszon meredező fedélgerendákat, melyek közt lármás verébcapat tanyázott. A szecs kavagót is megtapogatta, a vesszőkosarakat felforgatta, nyugvás nélkül motoszkált, sántikált mindenfelé. A rongyos Dombi utána óvakodott, megállván a nyitott pajtakapuban, nézegette Böbék forgolódását.

— Na, mégse ázott el a lőrinci vásár — mondta.

De az ember mogorván nézett rá.

— Micsinász ett? — kiáltott rá Dombira. — Nincs neköd ett sömmi keresetöd!

— Hát csak ett vagyok ni. Nem kell még itatni, osztán azt várom ni.

— Ne várgy te sömmit. Nem kell itatni. Majj itat a János, ha meggyün. Ergye haza.

— De mikor gyün még a János! Este — csodálkozott Dombi.

Böbék Samu vérekes szemmel ripakodott rá.

— Hát osztán mi közöd hozzá? Ergye haza, azt mondtam.

Amaz dűnnyögve ment a házba s megkérte a nagypénteki babot. Aztán elment. Az öregasszony nem tudta megmagyarázni ezt a rendelkezést s lecsoszogott az ura után.

— Hát embör! — szólt belépve a pajtába. — Mér kütted el a Dombit, he? Ki itasson? Lá, én tehetetlen vagyok — s bizonyágul felemelte bebugyolált kezét. — Mit kutuszol te ett? Mit huzod-vonyod ezt a sok szuszékot?

— Ergye ennen! — ordította Böbék vadul. — Mit sunnyogol te utánam?!

Mári néni elrémülve bámult az urára. Ilyennek még sohasem látta. Szörnyű erőben állott az összehordott száraz törek, kukoricaszár és

venyige mellett, véres volt a szeme, keskeny ajka és deres bajusza reszketett. S egyenesen állt, mint valami szikár facsonk.

— Ergye ennen! — ordította. — Ergye, mer megbánod! Agyonváglok, ha bé nem mégy! Döglesszön meg a Jehova!

— Embör! — riadozott az öregasszony holtsápadtan. — Mi van veled, he!

De már zúgva repült felé az elhajított bot és szétütött az udvaron bogarászó tyúkok között.

— Agyoncsaplak! — ordította Böbék. — Pusztulj ennen!

Már felkapta a száraz galyakon heverő fejszét. Mári néni sikoltozva menekült s öreg lába minden inát megfeszítette. Kendője lehullott, ősz haját szanaszét szórta a hűvös alkonyati szél, beteg kezét magasra emelte s úgy bukdácsolt a sáron át.

— Agyonváglok! Agyonváglok, ha kigyüssz! Maj röndöt teremtök én itt! — lihegve állt s úgy fenyegette a vénasszonyt. — Mamá leszámlok veletök, zsványok. Ki ne gyere, mer kettőbe hasétlak!

Alkonyodott. Az éles levegő körülsimogatta forró fejét. Reszketett. Mári néni bement a házba, onnét kihallatszott jajgató zokogása. Köröskörül a csapatokba verődött baromfiak tekintettek nagy kerek, ijedt szemükkel. Böbék Samu ledobta a fejszét, bement az istállóba. Leráncigálta a súlyos szerszámokat s görnyedve, egyenként cipelte a lovak közé. Eloldozta a röhögő lovakat, nyakukba kanyarította a hámot, nyögve s izzadva húzta szorosra a haslót. Meg-megállt, izzadt homlokát törölgette, majd újult erővel bujtatta a lovak fejét a kantárba. Aztán megfogta félkézzel a zablakarikát, az egyiket kivezette, a másik utána ballagott.

Mári néni rémulten nézte az ablakból, de kimenni nem mert. Imádkozott.

Böbék pedig a nyitott színben álló szekérhez vezette a lovakat. Ügyetlenül fordította őket a rúd mellé. Elkeseredett erővel rakta fel az istrángokat, bibelődött a gyepelővel, feltette az ülésdeszkát. Szinte elfulladt a nehéz, szokatlan munkában. Könyökét, fejét összeverte a lőcs, a lovak ide-oda kapkodó orra, de nem érezte. Körme visszahajlott a vas-tag szíjjakon, csattokon, de nem bánta. Elvégezte, amit akart.

Közben lassan-lassan sötétedett. Az utcán várni kezdték a jószágot. Böbék Samu pihent volna, de sietni kellett. Bekötözte az istállóajtót, majd a pajtába ment.

Hallgatózott. Senki. Gyufát vett elő, szalmacsutakot csavart, meggyújtotta. Óvatosan a máglya alá dugta. Vékony füst csavarodott a félhomályban s lomhán, kéken terült rongyokba a gerendák közt. Apró lángok ropogatták a kukoricaszárat és rőzsét, vibráló sárga fény táncolt a kosarakon, szecsavágón, megvilágította Böbéket, amint előrehajolva bámult. Vékony tűzcsíkok szaladtak szertesét a földön s bujtak a zugokba. Sűrű füst verte ki fészkeikből a rémulit verebeket s most élesen csiripelve röpdöstek odafent. Böbék arca sötét mosolyra torzult, reszketett minden tagjában, mert most a máglya csúcsán pattogó lobbalt

kanyarult fel a tűz. De szemét marni kezdte a sűrű füst s kint a tűz szagára nyerítettek a lovak. Így hamar kiment. Becsapta s reszketegen betámasztotta a pajtakaput.

Most a lovakhoz!

A pajta eresze alól már mindenütt szivárgott a füst s keserű szaga megtöltötte az épület környékét. Böbék Samu rikoitozni, tombolni szeretett volna, mint legénykorában, a hajnalba nyúló dáridókon. Rekedten csillapitgatta a lovakat, mellét döngette a szíve, fejét izgalom nyomta s zúgott a vére. Megragadta a gyeplőt, hamar a kocsira vergődött.

Ekkor lobbant ki a zsupptető közepén magasan és vörösen a tűz. Körül a szomszédoknál kiáltások verték fel a csendet, de mindez csak távolról rémlett neki most, mint valami nehéz, borzalmas álom. Megrántotta a gyeplőt s nyaktörő fordulattal rohant a koci keresztül az udvaron. Hová? — nem tudta. Fogai csikorogtak, szeme elborult, ahogy a nagy muraközi lovak bomlottan ragadták ki az ősi örökségből. Egy pillanatra látta a felesége alakját, amint kezét tördelve vonaglott a pitvarajtó mögött s nem tudott szólni, kiáltani sem, lépni sem, csak beteg kezét tartotta maga elé s nyitott szájjal kapkodta a levegőt. Ekkor még hallotta Böbék a borjúk s tehének rémült bőgését, a csikók tomlását. De mindez csak egy pillanatig tartott. Aztán eltűnt mögötte az udvar, minden eltűnt, kint volt az utca fehér házsorai között, melyeket már bevilágított a hatalmasan felkelő tűz fénye.

Kiáltó emberek hadonásztak a mindjobban megvaduló lovak előtt, karjaikat lengetve. A legelőről hazatérő állatok felemelt farokkal nyargalásztak a füstös utcán szanaszét. Ugattak a kutyák, rohanó aszszonyok tűntek el a koci mellett, mely hánykódva, siketítő dübörgéssel táncoltatta Böbék Samut. Percek alatt kiért a faluból és a sarat fecskelő lovak most vitték, ragadták a csendes és egyenes, sötétbenyúló úton előre. A bíborfény hosszú sávokat vetett a barna nyárfák szemközt rohanó soraira. Böbék torkát most marokra szorította a rémület. Rekedten hörgött, fel akart állni, de a bősült lovak lobogó sörénnyel, lobogó farokkal ragadták tovább, arcát, szemét sárral dobálták tele.

Időtlen rohanás volt ez, a fénynyalábok egyre halványodtak az úton, de a koci csak rohan s dübörgött tovább. Már nagyon távolról hallatszott a harangkongás is. A nyárfasor fekete glédája megszűnt, szanaszét alvó fák guggoltak a legelőn s a dülőút végén finom, ezüstös csillogással bukkant fel a Dráva. Ott a lejárát a révhez.

Böbék Samu elvesztette a gyeplőt. Gépiesen kapaszkodott a löcsbe. Előremeredt a folyóra, a sötét partra s egyszerre visszanyerte öntudatát, szinte nyugodt lett s elszánt. Megtörölte sáros arcát, meztelen fejét s utoljára nézett vissza a vörösen lobogó égre.

Kék szemén megcsillant a tűzfény, amint utoljára nézett vissza az éjtszakába zuhanó tájra.

SZAPPANBUBORÉK.

*Jő a Hajnal lábhegyen és habingben,
égi szolgáló, hogy a föld tömérdek
magzatáról függőnye éjredőit
szélhuzogassa.*

*Gyöngye harmat fürdelt a hunyorgó
napraforgót és a mezők pacsirtás
buggyanó ajkát, meg a lanka szőlők
gyermeki vállát.*

*Tárj napemlőt Ég, füvek ápolója,
éhesen látog venyigénk s a nyűgös
vízfejű káposzta uras fodort sír
tömzsi nyakára.*

*Tölgyek anyja s úti bogáncsok anyja,
balzsamodból tölts az aszú fenyőnek,
— lásd, mohát sem lél e tüzes lapályon
lába sebére.*

*Asszonyom, Hajnal huga, gyermekünk is
ébredez már s lapsol a szegfűágynak ;
még egyedül kedves neki bústűzű meggy,
vagy kusza pókláb.*

*Messze lát még ő : oda, hol mosolygva
nézi most Isten, hogy a furcsa költő
nádja szappanból buborék-világot
fúj epigonként.*

Juhász Géza.

TAVASZI LÁZADÁS.

Feldörren a roppant május-zenekar:
a fény hegedűire hajlik
s gordonka-búgással a tűnt zivatar
trilláiba visszamorajlik.

Katonás nyaralók öblösre fúvott
rézkürtjén csattog a csárdás.
Villámkocsi penget triangulumot
s a drótvezeték vele hárfáz.

Százhúrú pagonyban vad zongora kel,
menny kék fuvolája előtör.
Szél úrfi tilinkóz, kútgém kerepel,
aprózva dobolgat a csődör.

Felhőszakadás ez! Vond föl zsiliped
korhadtt közönyét, süket ember!
Termékeny iszappal szik éveidet
borogassa be e zene-tenger.

Szikrázva a tóból felszökdő a hal,
tombolnak a törpe nyulacskák
s szétvágat eremben, mint hadriadal,
lázadva az ifjú Szabadság!

Juhász Géza.

ORGONAGALLY.

A nap már aranylik a fákon,
szerelem porzik a világon.
Orgona hajladoz kezemben:
ki ölel, ki csókol meg engem?

Párzó dall futyörész a rigó,
tombol a májusi dáridó,
búg a csók vadabban-vadabban:
szádra még csak én nem tapadtam.

Szikkad a harmat a falombon.
Röppenj rám kacagó galambom.
Orgonám szomjasan pereg le:
hogy tüzzem fiatal szívedre?

Juhász Géza.

A FRANCIA SZELLEM ÉS A MAI PROBLÉMÁK.

AMA ÉLŐ német filozófusok közül a legismertebb és talán a legnépszerűbb *Keyserling* gróf, aki a «*Spektrum Europas*»¹ című könyvében az Európában élő népek lélektanát akarta megírni. Ebben a könyvében a franciákat kertésznépnek nevezi. *Keyserling* szerint a kertész-mesterség lényege az, hogy szabályozza a természetet. Az erdőből azáltal lesz kert, hogy szabályossá tesszük. Kiválogatjuk a szép fákat és virágokat, előre megállapított terv szerint helyezzük el őket. A legkertészebb kertész a francia, a legszabályozottabb kert — sokak ízlése szerint már túlságosan is szabályozott — a francia. XIV. és XV. Lajos az udvar egész életét szigorú és merev szabályokba, etikettbe szorította. A francia park ennek a szigorú és merev etikettnek az alkalmazása a természetre. A francia park nyírott fasoraiban és mesterségesen geometrikus formákba nevelt bokraiban lesz udvarképes a neveletlen és vad természet.

Ez a szabályozottság azonban nemcsak a francia parkot és társadalmi érintkezést jellemzi, hanem megnyilvánul a francia élet minden területén. Megnyilvánul irodalmában is, kezdve a Sorbonne-on tanító *Aquinói Szent Tamás* és tanítványai skolasztikus filozófiáján a XVII. század klasszikus halhatatlanságain és a XVIII. század racionalizmusán át *Paul Valéry*-ig, akit nemrégén választott tagjai sorába a francia Akadémia. Megnyilvánul nyelvében is, ahol a francia mondat kötött szerkezete a matematikai levezetésnek világosságával fejezi ki a gondolatot.

Ennek a szabályozottságnak és kötöttségnek a filozófiában az *intellektualizmus* felel meg. A filozófia alapproblémája a megismerés helyességének a kérdése, az ember és a világ viszonya. Tudjuk, hogy az ember a körülötte levő világról az érzékszervei útján (látás, hallás, tapintás stb.) vesz tudomást. Rengeteg adatot tudunk arról, hogy az érzékszerveink mennyire megcsalnak bennünket, hiszen a természettudományok mást se csinálnak, mint érzékszerveink tévedéseit igazítgatják ki. A filozófia első kérdése : valóságos-e ez a világ, amit a mi eszünk az érzékszervek tudósításai alapján felépít, vagy nem. Erre két feleletet lehet adni : az egyiket az *idealizmus* (nem a mindennapi, hanem a filozófiai értelemben vett idealizmusról van itt szó) adja meg. Eszerint a filozófiai irány szerint a valóságot nem ismerhetjük meg ; az a kép, amely tudatunkban a világot jelenti, hiányos és hamis. Legkönnyebben megérthető ez a felfogás *Platon* közismert hasonlatából. Az ember egy barlangban ül és a háta mögött tűz ég. A tűz és az ember között alakok mozognak, amelyeknek árnyékát a szemben levő falon látja. Hátrafordulni nem tud, tehát nem ismerheti meg a maguk valójában az árnyékok eredetijét. Így vagyunk mi is a valósággal. Csak árnyképeket ismerünk meg, a valóságot magát, az ideákat, a dolgok lényegét soha, mert nem tudunk szabadulni érzékszerveink börtönéből.

¹ Ezt a könyvet folyóiratunk tavalyi évfolyamában *Kószó János* ismertette.

A másik felfogás szerint az ész által felépített világ azonos a valósággal. Ez az *intellektualizmus* tanítása.¹

Most az a kérdés, milyen a világ az idealizmus és milyen az intellektualizmus szemüvegén keresztül. Az idealizmus szerint a világ megismerhetetlen: örök titok. Mi emberek csak egy kis részét ismerjük meg azoknak az erőknek, amelyek körülöttünk és bennünk is kavarognak. Mi csak kis pontok vagyunk, akiket a kozmosz — az idealizmus kedvelt kifejezése, amely világmindenséget jelent — hatalmas viharai dobálnak. Még saját magunknak sem vagyunk urai, mert az ember tudatos esze alatt ott feszengenek a tudatalatti erők. Vegyünk egy mindennapi apróságot példának. Elhatározom, hogy ezentúl korábban kelek fel, mondjuk hét óra helyett hatkor. Fel is ébredek hat óraker, de még sem kelek fel, mert jól esik még öt percig nyújtózkodni, azután rágyujtok egy cigarettára, azután még nyújtózkodom, a végén azt veszem észre, hogy megint elaludtam és negyed nyolckor ébredek fel. A tudatom elhatározta, hogy felkelek, de a tudatalatti szokások és ösztönök meghiúsítják elhatározásomat, szóval a tudatalatti legyőzi a tudatot. Vagyis az ember nem ura saját magának, önmaga is «titok» a tudata előtt. Ha több példát akarna az ember, kereshetne akármelyik modern régényíróban, akár Jean-Jacques Rousseauban, a romanticizmus apjában, mert a romanticizmus nagyjában az idealizmus kifejeződése irodalomban. Az idealizmus felfogása szerint a világ tehát titok, amelyet megismerhetetlen erők irányítanak. Mivel a világ titok és ismereteink bizonytalanok, az idealizmus nem is talál olyan törvényeket, amelyek időben vagy térben állandóak volnának. Időben nem állandóak, azaz minden kornak mások a törvényei, más a kultúrája — mint ma szokás mondani — és térben is változnak a törvények, azaz minden népnek, sőt minden embernek különböznek a törvényei, különböző az egyénisége. Az idealizmus ezeket az eltéréseket nem is titkolja, hanem hangsúlyozza. Sőt egyik célja a különbségek kikutatása. Innen ered történelmi érzéke és az individualizmus istápolása.

Az intellektualizmus felfogásában az intellektus, az értelem által felépített világ azonos a valósággal. Milyen az intellektus világa? Az emberi ész főtörékve, hogy rendet, összefüggést fedezzen fel a világ dolgaiban. Akkor értünk meg valamit, amikor látjuk, hogy hogyan függ össze a többi dologgal. A két legemberibb tudomány, amelyeknek az alapját még a görögök vagy talán az első ázsiai kultúrnépek rakták le, a matematika és a logika, a világos, rendbeszedett, a hamar áttekinthető összefüggések tudományai. Az intellektualizmus szerint a világ és az élet folyását örök és általunk is megismerhető törvények irányítják. Az ember feladata az, hogy alkalmazkodjék ezekhez a törvényekhez, hogy szabályokhoz igazítsa életét. Tehát az intellektualizmus a közösséghez kapcsoló elemeket keresi az idealizmus egyéniségkultuszával szemben. Mivel az emberiség által felkutatott törvények örökérvényűek, az intellektualizmus szerint a történelmi korszakok csak annyiban értékesek, amennyiben megvalósították ezeket a törvényeket. Mivel így nem maga a történelem, hanem az örök törvények benne való megnyilvánulása érdeklí, az intellektualizmus történelemellenes, ahisztórikus. Mint láttuk, a francia szellem egyik legjellemzőbb vonása, hogy a szabályokat és a törvényeket kedveli. Ezen a ponton kapcsolódik a francia szellem az intellektualizmushoz.

¹ Valószínűleg fölösleges hangsúlyoznom, hogy az idealizmus és intellektualizmus szembeállításánál nem saját leleményem. Maga a gondolat olyan régi, mint a történetfilozófia és napjainkban különösen divatos az ilyen szembeállítás. Általában legfeljebb az elnevezésekben és részletekben talál újat az olvasó.

Amikor francia szellemről beszélnek, legtöbbször ezt a szabályokat és törvényeket elismerő intellektualizmust értik alatt.

Az intellektualista világnézetű ember meg van győződve elveinek helyeségéről és azoknak a törvényeknek az igazságáról, amelyek szerint él. Ezért nevetségesnek talál mindenkit, aki nem ugyanúgy él, mint ő. Ebből fakad a francia szellem egy másik közismert vonása a gúnyolódás. A francia közéletnek ma is egyik legfélelmesebb fegyvere a gúny és egyik nemzet irodalma sem ismer annyi gúnyolódót, mint a franciáé. A középkori «*Roman de Renart*»-okban, állatmesékben, a róka álarcában a kifejlődő polgárság teszi nevetségessé az uralkodó osztályokat, *Rabelais* regényeiben az ébredező renaissance szellem támadja a középkori intézményeket, *Voltaire* a felvilágosultság nevében gúnyolja különösen a katolikus egyházat és a nemrégien meghalt *Anatole France* mindenben kételkedő szkepszise is éles ironiával párosult.

Ez a két vonás, az intellektualizmus és a gúnyolódás az, amit leginkább szoktak emlegetni a francia szellemmel kapcsolatban. Ezenkívül azonban a francia szellemnek olyan tulajdonságai is vannak, amelyek az eddig említettek ellenkezőinek látszanak. Gondoljunk például csak a nagy forradalom féktelenségeire vagy a mult század íróira és a modern francia festészetre. Ezekben a dolgokban semmi szabályozottságot és csak valami viszonylagos rendet és világosságot látunk. Noha közelebb állanak a francia szellem e modern alkotásai is az intellektualizmus eszményéhez, mint a többi nép e korból származó termékei,¹ alapján véve azonban mégis csak messze estek ezek az alkotások a XVII. század klasszicizmusától. Vagy gondoljunk a középkor csodálatos építményeire, Franciaország gótikus katedrálisaira, amelyekről a német *Worringer* is elismeri, hogy a gótika legszebb alkotásai. A XIX. század romantizmusa és a középkor gótikája az irodalom- és művészettörténet legújabb kutatásai szerint rokonjelenségek és mindkettőnek lényege az idealizmus.

Az irodalomban a romantizmus törte szét a klasszicizmus szabályait és szabad teret adott az egyéniség, a különlegesség, tehát a törvényektől való eltérés érvényesülésének. A klasszikus irodalomnak az a célja, hogy megközelítsen egy ideált, tökéletesnek tartott mintát, tehát az egész irodalom egy irányban halad, igyekszik ugyanazokat az eszközöket felhasználni célja eléréseért. A romantikus irodalom az eredetiségre, a többtől való különbözésre törekszik. A középkori gótikus templom sem «királyi csarnok», nem bazilika többé, ahol Istennek, a világ királyának mutatják be hódolatukat az emberek, ahol az örök törvényt tisztelik és ahol a hívő egyénisége felolvad az isteni parancsok teljesítésében, hanem — mint mondani szokták — lendület az ég, a végtelen felé, melynek tornyai és csúcsvei szinte befejezetlenül hatnak, csak jelezni tudják a végtelen felé való sóvárgást, amelyet a lélek folytat. A gótikus templomok sötét belsejében, komor és disztelen falai között alkalmat adnak arra, hogy mindenki külön-külön megtalálja Istent a saját szívében. A bazilika a hívek közösségének hódolatát akarja előidézni, a gótikus templom minden ember egyéni áhitatát segíti elő.

Az idealizmus felfogása szerint — mint láttuk — a világ titok, amelyet megismerhetetlen erők irányítanak. Ha a világ titok, ha állandó törvényeket

¹ Legújabban *Friedrich Schürr* fejti ki «Barock, Klassizismus und Rokoko in der französischen Literatur» című könyvében (1928), hogy a francia idealista irodalomnak is bizonyos intellektuális színe van: «Aber — und das ist vielleicht einer der charakteristischsten Züge für das Franzosentum — der französische Irrationalismus (nálunk idealizmus) ist im grossen und ganzen mehr phantasievoll als gefühlsmässig und wird immer und irgendwie rational (nálunk intellektuális) durchdrungen und erleuchtet». (P. 43.)

mi, emberek nem tudunk megállapítani, akkor ne is akarjunk ilyesmit elérni, hanem induljunk ki abból a világ megismeréséhez, ami legközelebb áll hozzánk, saját magunkból. Ismerd meg önmagadat, amint az első idealista, *Sokrates*, mondta. Induljunk ki önmagunkból, fejezzük ki egyéniségünket. Egyéniségünket akkor fejezzük ki legjobban, ha megkeressük azokat a jellemvonásokat, amelyek mindenki mástól különbözővé tesznek bennünket, mert igazában ez az egyéniség. A romanticizmus az egyéniséget fejezte ki, a gótika az egyéni áhitatot fejleszti. A klasszikus irodalom egy ideált igyekszik megközelíteni, amely az egész emberiség közös ideálja, tehát nem törődik az egyénnel; a bazilika Istent, mint királyt tiszteli, ezzel az embereket, mint egyforma alattvalókat egy szintre szállítja, egységbe foglalja, tehát szintén elnyomja az egyéniséget. Két homlokegyenest ellenkező törekvés és mindkettő megvan a francia szellemben. A középkor elejéről van néhány román stílusú templom is Franciaországban, de a templomépítés igazi virágzása a gótika korára esik. Ebben a korban épülnek a párizsi Notre-Dame, a reimsi, chartresi, roueni katedrális. A középkor végével, az átmeneti XVI. század után virágzik a francia irodalmi klasszicizmus. Alighanem elég lesz néhány név e nagy kor jellemzésére: *Racine* és *Corneille*, a tragédiairók, *Molière*, a világ egyik legnagyobb vígjátékírója, *Boileau*, a kor esztétikusa, *La Rochefoucauld*, az arisztokrata életművészet filozófusa. Tehát a középkor gótikáját, az idealizmus egyik kifejezését, az intellektualizmus klasszikus irodalma váltotta fel. Részben ez az intellektualizmus folytatódik a felvilágosult filozófusok XVIII. századában, *Montesquieu*, *Diderot*, *D'Alambert* és *Voltaire* műveiben. A XVIII. század végének nagy alakjával, *Rousseau*-val, a romanticizmus, tehát megint az idealizmus, veszi át a vezetést a francia szellemben és vezet a realizmuson, naturalizmuson, szimbolizmuson, a l'art pour l'arton keresztül egészen napjainkig.

A középkori gótikában és a XIX. századi romanticizmusban tehát az idealizmus virágzott. A skolasztikában, a XVII. század klasszicizmusában és a XVIII. század racionalizmusában pedig az intellektualizmus. A két világszemlélet tehát felváltva irányította a francia szellemet. A francia szellemnek ezt a kettősségét, sőt ellentétességét a faji megoszálással próbálják magyarázni. A bonyolult faji problémához szakismeretek nélkül nem szabad hozzászólni, annál kevésbbé, mert a szakemberek is jórészt csak hipotézisekkel dolgoznak. Meg kell elégednünk az elmélet ismertetésével.

A mai francia nép két nagy rétegből áll. Az első réteg Franciaország őslakói, a gallok. A gallok kelta eredetűek, tehát ugyanabba a népcsaládba tartoznak, mint Anglia őslakói, a brittek vagy a mai írek és bretonok. Julius Cézár meghódította Galliát és itt is, mint a többi római provinciában megindult az ellatinosodás. Ez a latin réteg a második, amely elnyomta az első gall réteget. Ezenkívül még kisebb mértékű germán és arab keveredés is történt, de ez a mi esetünkben elhanyagolható. A francia nép tehát két rétegből áll: a latinból és a kelta gallból. Ezután következik az elmélet legingatagabb része. Azt állítják ugyanis, hogy a francia idealizmust a kelta nép termelte ki, az intellektualizmust pedig a latin. Tehát az idealizmus korszakaiban a kelta réteg színezte át faji tulajdonságaival a francia szellemet, az intellektualizmus korszakaiban pedig a latin.

A francia szellemet tehát két ellentétes áramlat irányítja. Az egyiket a filozófiai idealizmussal jellemeztük, amely az irodalomban és művészetben, mint romanticizmus és mint gótika jelentkezett és amely lényegében az egyéniséget állítja előtérbe a közösséggel szemben. A másikat intellektualizmusnak nevez-

tük. Ez irány — klasszicizmus az irodalomban — lényege az egyéni hajlamok elnyomása a közösség, a társadalom egységes ideálja kedvéért. Az a kérdés, hogy a francia szellem e két ellentétes iránya milyen elveket képvisel a politikában. Amikor az intellektualizmus irányította a nép szellemét, a kormányforma is egyéneket elnyomó, csak a közösség nagy céljait szem előtt tartó abszolutizmus volt. IV. Henrik és XIII. Lajos uralkodása ennek az abszolutizmusnak az előkészítése. XIV. Lajos már megtehetette azt a sokat idézett kijelentést: «L'État c'est moi», az állam én vagyok. Vagyis a király akarata egyedül döntő az állam vezetésében, az alattvaló érdeke, nyugalma nem fontos. XIV. Lajos ezt az elvet meg is valósította és fényűző udvartartása mellett sikeres hódító politikát is folytatott, növelte országát. Utódai, XV. és XVI. Lajos uralkodása alatt a fénykor után az abszolutizmus dekadenciája állott be, amely itt is, mint általában a bomló folyamatokban, az abszolutizmus a fénykorában harmonikus egészéből bizonyos részeket elsorvasztott, másokat betegesen megnövelt. Uralkodásuk alatt ezért a francia szellem irányítását az idealizmus vette át, amely az egyén jogait hangsúlyozta. XVI. Lajos már érezte, hogy trónja veszedelemben forog, de — ahogy mondani szokták — a rohanó időt megállítani nem tudta. Uralkodása alatt éri meg óriási sikereit a romanticizmus egyik úttörője, a genfi *Jean-Jacques Rousseau*, aki az egyén jogait és a gondolkodással szemben az érzelmek meg a képzelet elsőbbségét vitatja. 1789-ben kitör a nagy forradalom, amely meg is valósítja ezeket az eszméket. Az egyén szabadságjogait megvalósító politikai irányt liberalizmusnak hívják, amely Franciaországban mint liberalizmus rendezkedik be és amely kisebb megszakításokkal napjainkig tart. Tehát a politikában az intellektualizmusnak az abszolutizmus, az idealizmusnak pedig a liberalizmus felel meg.

II.

Az a kérdés most, hogy a francia szellem e két ellentétes iránya közül ma melyik vezet az embereket. A politikában ma is a liberális alapokon berendezett köztársaság uralkodik. A nemzeti szellem másik megnyilvánulási területén, az irodalomban és a művészetekben ugyancsak az idealizmuson alapuló irányok fejezik ki a kor törekvéseit. Az újabb irodalomtörténeti kutatások kimutatták, hogy a romanticizmus után következő irányok, mint a realizmus, a naturalizmus, a Parnasse, a l'art pour l'art, a szimbolizmus, a dekadens költészet, sőt részben a legújabb neo-katholicizmus is a romanticizmusnak szerves folytatói, szoros összefüggésben vannak vele, sőt alapjában véve ugyanannak a világnézetnek, az idealizmusnak, csak árnyalatokban különböző megnyilvánulásai. Tehát ma a politikában is, az irodalomban is az idealista világfelfogás uralkodik Franciaországban.

Az emberi szellem azonban nyugtalan, állandóan a tökéletesebbet keresi. A francia gondolkodók nagy része Franciaország mai helyzetét sem látja tökéletesnek, amit nehéz is lenne ráfogni és más utakon keresi hazájának boldogulását. Az ilyen gondolkodók egyik csoportja szerint — nevezük őket konzervatív csoportnak — a mai Franciaország beteg, súlyos beteg. Betegségének oka az, hogy meghamisították a nemzeti szellemet, idegen izlés uralkodik. A konzervatív gondolkodók szerint az a világnézet, amit mi idealizmusnak nevezünk, a német nép szellemének a kifejezése a kultúra különböző területein. Szerintük a német szellem alakatlan, kusza és elérhetetlen vágyakban éli ki magát. Keyserling szerint is a német szellem meghatározása az, hogy nincs

meghatározása. A német szellem keresi az egyénit, a különlegest, de nem állapodik meg valamilyen különlegesség mellett, hanem mindig újabb és újabb változatokat keres, mert a végtelent akarja megismerni.

Nem említve a mai írók ilyen irányú nyilatkozatait, igen jellemző a franciák német szemléletére *Gabriel Séailles*, egyik legnagyobb esztétikusuk, nyilatkozata (*Essai sur le génie dans l'art*, 1883. p. 113.): «Germániában a tél hosszú, szigorú és komor; a tavasz váratlan és rövid; nincs idejük a nap bámulására, élvezik, fürödnek benne, magukba szívják; várják, sajnálják. Ez a természet szellemi formában melancholia lesz, annak a mély érzése, hogy minden elmúlik, hogy a legszebb, a legjobban szeretett dolgok leghamarabb illannak el. Legtöbbször az ég súlyos és alacsony; a köd elnyeli a formákat; az erdők fekete és zavaros, szürke gőzökbe merülő alakot öltenek; a síkságok elnyulnak, mint mozdulatlan és halott tengerek, amelyek nem tükröznek vissza semmiféle eget, nincs rajtuk habfodor, hullám, ragyogás. A világ összeszűkül az ember körül, önmagába igyekszik fordulni. Mivel bizonyos fajta sötétségben él, mint minden rövidlátó állat, hajlamos mindenütt ellenséges hatalmakat szimatolni. A szem csak azt látja, ami egészen közel van hozzá, lassankint nem is tud messzebb látni; ugyanakkor a szellem is rövidlátó lesz. A világosság csak a horizont megszűkitése által tűnik fel elérhetőnek; a lába alá néz, a legkisebb részletekhez tapad; vagy a nagy gondolatokra veti magát, amelyek mindenfelől kínálkoznak és a végtelenig látszanak terjeszteni a szellem hatáskörét. Titokzatos álmódosításokra veti magát, amelyekben az eltörlődő formák a szeszély kényekedve szerint alakulnak át. Filológia és zene!» A valódi francia szellem ezzel szemben a rend, a világosság, a szabályozottság.

A konzervatív csoport szerint a francia szellemet azzal rontották meg, hogy behozták ezt a német szellemet. A francia szellem megújításának programja — az egyik legismertebb konzervatív gondolkodó, *Charles Maurras* szerint — az intellektuális rend. «Rend az emberben, az egyéni érdekek alárendelése a társadalmiaknak; rend a gondolkodásban, az ész uralma az ösztönök felett; rend az államban, egy uralkodó vagy uralkodó osztály hatalma az egyéni érdekek fölött.» (*Albert Thibaudet*: *Les idées de Charles Maurras*. p. 313. Paris, 1920.) Ez az intellektuális rend egyenes folytatása a görög-római szellemnek, amelynek örököse a francia nép. Ez az intellektuális rend meg is valósult a nagy francia királyok korában, a «gloire» századában, a XVII. században.

De jött a forradalom és «megfertőzte» ezt a latin-francia szellemet. Maurras így írja le ezt a változást: «... ami nemrég pótolandó tudatlanság, kijavítandó tökéletlenség, helyrehozandó gyengeség volt, felsőbbiségre törekedett új és barbár frissége jogán a kiszáradás, a kimerülés fölött, amit minden tanult, kiművelt, beérkezett fajban megláttak. A művészet, tudomány, irodalom, hagyomány, mult, egy szóval minden, ami megvolt, többé nem számított, mert a tiszta természet közvetlenül az istenihez vezetett: egyedül ő beszélhetett a jövő hibátlan nyelvén. Az emberek közt a butának adták a szót, a népek közt a hátramaradottnak. A demokrácia és germánság így egyetértvén, nyilvánosságra hozták uralmuk szemtelen jogait». Maurras szerint amióta a germán szellem így megfertőzte a franciát, az ország beteg és pusztulás felé halad. Ennek a betegségnek a gyógyszere az, hogy el kell távolítani a betegség okozóját, a germán romanticizmust és akkor ismét szabadon fejlődhetnek az igazi latin-francia intellektualizmus. Ezt úgy érhetik el a franciák, Maurras szerint — és ez gondolatainak végső következménye — hogy vissza kell adniok a hatal-

mat a születési arisztokráciának, a katolikus egyháznak és végül vissza kel-
hozniok a királyt.

Maurras szerint tehát az igazi francia szellem az intellektualizmus,
amelyet megrontott a germán befolyás. A mostani nemzedék feladata az, hogy
az igazi francia szellem kibontakozása elől elhárítsa ezeket az akadályokat.
Igy aztán Franciaország ismét nagy lesz. Maurras már századunk első évtize-
dének közepe táján fellépett, de igazi sikereit csak a háború óta aratja, amióta
a győzelem önbizalommal töltötte meg a franciák lelkét.

Ugyancsak a háború után domborodott ki erősebben a gondolkodók
egy másik csoportja, amelyet pacifistának nevezhetnénk. Ez a csoport a «*Nou-
velle Revue Française*» című szemle körül tömörül, de segítik törekvéseit az
Europe és *Revue européenne* című folyóiratok is. (Franciaországban a folyóiratok
sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint nálunk.) A csoport szellemi vezetői
André Gide és Romain Rolland. Szerintük a további fejlődés útja nem az, hogy
a franciák térjenek vissza az intellektualizmushoz, mint a valódi francia szel-
lemhez, ellenkezőleg tisztítsák meg eddigi idealista és romantikus világfelfogá-
sukat az akaratlanul is hozzátapadt intellektualizmustól, legyenek még idealis-
tábbak, még romantikusabbak.

Tagadhatatlan tény, hogy ez az irány több és általánosabban elismert
gondolkodót sorol követői közé, mint az előbbi. Maguk közé számítják Henri
Bergson, a sok sikert elérő metafizikust, akinek intuíción alapuló filozófiája
szintén az intellektualizmus ellen támad. Köztük van Paul Claudel, az irodalmi
gourmandok kedvence, aki modern formájú drámákban hirdeti a katolicizmus
örök igazságait. Maguknak foglalták le és joggal Marcel Proustot, akiről azt
szokták mondani, hogy a háború utáni évek legnagyobb regényírója. Megvan
a kritikusuk is, Albert Thibaudet, akit a genfi egyetem hívott meg a francia
irodalmi tanszékre.

Ennek a csoportnak a kiindulópontja ugyanaz, mint a konzervatívé :
az idealizmus és romanticizmus a német szellem megnyilvánulásai. De az előbbi
csoport a romanticizmust betegségnek tartja, ez pedig követendő mintának.
Az előbbi csoport azt látja, hogy a romantika már túlságosan megfertőzte a
francia szellemet, ez pedig azt hirdeti, hogy az igazi francia szellem a középkor
gótikájában nyilvánult meg és kezd kifejlődni a XIX. század romantikájában,
de még nem fejlődött ki eléggé, még nem hasonlít eléggé a német szellem meg-
nyilvánulásaihoz. Az előbbi csoport büszke a franciák latin származására, ez
pedig a kelta elemeket és eredetet hangsúlyozza.

A csoport politikai programja a béke Németországgal és általában a
pacifizmus. Romain Rollandnak, a csoport egyik vezető tagjának, a háború
alatt Svájcba kellett menekülnie német barátsága miatt. Német oldalon is
vannak, akik ezt a gondolatot hirdetik, különösen a baloldali gondolkodók
közt. Ilyen elsősorban Ernst Róbert Curtius, aki két könyvet is írt erről a
pacifistacsoportról.¹ Amint a külpolitikában a konzervatív csoport erős naciona-
lizmusával a pacifizmus áll szemben, a belpolitikában is a konzervatívok
arisztokratizmusának ellentétéül a liberális demokrácia elveinek radikálisabb
végrehajtását kívánják, az egyén szabadságjogait minden egyéb államérdek
fölé helyezik.

Végso tanulsgként tehát leszűrhetjük, hogy a francia szellem két réteg-
ből áll : az intellektualizmusból, amely az ész uralmát, a rendet, a világosságot,

¹ Az egyik megjelent magyar fordításban is. E. R. Curtius : Az új Franciaország
irodalmi úttörői. Ember és Természet, 1925.

szabályozottságot követeli és individualizmusból, amely az egyéni szabadságot és eredetiséget hirdeti. Napjainkban két irány küzd egymással: a konzervatívok az intellektuális szellemet fogadják el igazán franciának és azt akarják visszaállítani és a pacifisták, akik úgy látják, hogy a francia nép a jövőben akkor lesz nagy, ha még idealistább, még romantikusabb lesz.

Hogy a két irány közül melyik győz majd, ki tudná megmondani? A pacifisták a forradalom által megkezdett fejlődést akarják továbbvezetni, mellettük szól tehát a már megkezdett folyamat nehézségi ereje, amelyet nehéz megállítani. Ezek az eszmék kiművelt talajra találnak a francia népben. Flaubert rajzolta meg a francia kispolgár képét Homais úrban, a vidéki patikusban. Ebben a félművelt emberben élnek azok a frázisok, amelyeket szabadságról, egyenlőségről és testvériségről hallott; ki-kitör a klerikalizmus átkos zsarnoksága ellen és azt hiszi, a francia korteskedésnek ezek az agyoncsépeelt jelszavai mentik majd meg hazáját. Franciaországban sok Homais úr van. Azonkívül a francia népbe már több, mint egy évszázad óta nevelik bele ezt a gondolatot, hogy a nemzet legnagyobb dicsősége az, hogy a népek élén halad, a legbátrabb újító, forradalmár nép. Ahol nemzeti erény a forradalom, ott nem nehéz beleheccelni a tömeget, hogy versenyezzék Oroszországgal.

A másik irány az egyetemi ifjúságban találta meg a közönségét. Nagy kérdés, hogy azok a verekedések, amelyek ma a «Quartier Latin»-ben, az egyetemi negyedben folynak, nem nőnek-e majd meg súlyukban, ha majd ez a nemzedék elfoglalja a vezető helyeket, amelyek iskolázottságánál fogva megilletik.

Hogy melyik irány győz majd, nem tudhatjuk, de az bizonyos, hogy a franciák ismerik bajaikat és nem várják mástól a megoldást. Nálunk szokás — talán még a háború hagyománya — a franciákról, mint pusztuló, haldokló népről beszélni. Bajok, nehéz helyzetek, problémák vannak náluk, de halálról beszélni nem lehet.

Fábián István.

A TEJÚTON.

*A csillag csak csillag marad,
bár fényét szempár fel sem issza!
S ha útja égmezőn halad
az Úristen szeme alatt,
úgy nincs erő, mely hívja vissza!
S bár ködbe vész az ég határán
mirjádnyi társ közt s mégis árván,
azért ne sóhajtsatok érte:
Isten volt, ki útját kimérte,
hogy mindig égmezőn haladjon,
szemek elől rejtett maradjon
s ha csak magának is — ragyogjon! ...*

Ivánffy Tamás.

KÜLÖNÖS SZERELMI TÖRTÉNET.

HELÉN leült az ablakhoz, széthúzta a nagy, habos függönyöket és kinézett a délutáni fényben ragyogó parkra. A pázsiton két gyereket látott : egy fiút meg egy leányt ; valami apró, százsorszép-féle virágot szedegettek s nevetgélve egymás hajába tűzték. Mögöttük simán terült el a tó s a régi szökőkút finom párával esőzte be a közeli szobrokat. A nagy kővázákban tavaszi virágok virítottak, a lugasokat befolyta a vadrózsa fürtje, a vörös, kötörmelékkal fedett utakat aranyeső szegte be és a vízmedencékben nagy, fehér, lehullott szirmok libegtek s tarkították a víz tükrét, melyben az ég egy darabja kékllett. A hársfák alléján túl látta a lankás mezőket, kék, vörös színekkel megszépítve ; a hegyek oldalán hármanként, vagy magányosan a nyíreket, melyek szegyenkezve takargatták a nap elől lehajló ágaikkal fehér derekukat ; aztán a patakot a réten, csendes teheneket a füzesek közt s egy pásztorgyereket, aki hasmánt feküdt a fűben és merengve, két könyökére támaszkodva nézte az eget, melyen alig libegett egy-két felhőfodor ; lent látta a kolostor karcsú tornyát, az országutat, a poros mezőket, melyen vállravezett kapákkal békés parasztok mentek a közeli falu felé, s battyuzó asszonyokat virágcsokrokat szorongató gyerekekkel ; végül a kolostorral szemben a juhásztanyát, a juhok szürke gomolyagjával és messze, az ég alján az erdőt, mely kék volt s mint egy keskeny szalag, eltakarta a hegyek hullámos vonulatát.

Már órák óta nem tett egyebet, csak ült a hegyeknek néző ablaknál és a tájat figyelte. Valami lázas egzaltáltság, valami különös, tompa fájás sajgott benne. Soha nem érzett szomorúság és elhagyatottság feküdt meg a lelkét. Valami éteri és fizikai fájdalom keveréke. Nyomás feszegette az agyát s ha pillanatokra lehúnyta sötét, nehéz pillájú szemét, örvénylő, kavargó, fényes köröket látott maga előtt és szédülni kezdett. Szabadulni akart ebből az örvényből, de gondolatai, mint erős karok, egy pillanatra sem bocsátották el. Kötést, könyvet vett elő, vagy papirokat, melyekre ostoba szavakat firkált és felejtetni próbált. De hiába volt minden akarata, nem tudta lekötni semmi. Így aztán csak ült s előre nézett ; két, finom keze erőtlenül s elhagyatva feküdt az ölben, mint egy szegény rabé. Halvány georgette-ruhája, melyen régi, belga csipkéhez hasonló gallér látszott, még színtelenebbé keretezte az arcát. Nagynéha felkelt, homályos tükrök elé ment s nézte, tapintgatta magát, mint valami idegent. Aztán újból visszajött. Gondolkozni, nyugodtan megítélni szeretett volna mindent ; multját, jövőjét, ami ez előtt

volt és ami még ez után fog következni. De nem bírta egyetlen gondolatát sem megrögzíteni. Annyit tudott csak, hogy szerelme vagy érzésének erős ösztönei viszik magukkal; s mikor érezte, hogy nem bír tovább ellenállni, beledobta fiatal lelkét ebbe az áradatba. Tudta, hogy nem fog sokáig tartani s azután vagy a valóság, vagy valami más lesz a számára elviselhetetlen, de már nem törődött az életével.

Egy pillanatra kinézett az ablakon a barnuló délutánba, a fákra, melyeket már behavazott az este fekete pora. Az erdő fölött kevés borulat látszott s néha egy hangtalan, távoli villám világította be az eget. Egy férfihang hallatszott be hozzá s játszó gyerekek nevetése.

És elgondolta mindazt, ami vele történt.

* * *

Mindössze néhány hónap óta ismerték egymást. A bátyja hívta ki egy alkalommal, hogy megmutassa neki a szökőkút gazella-szobrát, melyet egy régi német mester készített. Szürke sportruha volt rajta s az ingét kihajtva viselte, mint a diákok. Az arca is szinte fiúsnak tetszett s két bohém szem ragyogott íves, sima szemöldöke alatt. Nem tulajdonított különösebb jelentőséget ennek az ismeretségnek, talán csak annyit, hogy egy tehetséges művészembert ismer meg. Hétköznapi dolgokról beszélgettek, hogy milyen volt az utazása, meg hogy ő mivel tölti itt Lenkepusztán az idejét. Azt sem mondhatja, hogy sokat forgolódtott volna körülötte, az anyjával s a bátyjával ép olyan szívesen beszélgetett. Este természetesen nem engedték elutazni, ott marasztalták s megrendelték nála anyja meg az ő portréját. Így telt el az első nap. A második is hasonló volt. Voltak pillanatai, amikor szinte megfeledezett róla. Máskor meg gyakran az eszében járt és bosszankodott, hogy nem udvarol neki. Nem is tudja, hogy történt, lassan-lassan foglalkozni kezdett a szobrással s az is kereste a társaságát. Mikor reggelinél vagy ebédnél ültek, különösen pedig, ha valahol egymaga találkozott vele, mindig elpirult. Érezte, hogy tüzes lesz az arca s valóságos erőfeszítésébe kerül, hogy értelmesen beszélhessen vele. Egy hete lehetett már náluk, a szükséges szerszámokat s az agyagot is meghozatta, mikor ebéd után azt mondta neki:

— Nem volna kedve egy sétára, Helén?

Ez volt az első eset, hogy hívta. Eddig csak egyedül kóborgott, gyakran már kora hajnalban a parkban s a közeli mezőkön. A szíve oly erősen vert, hogy a torkában érezte a dobogását, nem tudja miért, de félt tőle. Nemet akart mondani, de az anyja már tolta is ki az ajtón:

— Menj, menj, Helénke, ne ülj mindig a szobádban. Mutasd meg Jánosnak a parkot.

És elindultak. Ameddig láthatták őket, beszélgettek; üres, bolond szavakat mondogattak egymásnak, amiket mind a ketten utáltak. De mikor a fák közé értek, egyszerre elhallgattak. János a gyufásdobozával játszott, ő meg az utakat szegő sövényeket simogatta. Tudta, hogy va-

lami történni fog. s erősnek kellene lennie, de csak ment csendesen a János oldalán. Aztán leültek a csereknél, ahonnan látni lehetett a hoszszanti völgyet s várt. Egy darabig hallgatagon ültek, majd érezte, hogy János lassan felemeli a kezét és mintha a padra tenné, átöleli. S azt mondja neki, hogy nagyon kedveli s úgy érzi, rövidesen szeretni fogja. Emlékezett, hogy kiáltani, nevetni, sírni szeretett volna s az anyjához futni, hogy az örömtől vagy a félelemtől elmondjon neki mindent.

Másnap már tudta, hogy maga is szereti ezt az embert, hogy ő az, akiért vidéki magányában vágyakozott. Egész délelőtt a tükör előtt ült s nagyon gondosan öltözködött az ebédhez. Délután megint sétálni mentek s János, mikor újból leültek, megfogta a kezét, aztán odatolta barna fejét az övéhez s hosszasan, nagyon szelíden, mint egy kis gyereket, megcsókolta a homlokát. Eleinte megborzadt ettől a férfifejtől, melynek különös, erős illatát is érezte. Undorodott ettől az idegen testtől, erős karjaitól, melyekkel megölelte s magát is nagyon gyalázatosnak tartotta. De este, mikor aludni tért, sokáig Jánosra gondolt és szerette volna simogatni a fejét.

Estéknként kint ültek a terraszon s az anyja jelenlétében, titokban egymásba fűtték a kezüket. Így telt ebben a csendes, kimondhatatlan boldogságban egy hónap. János gyakran már a jövőjükéről beszélt, kedves terveket mondott el neki, hogy hova mennének, hol élnének s hogyan rendeznék be a lakásukat. Emlékezett, hogy ő is beleszólt néha ezekbe a tervezgetésekbe, másként akarta elhelyezni a bútorokat, vagy sok kis nippet s régi porcellánt akart a vitrinekre. De a legtöbbször mindent ráhagyott Jánosra, mert félt, hogy meg találja bántani. Meg aztán a bálványát látta Jánosban, akinél nem lehet senki sem szebb, sem okosabb.

Hanem aztán lassanként minden megváltozott, ahogy János a portréjába fogott. Az ülések, melyeken eleinte több időt szenteltek arra, hogy egymást becézzék és csókolgassák, lassanként mind prózaibbá és unalmassá váltak. Volt délelőtt, amikor János nem szólt hozzá egy szót sem, csak dolgozott izzadásig az agyagon. Látszott rajta, hogy minél jobbra akarja gyúrni a szobrát. De este sohasem volt megelégedve a munkájával s még aznap éjjel újból masszának gyúrta. Változtatta a pózokat s papíron száz meg száz vázlatot csinált hozzá. Az arca állandóan komor volt, gyakran már az ebédétől is kimentette magát s egész nap nem mozdult ki a szobájából. Ha mégis kijött, csak vele volt és elborította szenvedélyes csókjaival s úgy ölelte, mintha féltené valakitől. Az életük nem volt olyan vidám, mint azelőtt, de sokkal realisabb és elmélyült. Sokkal inkább igazabb és emberibb. Emlékezett, hogy estéknként szorongó szívvel leskelődött be hozzá s látta, hogy idegesen, cigarettázva járkál a szobában, meg-megáll a szobra előtt, aztán újból lázasan nekifog a munkájának, hogy újból összegyúrja az egészet. Látta a harcát s úgy hitte, hogy mindez miatta történik és kimondhatatlanul szenvedett. Utóbb már csak akkor tudott elaludni, amikor a János szobájában is kialudt a fény. Gyakran elgondolta, hogy megmondja neki,

hogy hagyja abba a szobrát, de sohasem merete megtenni, annál is inkább, mivel János nagyon titkolódzott és nem árult el neki semmit ebből a harcból.

Tegnap egy hete aztán váratlanul elköltözött, azt mondta, hogy a szomszéd faluba megy a nagybátyjához, aki ott orvos volt, és rövidesen visszatér. Ma aztán megkapta tőle az első és utolsó levelet. Felvette és újból elolvasta minden betűjét :

— Helénkém, drága Egyetlenem — írta neki — ma végre megtettem azt, amire már hetek óta készülök. Kérlek, ne haragudj rám. Mikor megkapod ezt a levelet, én már elköltöztem ebből az életből, mert megtudtam, hogy nem vagyok művész, csak mesterember s hiába minden harcom és akaratom, a te szobrod az én kezemben mindig csak agyag, vonal és tömeg marad. Élet nincs a szemeidben s merev, beteg a mosolyod, amelyet én formázok a szádra. Minek vagyok én művész, ha téged nem tudlak megmenteni magamnak ! A kontár maradjon a maga fajtája közt s ne tolakodjon azok közé, akik valóban tudnak teremteni. Ma beláttam ezt s mivel még sem akarom elhinni magamról, hogy csak hétköznapi mester vagyok, inkább így oldottam meg ezt a problémát. Tudom, hogy gyávaság, de az én életem a művészetem volt.

Ó, ha tudnád, micsoda éjtszakáim voltak, amikor egyedül maradtam a szobroddal, melyet *én* csináltam és nem *te* voltál ! Ma végre leszámoltam mindennel és így határoztam. Te nagyon jó vagy, talán megértesz.

Sokszor, nagyon sokszor megáldalak és szeretném megcsókolni a homlokodat. *Jánosod*.

Tüzes, forró remegés lepte el, amint letette a levelet. Sírni, sírni szeretett volna, beleborulni az ágyba s hagyni, hogy megtisztuljon ezekben a könnyekben, mint gyónás után.

Kint már egészen este lett ; az ég sötét volt, komor és viharos s a fölcikázó villámok fényénél látni lehetett a gomolygó felhőket. A szél föltámadt, dühösen cibálta a hajladozó fákat és sivítózott a kémények körül. Aztán zuhogni kezdett az eső.

Valami ösztönös vágy húzta, hogy kimenjen ebbe a viharba és áztassa magát, mint gyerekkorában. Nem tudta, mihez fogjon. A feje szédült. Érezte, hogy valamit tennie kell, valamit, amiben kiélheti és lecsillapíthatja fájdalmát. A szekrényéhez rohant, fölturkálta egymásra dobálta fehérneműit, mintha el akarna utazni valahová.

— Igen, hozzá ! — mondta lihegve magának. — A poklokon is át azért, akit szeretünk.

Aztán egy pillanatra megállt és gondolkozni próbált. Tudta, hogy örülség az, amit tesz, de hiába volt minden ellenvetése. Vágya, romantikus vidéki szerelme, mely még manapság is hőst teremt egynémely asszonyból, azt mondta neki, hogy mennie kell. Mert élete célja és értelme volt az az ember és soha úgy nem szerethet senkit, mint ahogyan őt szerette.

Odarohant az ablakhoz, hogy megnézzze az időt. Kint már egészen éjtszaka volt s mint egy hatalmas száj tátongott a sötétség. Megremegett, de belenézett ebbe a sötét semmibe, melyben mint tüzes kardok vagdalódtak a villámok. Valamit inni akart, hogy több ereje legyen, de amint megfordult, az asztal másik oldalán egy ember állt. Egy ember, aki hasonlított Jánoshoz, csak az arca volt halaványabb s vérfoltok látszottak a homlokán. Aztán valami hangot hallott, amelyet nem értett. Nekitámaszkodott az ablakpárkánynak és erősen megfogódzott, mert szédült.

— Te vagy? — mondta neki halkán s úgy érezte, hogy ezer képmény kéz fojtogatja a torkát.

— Te vagy, János? — kérdezte még egyszer tőle és feléje lépett. De már nem látott senkit, csak hangja csengett a szobában kísértetiesen és ijesztően. Azután, mintha kopogtattak volna az ajtaján, az asztali lámpája egyszerre megfordult a levegőben s valami véres pára libegett a körtéje körül.

A szekrényhez rohant és lázasan keresni kezdte az esőköpenyét, de nem találta. Egy vékony crêpe-sálat csavart a nyakára és kirohant a terraszra.

Förtelmes, viharos éjtszaka volt. A zuhogó eső patakokat vájt az utakon és szétdúlta a virágágyakat. A lugasról letépte a rózsa venyigéjét, összetörte a virággömböket s úgy dörömbölt a kastély bádogtetőjén, mintha lovak futottak volna rajta.

Egy pillanatra megállt. A haja merő víz volt és rátapadt a fejére. A combján is pillanatok alatt átázott vékony ruhája és látni lehetett szép, lányos idomait. Körülnézett a szakadó esőben, kicsit tétovázott, aztán, mintha félne, hogy visszamegy, összeszorította a fogát és belehahant az éjtszakába.

Zaka Sándor.

BÚCSÚFIA.

Megyünk, megyünk. Kálváriázunk. Valaki vágyik ránk, akarja.
Folyó vagyunk, mely hegyre föl foly! Húz, húz a Kereszt mágneskarja.
A völgybe lent be más világ van! Pénzt hajszolnak, hejehujjáznak,
bombát csinálnak, átkozódnak. De sohasem meaculpáznak.
Ó mink is ott lakunk, de néha ekét és gondot eleresztünk
s míg hegyre föl folyunk csodának, el is felejtjük zord keresztünk.

Pedig mindnyájunk hord keresztet, mit könnyben, vérben megferesztett:
vannak sötét márványkeresztek, vérző, pirosló vágy-keresztek,
aggull szüzek aszott keresztje telerügyezve liliummal,
kínzó magány, vénség keresztje teleszegezve járdalommal,
nyomor penészgombás keresztje, ezer betegség keresztfája.
Mind hordjuk, mégis énekelve megyünk föl a Kálváriára.

Megyünk. Elémbe áll a Gyermekek: «Mécs bácsi, nézze, kaptam órát.»
Vásári holmi, játékkóra. Forgatni kell a mutatóját;
hajnalra tolja: azt mutatja; estére tolja: álomország
kapui nyílnak, hiszi, úgy van és fénylenek a gyermek-orcák.
Egy óra, melynek ő parancsol!! Fájó szemem a multba téved.
Búcsúfiám volt. Elvesztettem. Ó gyermekség, időtlen élet!

Mellettem lép a hős, a Gyermekek, a talpai jövőt dobolnak.
Nekünk az órák parancsolnak és parancsol a perc, a holnap!
Ha reggel ütni kezd az óra: mint rabszolgák a durva szóra,
munkások milliói mennek tengerre, gyárba, jégre, hóra.
Az óra int: a násznak vége. Az óra int: a nyárnak vége.
Az óra int: s mindenki indul kitért szájú sirgödrebe.

Ó lángagyú nagy feltalálók! Szerkesszettek vásárfiának
órát, amelynek parancsolnánk! A sebeink égig kiállnak!
Előre tolnám mutatóját húsz évvel: lássam, jő-e hajnal?
sok fájdalomunk fogytán cicáz-e tavaszi szél lengő hajammal?
Vagy visszatolná m harminc évvel édes, időtlen tavaszomba,
midőn még nem ütött agyamba az Öntudat, mint gyilkos bomba.

... Ábránd ... ábránd: búcsúfiának az Időtlenség búcsújáról ...
Az órák csöndes rabszolgája botorkál a Kálváriáról
a völgybe vissza. Rámerednek a kölelkű uccák s a házak,
ezer szobából, száz toronyról az órák mind reá vigyáznak.
És ő csak meggy vállán keresztül és tudja: köztük van az óra,
mely egyszerűen üt s ő menni fog a sir felé vezénylő szóra.

SZÁSZ KÁROLY (1829—1905.)

Fejezetek Horváth János akadémiai emlékezéséből.

VAJON mi az emberi nagyság mértéke s kiket illet meg holtuk után az emlékezés hálaünnepe?

Csak az-e a nagy és halhatatlan, ki maradandó műveket hagyott maga után, vagy az is, ki szívvel-lélekkel hozzá volt növe korához és, bár abban sem tartozott a legnagyobbak közé, energiát képviselt, mely még elnévtelenedve is tovább él a kor eredmény-összegében?

Szász Károly kétségkívül azok közé tartozik, kiket, mert hatottak s megértették századukat, «nagyoknak mond a krónika», bár «nem szülék az új fogalmakat». Igen: a *krónika!* Mert időben oly messzire vetődtünk már tőle és korától, oly messzire saját korábbi énüinktől, hogy önnön egykori élményeink is úgy bolyganak emlékezetünkben, mintha valamely rég elhalt krónikás közleményeiből olvastuk volna valaha. Közénk és Szász Károly kora közé a történet ázott árkokat, emelt torlaszokat, erőszakosan is elválasztva a visszavágyót s biztatva a gyarló feledékenységet. De aki nem hagyja magát, aki semmi áron sem hajlandó elszakadni lelki gyökereitől, aki az emlékezésben az öntudat forrásait óhajtja felfakasztani, az szoktatja szemét, vizsgál, tanul, míg csak újra át nem éli az azelőttöt. S akkor a romokon túl, melyek közt botorkál, felragyog előtte egy fényes korszak képe — «Munkában élt az ember, mint a hangya: Küzdött a kéz, a szellem működött, lángolt a gondos ész, a szív remélt» — s e nagy korszak ragyogásától megvilágítva s mintegy megnőttetve látja kiemelkedni művei tengeréből Szász Károly mély tiszteletre méltó alakját: a munka hőseként.

Ha művei jegyzékét fel akarnám olvasni, ha tevékenysége területei közül csak egyet is kimerítőbben méltatnék, leperegne vele ez ünnepi óra. Ha valamelyikünk az utolsó betűig el akarná olvasni, amit írt és kiadott, hosszú hónapokon, tán éveken át nem fogyna ki az olvasnivalóból s hírlap- és folyóiratkötetek százait kellene felvernie közkönyvtárainkban. Nagy kortársai közül termékenységre alig valaki, sokoldalúságra egy sem múlta fölül. Oly páratlan testi-lelki egészség benyomását teszi reánk, mely nem ismeri a kifáradás szüneteit s mely pihenni is csak munkálkodva tud. Ily szünet nélkül való szellemi munkához azonban nemcsak képességek szükségesek; erős, nemes becsvágy is kell hozzá, meg gyermetegül bizodalmas hit a munka értékében, hit, melyet egy pillanatra sem képes megkísérteni a kételkedés. Klasszikus korunk nagyjainál e tekintetben ő szerencsésebb volt. Azok tetterejét, kivált 48/49 után, valami kegyetlen józan-ság bénította meg: kétely önmagukban, illuziótlan nézése embernek, sorsnak, jövőnek; nagy kötelességérzetük fenntartotta ugyan őket, tudtak küzdeni a siker hite, a remény kecsegtetési nélkül (Az ember tragédiája is küzdésre hív fel, bár tanulságaival lehangolt), de hiányzott belőlük az önbizalom csüggedetlen, örök fiatalága, mi Szász Károlyt a halál pitvaráig egy lendülettel

lelkesítette át. «Imádkozzál és dolgozzál!»: neki nem jelszava, hanem életmódja volt.

Már barátai s kortársai nem győzték csodálni rendkívüli munkabírását s megkérdezték tőle, hol veszi az időt annyi mindenre? «Az idő beosztása, minden óra felhasználása s mindig teljes odaadás annak, amin épen dolgozom: íme a titok megfejtése» — felelte Szász Károly. «Reggel ujságokat olvasok, délelőtt 9-től 2 óráig a hivatalé, a nap többi része, olykor este 11-ig, tovább semmi esetre, az irodalomé s irodalmi társaságoké, ülések s bizottságoké; a téli szakban hetenként háromszor színház, majdnem egyetlen szórakozásom s mindenek fölötti élvezetem. Lefekvés után egy-két óra, az ágyban, olvasás. Így van beosztva napom».*

Vessük fel a kérdést s ne féljünk, hogy megzavarjuk vele a kegyelet ünnepet: mit ért a roppant munka, melyet a 76 éves korában meghalt Szász Károly földi vándorlása végeztével maga után hagyott?

* * *

Ő maga nyugodt öntudattal ugyan, de szerényen és józanul ítélte meg irodalmi művei értékét; saját költészete területén a színezésben, részletezésben érezte magát legerősebbnek s méltán; eredeti költeményeinél — «aránylag legalább» — érdemesebb munkának tartotta műfordításait; «drámai kísérleteimmel — úgymond — nincs mit dicsekedni . . . a színpad tűzpróbáját nem igen állták ki. Valamivel több szerencsém volt az eposz terén». Műveivel szemben nem volt elfogult; a komoly bírálat nemcsak meggyőzte, hanem hatott is rá. Egyik tragédiáját, Attila halálát, mely 1888-ban a Kóczán-jutalomra sikerrel pályázott, a pályabíró Gyulai megjegyzései alapján gondosan kijavítva tette közzé nyomtatásban. Arany János nagy bírálatát Trencsényi Csák c. költői beszélyéről köszönettel fogadta, sőt a Szépirodalmi Figyelőben, melynek állandó munkatársa volt, e bírálat kíséretéül Nyílt levelet intézett Aranyhoz, minőt megbírált nem épen szokott írni bírálójához. Abban egyebek közt így szól: «Megbecsülhetlen barátságod és bizalmad új jelét adtad akkor, midőn ez ismertetést, mielőtt sajtó alá menne, azon kijelentéssel közléd velem, hogyha azt igazságtalannak, túlszigorúnak tartom, készebb vagy kiadatlan hagyni. Első gondolatom volt, olvasatlanul küldeni vissza, mert igazságszeretetedben ép oly határtalanul bízom, mint ítélőtehetségedben . . . És megvallom, egyedül a kíváncsiság nem engedé, ez első gondolat mellett megmaradnom. Jól tettem. Most azon megnyugvással bocsátom vissza kéziratodat, hogy művemet igazságosan ítélted meg, és én neked sok hálával tartozom a tanúságokért, miket nyújtottál . . . Add, kérlek, bírálatodat amint van; engem érdemem fölött megtiszteltél azzal, hogy művemet méltónak tartod arra, hogy általános — s legmagasb mértéket alkalmazz reá». Magánlevélben is kérte, közölje mielőbb «gyönyörű bírálatát» s szívéből köszöni Aranynak fáradságát.

A kritikai morál klasszikus tiszteletbentartásának mindkettőjük részéről szép példája ez, egyszersmind vonzó bizonyítéka Szász Károly egészséges önismeretének.

Hát mi, annyi év multával, hogy ítéljük meg őt? Olvassuk-e még műveit?

Azt mindenki tudja róla, hogy a magyar műfordításnak első mestere volt s különösen nagyobb műfordításai: a Nibelung-ének, Molière, Shakespeare több darabja és Dante forognak máig közkezen, részben újabb fordítások ellenében

* Vas. Ujs. 1882. 52. sz.

is nélkülözhetetlenül. A kisebbek közül leginkább Poe híres Hollója fordításáról tudják, hogy Szász Károly remeke. Tudják, hogy két kötetes könyvet írt a világirodalom nagy eposzairól s tanulmányokat Schillerről, Horatiusról, Az ember tragédiájáról. Tudják, hogy írt nagyobb elbeszélő költeményeket, egyebek közt egy Salamon címűt, írt drámai műveket s hogy mindezekkel gyakran nyert akadémiai pályadíjakat. Tudják végül, hogy írt lírai költeményeket és balladákat is; ez utóbbiak közül iskola és anthológiák révén ismerik a Bánfi Dénes csókját, s talán A herceg sólymát; lírai darabjai közül az iskola jóvólétéből könyv nélkül is tudják a «Hírt se hallok már felőled, Erdős, völgyes szép hazám!» kezdetű szép dalt, az iskolai szemelvények közt olvasták az Angyal és ördög-öt; emlékeznek egy-egy szerencsés kezdő strófájára, minő A magyar zene című költeményé:

Hallod, hallod a hegedűt!
Oh, hogy sír, hogy kesereg!
Négy kis húrban ennyi bánat
Nem is tudom, hogy fér meg!

— vagy minő az Iduna címűé, mely különben is egyik legszebb költeménye:

Ne kapd föl nevét kőszá hírnél,
Adj neki nyugtot néma sírnél!
Fedezd be árnyal, zöld berek!
Felejtsetek el, emberek!

S talán lesz még olyan, ki a nyolcvanas-kilencvenes években dedós-majálison énekelte e kis dal első s utolsó szakát, maig sem sejtve, hogy Szász Károly írta:

Kicsi fülemile dalol,
Elrejtözve, ki tudja hol?
Nem hallja más, csak én hallom
S szívem elmereng a dalon.

S amint szertehordja a szél,
Szívemben is visszhangja kél,
Szívem kellő közepében:
Olyan búsan, olyan szépen!

Fekszem a zöld fűbe' hanyatt,
Rengő bokor árnya alatt;
A madár mind egyre dalol,
Kihallik a bokor alól.

Azt éneklí az a madár:
Egyszer van az életben nyár,
S mikor eltöltöd a nyarat,
Csak a száraz lombja marad.

Az iskolázott magyarság átlaga körülbelöl ennyit tud ma Szász Károlyról s ennyit ismer tőle. Leginkább a műfordítóról van tudomása s a világirodalom tudósáról: vagyis a *tolmácsoló* költőről és tudósról; *eredeti* költői alkotásainak azonban már csak némi törmelék-gyöngyeit ismeri.

Aki Szász Károly valódi értékét ez átlag-émlékezet útmutatásai szerint ítelné meg, kétségkívül megcsalná önmagát. Egy tekintetben azonban helyes e korai utókor vallomása, mert annak a tudatát őrizte meg, ami Szász Károly tehetségének legegényibb jellemzője volt.

Páratlan formai fogékonysága s forma-közvetítő készsége u. i. nemcsak műfordításait, hanem eredeti költeményeit is jellemzi. Ő nem spontán, teremő költői tehetség volt, hanem a legfogékonyabb irodalom-impresszionisták egyike. Benne u. i. az irodalom, a költészet benyomásai csaknem mélyebbre hatoltak, s hatékonyabban ihlették alkotásra, mint az életéi. Telhetetlen fogékonysággal járta be a magyaron kívül az egész művelt világ, nyugat és napkelet költészetének virágos mezőit s irodalommal telítettsége szinte szakadatlan kiáradásra készítette. Egész élete irodalommal van átitatva: csupa-merő irodalom-élvezés és irodalomszerzés minden napja, zsenge ifjúságától élte alkonyáig. Az irodalmiság ösztöne kevés írónkat hatotta át ily ellenállhatatlan életerő módjára

s amellet ily egészséges, ily életrevaló, minden félszeg, ábrándos, beteges, vagy épen dekadens mellékiztől époly tisztán és mentesen, mint a túltudatosság kényességeitől. Ily irányú tehetség történeti jelentőségre emelkedhet, ha, mint Kazinczy, a fejlődésnek formái megújulásra hajlandó kezdeti szakában idegen műveltségi formák meghonosításával érvényesül, de akkor is, ha, mint Szász Károly, a fejlődés tetőpontján, egy már klasszikussá kiforrott nemzeti ízlés megnyilatkozásait sokasítja az irodalom minden ágában, az idegent pedig immár nem követi, hanem, kiegészítésül a nemzetihez bekebelezi klasszikus korának műveltségi elemei közé. Nemzeti klasszicizmusunk u. i., bár eljutott az autonóm irodalmiság megvalósításához, korántsem zárkózott el európai társaitól, melyek segítségével e magaslatra felemelkedett; sőt minden előző korszaknál igazabban értelmelte s bécsülte az ú. n. európaiságot, immár nem egy-egy idegen (legkivált a német) irodalom egyoldalú követéseként fogva fel azt, hanem az európai műveltség minden nemzeti változatában a maga egyenrangú, vagy még többre tartott társát méltányolva és tüntetve ki megbecsülésével. Klasszicizmusunk ez európai, e világirodalmi műveltségi liberalizmusának lett mintegy tulajdon emlőin nevelt foganatosítója és közvetítő szerve Szász Károly, e nagy fogékony-ságú «irodalom-ember», a maga nagy korának, irodalmunk legnagyobb korának ez ezer-kezű, fáradhatatlan, csudálatraméltó «mindenese».

* * *

Eredeti műveivel a költészet minden ágában igyekezett kivenni részét a nagy korszak munkájából, jeles kortársak sugalmi után indulva, ahol tehetett, hiányokat önállóan pótolva, hol olyanokra talált. Egy nagy zenekar egyik tagjának tűnik fel, ki több hangszeren tud s hajlandó a szükséghez képest bármelyiken játszani, nem a feltűnést keresve, hanem az összhangot szolgálva, költői fogékony-sággal és tudós hozzáértéssel egyszersmind.

Sehol sem nyílt azonban művész és tudós hajlamainak oly mindkettőt egyszerre kielégítő pálya, mint a műfordítás terén. Ha egy-egy idegen költővel, a világirodalom egy-egy remekművével időnként ihletet társalkodásra elvonult, rendszerint nemcsak műfordítással, hanem egy-egy szép tanulmánnyal is megajándékozta irodalmunkat. Klasszikus korunk vezérelméi nem szüntek meg hangoztatni a világirodalmi, különösen a nyugattal való szellemi közlekedés szükségét és fontosságát; gyakorlatilag is remek példákkal jártak elől; folyóirataik, kivált a Budapesti Szemle s népszerűsítő apródja, az Olcsó Könyvtár, mindenkor örömet közöltek jeles műfordítást. Másfelől programjuk volt a tudomány eredményeinek szép formában való népszerűsítése; innen buzgalmuk a magyar essai-irodalom felvirágoztatása körül. Műfordítás és essai eszközök voltak ama nagy összeegyeztető törekvés számára, mely e korszak nagyjainak annyira szíven feküdt, eszközök — közelebről megjelölve — a magyarság és európaiság, a művészet és tanultság összeegyeztetése számára. A közönség nevelése egyetlenegy irodalmi korunknak sem volt olyannyira lelkiismereti ügye, mint e legdicsebbnek, mely mikor maga képes volt költészet és műveltség legtisztább magaslatába felszárnalni, nem szűnt meg gondoskodni arról, hogy közönségét is emelje magával. Nem ismerte azt a nyegleséget, mely megvet műfordítást és népszerűsítő essait, nem azt az önhittséget, mely inkább beletörődnék a nagy tömegek műveletlenül-hagyásába, semhogy testvéri szeretettel leereszkedjék hozzájuk.

A testvéri szeretet e köteletségét Szász Károly páratlan odaadással teljesítette. A nagy korszak szellemében s tehetsége rendkívüli hajlékonyságához

képezt szívesen kereste a legváltozatosabb feladatokat; fordított valóban szívéhez nőtt költőket, minő Moore; fordított klasszikusaink által divatba hozottakat, minők Béranger, Heine, vagy Burus; fordított tőlünk szellemben s modorban távolabb állókat, minő V. Hugo; fordított nálunk is rég tisztelt, de őszintén meghonosodni soha sem tudott klasszikust, minő Goethe; fordított, már hagyományoszerű vonzalomból: Horatiust; fordított egészen újszerűt s formai nehézségével mintegy versenyre kihívót: Poe-t; vállalt irodalompaedagógiai feladatot, a Niebelungenlied fordítását, kitartóan dacolva avatag részletek unalmaival; vállalt egész lelket, minden részletével ilhettett congenialitást igénylő, igazi költői s egyúttal tudós feladatot: Shakespeare és Dante fordítását — és még több mást. E sokoldalúság, e szabad szellem megfelelt klasszicizmusunk önállóságának, mely tanulni ugyan kész volt mindenkitől, utánozni azonban, egytől színeztetni magát már nem volt hajlandó.

Szász Károlyról, mint mondtam, mindenki tudja, hogy műfordításaival szerzett legnagyobb érdemet. Sajnos, épen ezen a téren lettünk iránta leghálátlanabbak; vagy nem olvassuk műfordításait, vagy nem értjük valódi érdemét. Ki kell mondanunk ezzel szemben, hogy műfordításai szerves része a magyar klasszikus irodalomnak s kivált «kisebb műfordításai» három kötetét úgy kellene újabb, meg újabb kiadásokban felszínen és forgalomban tartanunk, mint tulajdon nagy költőinket, mert velök együtt a magyar nyelv művészet klasszikus diszei közé tartozik.

Nehéz volna még csak futólag is felidézni a költői egyéniségeknek, izlés-változatoknak, gondolatformáknak, hangnemeknek, ritmusalakoknak azt a végtelen változatát, mi e három kötetből zeng, bűg, dalol felénk. Mégis meritünk belőle valamit, kivált a «kisebb»-eket tartva szem előtt, melyek kritikai méltánylatát eddig leginkább nélkülöztük.

Mindenekelőtt Szász Károly bámulatos könnyűsége tűnik fel az alkalmazkodnitudásban. Erőltetésnek semmi nyoma: ritmus és nyelvalak már születve egybevág fordításaiban. Úgynevezett licentiákkal fölöttébb ritkán él s ha igen, izléssel és tapintatosan. A kifejezés nehézsége miatt sem ritmusból, sem hangnemből ki nem zökken; kényes rímhelyzetekben villámgyors leleménnyel segít magán, a kényszerültség izetlen nyomai nélkül. Szókincse gazdag; szinonimák, rokonszólamok tömegestül állnak rendelkezésére; ha irodalmi szóhasználat kudarcot vallana, odapattan helyére a népi, ha a mai nem illik oda, kitölti helyét teltebb zendülettel, zökkenés és kirívás nélkül a régies. Kikényszerített rím, szó erőszakos kurtítása alig fordul elő s ha igen, rendszerint egy-egy költeményben csoportosan, melyet — mint Victor Hugo némely darabját — inkább csak a teljesség kedvéért fordított le. Általában azzal a gazdag, régiből, népiből is táplált nyelvkinccsel él, mely klasszikusainké, s mely minden elemét az élőbeszéd természetes ízébe olvasztotta be. Nyelve bizonyos lágyabb nemben a legszebb folyamatú s oly természetesen zendül, mintha eredeti lenne. Egyebek közt Burns-fordításában találni e szempontból remek részleteket s aki olvasta «Az égbe szállt Marihoz» című költeményt, az nem felejtheti hangjának fuvalomszerű, szelid mélaságát. Némely versalakok, ritmus-nemek pattogásra csábító természetűt öt nem ragadja el; így különösen az anapaestusnak nyelvünkben könnyen lelketlen skandalásra ösztönző ritmusát tudja nagy művészettel mintegy elrejteni a lágyan folyó beszéd szelidebb hullámai alá. Mintha Madáchot követné: «A művészetnek is legfőbb tökélye, Hogy úgy elbú, hogy észre nem veszik».

E művészi tapintatossága teszi képessé bizonyos játékos könnyedség-

nek is «kelleténél se több, se kevesebb»-mértékű, észrevehető ugyan, de nem fitogtatott üzésére. Mily ügyes természetességgel fordítja Burns egy kis versét, mely folyvást, csaknem minden sorában, egyetlenegy nyomatékos szót variál («Senkinek») s annak makacs hangoztatásával egész humoros alakrajzot vetít ki elénk! Általában finoman felfogja az eredetiekben a variált ismétlésnek hangzatilag s lélektanilag egyaránt szuggesztív varázsát és mesteri áttételekkel tudja hasonló hatásra formálni saját sorait. Moore egy szép költeményének magyarjában, mely az Úrhoz szól, az imádság felszállását e sorok érzékeltetik ismételt szók egyre gazdagodó líraiságával:

S felszáll titokban és hallgatva hozzád.
Uram, hallgatva, hozzád.
Tisztán, forrón, hallgatva, hozzád.

Tennyson Várakozó-jában olvassuk ezt a szép szakot:

Lágy hajnali szellő támad,
A hold, a szerelem csillaga, fenn,
Sápad, közeledtin urának,
Lágy kék-selyem ágyán, a hajnal-egen.
Közeledtin a napnak, urának,
Már sápad, alél szeliden.

Hát Heine kis dalára az efféle finomságok élvezői közül ki ne emlékeznék:

Szívemre kezeckéd' lánykám, ide tedd:
Benn hallod-e, érzed-e, úgy mi ketyeg?
Egy ács lakik itt, gonosz ács, ide benn.
Folyvást a koporsóm' ácsolja nekem.

Ácsol, kalapácsol, nap-éjjelen át,
És nem hagy alunnom, nyugtot sosem ád.
Végezd be, sietve, jó ács csatarád',
Hadd alhatom el mentől hamarább!

Van valami hipnotizáló e hangjátékban, kivált ha huzamosan folyik, vagy következetesen visszatér, mint Longfellow Lásosórájának a refrain-jében:

Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!

ami tudvalevőleg az óra ketyegését utánozza emberi hanggal s lop bele, *sír* bele emberi értelmet.

A hanggal való e varázslatos, megigéző játéknak: *költészetnek* azonban Szász Károly híres Poe-fordítása, A holló, a koronája. Csaknem hallucinatív, ijesztő következetességgel suhog felénk, ostromol, önt el, mint valami babonás baljóslat, azonos rímek egész serege, mígnem dermedt várakozásunkba belekáróg e rímzuhatag lesújtó értelme: «soha-soha-sohasem!» Ha van műfordítás, melyet *saját* remekünknek mondhatunk, Szász Károly e felülmúlhatatlan műve kétségkívül az.

Azt hiszem, e finom, ez alkotó hangfogékonyságban egyik legfőbb ösztönzőjét ismerhetjük fel eredeti költészetének is. Lelke ezüstharang volt, mely folyvást szólni, zengeni akart s holtig nem szünt meg szólni, zengeni.

De nemcsak a hang az övé e műfordításokban. Van a költeménynek belső alakja is, mi a nyelvi kifejezésnek bizonyos sejtető, színező és nyomatékosító támogatása nélkül nem érvényesülhet. Ne véljük, hogyha egy idegen verset híven magyarra fordítottunk, már belső formáját, súlyrendszerét is

áthoztuk egyúttal. Lefordíthattuk minden porcikáját s mégis elvesztette belső arányait, billeg, nincs súlypontja, szája tátva marad, fordulatai elmosódtak, vagy csikorognak, stílusában semmi hangulat, vagy más, mint eredetijében. Hány úgynevezett hű fordítás nem mutat ily szánalmas képet! Szász Károly hűsége nem szóhoz, nem rögöz kötött; megenged magának bizonyos szabadságot, de csak azért, hogy a lényegét, a mű összhatását, miben a belső formának s a stílushangulatnak legnagyobb része van, annál hívebben zengje ki. Különösen a költeményvég határozott alakításában figyelhető meg hozzáértése. Kiválóan érti a záradék nyomtatékosítását s ez az érzelke teszi különösen alkalmassá Victor Hugo fordítására, kinek költeményei — még az elbeszélők is — első sorban a Légendes des Siècles-beliék — mireánk gyakran egy-egy óriási előkészületekkel dolgozó epigramma-monstrum benyomását teszik. «Az ***-i templomban» című hosszabb költemény, egy hölgyhöz szólva, ekként zárul:

Oh légy mint a madár, mely töredékeny ágon
Dalolgat vidoran, —
S mikor az ág recseg, ő akkor is dalol még,
Tudván: hogy szárnya van.

A *szárnya van*: az egész gondolat lelke, nagy nyomatékmal érvényesül a legvégső ütemben. Biztosan tartja a fonalt Victor Hugo pathetikus nagy körmondataiban; de nemcsak e theatrális duzzasztásban állja a versenyt eredetijével, hanem s még jobban, őszintébb odaadással, az elégikus esengések, az ábrándos, méla vágyak hosszan elszövődő szép dallamaiban, miről gyönyörű Moore-fordításai tanuskodnak. A sok szépet hadd képviselje itt ez az egy dal, melynek két versszaka lélektanilag véve mindössze két mondat: a vágy és elképzelés egy-egy hosszan elgyönyörködő nagy lírai mondata, melyek mindegyike, huzamosan elringatózva a ritmus lebegésén, oly szép, oly teljes nyomatékmal áll meg a maga révpártjánál.

Oh volna mienk bár egy enyhe szigetke,
A kék oceán közepébe kivette;
Hol zöld bokor és fa virágosan áll,
S zsong mindig a méhe virágainál.
 Hol menyeyei kéjjel
 Múlat a nap sugara,
 S csak fátyol az éjjel
 A nap arcaira . . .
Hol maga a létel, a lehelet üdv,
Minőket az élet nem ad egyebütt.

Hő s tiszta a szív ott, mint maga az ég,
Ott a szerelemnek aranykora még.
A balzsamos léggel, a nappali fény
Támasztana szép nyárt szívünk fenekén.

A szerelem lombkint
Új volna örökké;
És hű a remény, mint
Virághihoz a méh.

Fényes nap az élet, kék ég a kedély,
S úgy jó a halál ránk, mint szent szelíd éj.

Lehetetlen nem érezni e szép dalban lélek és zendület teljes egyirányúságát, a belső forma halmozással haladó rendszerének az eredetivel versenyző szívből-fakadtságát.

De számtalan szép, terjedelmesebb költeményt is idézhetnénk, melyben költőnk az igaz ihlet tévedhetetlenségével tartja végig a hangnemet, követi az eredetinek lelki fordulatait és belső hangsúlyait. Moore «Szent énekei» közül kivált az elsőnek nemes bensőségű, zsoltáros hangja, Vigny Kürt-je, Lamartine, Longfellow csaknem minden, általa lefordított darabja bizonyítja újra meg újra előttünk, hogy műfordításaiban nem a részletek tördelőző, hanem a belső forma és hangnem gyökere hűsége e műfordítások valódi jellege, érdeme, szépsége. S mily tapintattal tudja e tekintetben is fékezni magát, túlszínezéstől, rikító stilizálástól óvni költeményei egészét és részleteit. Sohasem dolgozza ki fitogtatva a vers egyéni jellemét egy-egy részleten; gyöngédséget nem olvadoztat, bájt nem szépelegtet, erőt nem harsogtat; magában véve is megható történetet nem aknáz ki rikató stílussal, hanem, az eredetihez ekkor is híven, egyszerű, áttetsző, csaknem prózáilag természetes nyelven, congenialis stíl-hűséggel fordít. Talán nem kell mondanom, hogy ez utóbbi megjegyzéssel a Heten vagyunk-ra célok, mely az igénytelen kifejezés végletén ép oly kiváló remeke költőnknek, mint A holló a túlsó végleten. Említett belső hűségére csak egy csöppnyi példa, mely sem alakban, sem szó- és fogalom-anyagában nem egészen hű az eredetihez, de lélekben, hangulatban, összehatásban, *ihletben* annál hívebb: Goethe híres kis dalának ez altató szépségű magyarja:

Völgyen, mezőn
Csönd ünnepel,
A fatetőn
Szél nem lehel.
Fű sem hajol,
Bokrában szűnyad a madár...
— Várj, nem sokára már
Te is megnyughatol.

Az ihlet-hűség fogalmával immár a műfordító szubjektivitását világíthatjuk meg, azt a benső részvételt a költemény újraszülésében, amely nélkül a műfordítás iskolai leckévé alacsonyodnék le. Méltán mondja «Kisebb műfordításait», mikor 1872-ben három kötetbe összegyűjtve kiadta, «huszonhatéves írói pályája legkedvesb emlékeinek». Neki valóban gyönyörök forrása volt e nagy költőkkel foglalkozás, s velők ihletben való ölekezés volt a műfordítás. Érzelmet, gondolatot, költői kifejezést, miket bennök talált, nemcsak megfigyelt megérlelt, hanem hevülten átélt, mindenestül lelkébe szívott fel.

«Míg lelkök lelkemen átrezge» — írja Szép-élet c. költeményében —

Míg lelkök lelkemen átrezge,
Mint húrokon a hangfutam:
Erem tágult, megkétszerezve
Éreztem általok magam'.
Mit ők gondoltak, érezének,
Én érzém, én gondolám,
S ajkamon kiömlött az ének,
Mint belehelt hang, fuvolán.

Megható jele e szubjektív átolvadásnak az a néhány szép sor, melyben Walter Scottnak egy Haza c. költemény-részletét Caledoniáról Erdélyre költi át, a maga személyes vágyait is átöntvén bele:

Oh hadd őgyelgjek partján a Marosnak
Bár agg léptem tántorgva roskad;
Szívjam a Retyezát szelít,

Fuvalma zord bár, nem szelid ;
 Fejem az Ünököre hajtsam,
 S feledve, s haldokolva, lassan,
 Végső dalom' ott, ott sóhajtsam !

Benső lírai részvételében kell egyik magyarázatát látnunk annak, hogy leginkább a komoly, elgondolkoztató, szelíd, lágy, ábrándos költemények, Moore, Longfellow, Vigny, Lamartine fordítása sikerül neki. Azokhoz van eredendően hozzá hangolva. Bár a játszi nemben is vannak bravúros áttételei, valódibb eleme a komoly ; bár magvas tömötségre is képes, tágabb köntösben szabadabban mozog, elbeszélésben kifáradhatatlan, s mi egyébként nem sajátja, a könnyed gunyoros hangot Heine románc- és legenda-féléiben (Tannhäuser) kitűnően eltalálja, mindenesetre jobban, mint epigrammszerkezetű filigrán szatíráiban. Hogy bizonyos kísérteties vagy exotikus regényesség izgalom-hangulatába mennyire bele tudja élni magát, azt nemcsak A holló, hanem Heine Hastingsi csatateré, s V. Hugo Fátyola fordításában is megmutatta, mely utóbbi egyszersmind a belső forma theatrális hangsúlyai tekintetében is egyik legremekebb hűségű reprodukciója. De az effajta, a hatásra tudatosan számító regényesség eltalálása inkább a műértő bravúrja nála. Van azonban egy másnemű, lélekemelő, fenséges romantikumnak is példája az ő szép gyűjteményében, épen legelső darabja, Moore keleti regéje : «A paradicsom és a Peri». Ez a magasrendű regényesség, melyben mennyei ragyogás és keleti kép-gazdagság, tiszta mély értelem és tündéri légiesség, mese és valóság oly varázslatos hatásra egyesül : valódibb ihletője neki és lelkibb sajátja ama másíknál. Ezért tud vele oly bizvást magasra repülni s szép, bágyadt, fényből és szomorúságból olvasztott hangulatoknak, bús-ragyogású szemléleteknek oly nyelven kifejezést adni, mely hol Vörösmarty, hol Petőfi remeklésére (kivált a Tündéralom-ra) emlékeztet.

Mint látni, leginkább oly költői egyéniségek és stílnemek megszólaltatása sikerült neki, minőkhöz hasonlók, rokonok saját klasszikus költészetünkben is díszlettek. Ő a mi nagyjainktól tanult mesteri hangfogásokat s az általuk kijátszott hegedűn szólaltatott meg idegen remekműveket. Vannak azonban remekművek, melyek oly elválaszthatatlanul hozzá vannak kötve a maguk eredendő hangszeréhez, nemzeti nyelvükhöz, hogy más nyelvre veszteségek nélkül át nem játszhatók. Ilyen, kisebb mértékben, Byron, kinek szaggatott, izgatott modora az angol nyelv különleges strukturájából s hangzatából kifejtve, a mi nyelvünkön világosabbá s folyamatosabbá válik önmagánál s elveszíti nyugtalan, éles lüktetéseit. Eredeti magyar művel jobban megközelíthetni a Byroni modort, mint Byron lefordításával. De még ilyenebb V. Hugó, kinek szóba-áradó líraisága, színpadias retorikája oly könnyen flatus vocis-szá látszik ürülni, ha a francia nyelvben magában rejlő fuvalló energiáitól megfosztatik. Szász Károly nagy művészete, beszédhatalma kudarcot ezúttal sem vallott, de a lehetetlent, az idegen nyelv saját zengzetének pótolását, ő sem tehette meg. Mihelyt azonban Victor Hugo verse akár lírai színezetben (mint szép elégiáival), akár tárgya szerint (a gyermek iránti vonzalmával, emberi részvétével) közelebb áll a mi megszokásunkhoz, Szász Károly lantján is melegebben, őszintébb egyetértéssel zengenek a hazai húrok.

* * *

De ki győzné kimeríteni a tengert? Ki tudna méltán szólani a figyelem elfárasztása nélkül egy rövid órában mindarról, mit Szász Károly írt, tett és

alkotott? Ki tudna röviden s mégis jellemző világossággal szólni nemcsak azon jeles tanulmányairól, mik műfordításaival egy tőről fakadtak, de főképp azokról, melyeket folyóiratainkban és hirlapjainkban száz számra tett közzé, kiváló költőinket s remekműveinket méltató essai-íról, emlékbeszédeiről, életrajzi cikkelyeiről, fontos esztétikai problémákat megvitató értekezéseiről, bírálatairól, ismeretterjesztő cikkeiről, kézi könyveiről, melyek közt a versszavalást tárgyaló oly különös figyelmet érdemelne, — s mindezekben felül még nagyszámú régény — s általában prózai fordításairól? Ki bírná vele a versenyt még csak képzeletben is, hogy nyomon kövesse munkás életét az irodalomtól a közélet más területeire, melyeken mint közoktatásügyünk egyik vezéralakja, majd mint egyházának hű fia teljesített buzgó szolgálatot. Én csak a költőt igyekeztem szívvel megértetni, felidézni szép emlékezetét, s igazolni a «krónikát», az irodalomtörténetet, mely őt a nagyok sorában említi. De mondjunk ki még legalább annyit, hogy ő egyike volt és marad legkiválóbb prózaíróinknak. Az értekező és essai-stílusban az ő nagy kortársai közt lehet találni súlyosabbat, erélyesebbet, szűkszavúbbat, tömörebbet, vagy áttetszőbb nyugalalmút. De a kurzív magyar beszédnek, mely könnyen, világosan, az élet fesztelenségével pereg, mely átmegy a gondolat minden fázisán, s értet, de nem fáraszt; mely magyaráz pedantéria nélkül, elvont dolgokat otthonos könnyűséggel, idegen íz nélkül kifejez; mely tudós és igénytelen, fürge és tartalmas, szakszerű és mégis közvetlen, hangzatában pedig mindenkor ép és talpraesett: jelesebb művészt alig találhatni nála.

Bár csupán egyik oldaláról megvilágítva, így tűnik fel emlékezetünkben egyre vonzóbban az ünnepezt férfiú erőteljes, istenáldotta nagy tehetsége. Nem kívánt hírt, dicsőséget; címért, rangért, vezérszerepért nem esengett, nem tülekedett; de igenis ott volt mindenütt, ahol nem szokás tolongni, de ahol dolgozni, ahol a magyar műveltséget ésszel, szívvel, önzetlenül szolgálni lehet. A legnagyobbakkal hiú versenyre kelni nem iparkodott, de igenis, követte vezérfényüket, s ott járt nyomukban, körükben, mint az ő nagy példájuktól áhítatra gerjedt munkatársuk, alázattal s lankadatlanul vetve, aratva ő velük.

Kérdem, mint ő egy költeménye végén, melyben ötven évvel ezelőtt dolgos, igénytelen, de az ihlet gyönyöreitől megaranyozott életpályáján szerény öntudattal végigpillantott; kérdem, abban a meggyőződésben, hogy mindnyáján igennel felelünk reá; kérdem, mélyen megilletődve:

«Hát nem a legszebb élet ez?»

Horváth János.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

IX.

ZOLTÁNT ez a bátyjai este mintha kicserélte volna. Nem is ő az, mondták az ismerősei. De kicserélődhet-e valaki annyira, hogy «nem is ő» legyen. Zoltán később, amikor mint orvos esztendőket töltött a farkasréti tébolydában és félrecsúszott lelkek ezreit figyelhette meg, sokat gondolkozott az ő akkori állapotán. Úgy találta, hogy ez az állapot nem is olyan ritka, sőt talán igen közönséges s legfőljebb hosszas rögződése s rendkívüli foka volt nála «pathologikus». Annál inkább csodálkozott, hogy elmegyógyászati tankönyvekben és folyóiratokban ennek az állapotnak, melyet ő kissé nagyképűen «hangulatrétegezés»-nek keresztelt el, nyomát sem találta.

Miben állt ez a «hangulatrétegezés»?

Amikor Zoltán kissé elbódítva az ezüstfa illatától, Pest felé nyújtotta karjait, amely úgy feküdt alatta, mint összecsavart tűzkigyók fészke, ez a kar-kinyújtás bizonyára több volt színészi póznál, noha veszedelmesen hasonlított ahhoz, de hát a színészi pózok is önkénytelen szenvedélykitörések kihűlt lávakövei. Itt van egy húszéves fiú, aki rácson át nézi a tulajdon ifjúságát, olyan színező áhitattal, ahogy csak rácson át lehet nézni s ugyanakkor a rác is önmaga : nem külső kényszerek vonták, hanem lelke növe szorongása. S ennek a fiatal embernek már teóriái vannak az «egész ember» ellen s verset ír a Csonkaság dicséretéről, de még maga is vitatkozik a teóriáival s a Csonkaság dicsérete ellenére is reménykedik. Miben? Bizonyára abban az «egész emberség»-ben, amely ellen teóriákat gyártott. Ellenmondás ez? Egy lelkifolyamat valószínűsége az ellenmondásnál kezdődik. Ó, Zoltán bizonyára még harciasabban kelne «akkor» a csonkák védelmére. Teljesen a csonkáké lenne, csak ő lehetne egész. Talán csak azért akar egész lenni, hogy szabadabban lehessen az övék. Vagy talán mert él s az élet a teóriák ellenére is élni akar. Segyszerre ott áll az áprilisi éjtszaka előtt, szinte fölkapja őt az illat, s ebben az illatviharban a csókok is mily szemérmetlenek. Minden csók egy szikra s mind beléje kap s ő odalobban az óriási várost őrző csillagok alá. Ez a hirtelen kilobbant láng, ezek a hirtelen előrevetett karok, halkán elrebegett szavak : vágy, amely a való korlátján is hajlandó átdobni magát.

Igen, Zoltán csak így tudta megmagyarázni azt, ami akkor történt benne : vannak kétségbeesett vágyaink, amelyek átdobják magukat a valóság korlátjain és a szervezet lehetőségein. Megvalósulnak, ha

mi magunk rúgjuk is el értük magunk alól a valóságot. Zoltán, amint ott hosszú évek vágyainak a nyomása alatt az élet felé tárta karjait (mert hisz Pest az élet volt abban a pillanatban), úgy érezte, hogy már magához is ölelte az életet. Úgy jött le a Bástyáról, mint aki megtalálta, amit keresett. A bordái mögött határtalan boldogság dörömbölt, elvesztette a lábai súlyát, könnyű rugókon járt, uszodából jövet érzi így az ember a lábait, amikor a nehezebb elemből a könnyebbe kerül. A vároldal bokrai szinte elúsztak mellette, az Albrecht-út házai kibillentek a függőlegesből s őt magát mintha a szíve vitte volna holdas ég és gázlámpás föld áramló árnyékai közt. Pontosan úgy viselkedett, mint ahogy az ő elképzelése szerint a gondtalan ember viselkedik, az olyan ember, aki «él, mintha nem volna agyveleje». De ugyanakkor mégis ott szorongott benne valami homályos tiltakozás. Nem adatott meg neki az elmebaj zavartalansága. Életének való viszonylatai s a belőlük összesűrődött közérzés nem mosódhattak ki belőle. Sőt mintha ez a mélyebb, valódi közérzés csak kínosabbá, gyötrőbbé vált volna ennek az illuzorikus boldogságnak a nyomása alatt. Mintha a két hangulat egymást élezte volna. A határtalan boldogság alatt a gyötrődés is határtalanná vált. Két érzelmi életet élt, anélkül, hogy tudott volna róla.

Mások valószínűtlennek találták ezt a magyarázatot, de Zoltán megmakacsodott benne. Ő szerinte ez a jelenség mindennapi s nála csak élessége és tartama révén vált rendkívülivé. Hányszor tesszük túl magunkat lelkünk szorongató tartalmán, váratlan és oktalan jókedvvel. Ez a jókedv mindig túlos, izgatott, mértéket nem ismerő. Ilyen volt Zoltán jókedve is. Csakhogy ez az izgatott jókedv nála kurta megszakításokkal négy hónapon át tartott. Ez alatt az idő alatt mozdulatai is szokatlanul gyorsak, szeszélyesek voltak. Váratlan fogalmi távolokat nyilalt át egy mondattal, nem fogyott ki a hasonlatból s ő, aki azelőtt egy élcet meg nem jegyzett volna, nótafájává vált az élnek s oly profánul bánt az ideákkal, mint azelőtt soha. Ugyanakkor azonban ott derengett benne, hogy mindez hamis és szorongott ezért a hamiságért. De ha ez a szorongás egy-egy órára egészen a hatalmába kerítette, megijedt tőle s annál kétségbeesettebben kezdett virgonckodni.

Az emberek persze alig ismerik a lélek titkos gépezetét, annál kevésbbé, mert az ő lelkük is hasonló géprészekből áll s elfogadták azt az arcot, amelyet Zoltán mutatott nekik. Gratuláltak, hogy végre magához tért s úgy viselkedik, ahogy egy húszéves fiatal emberhez illik. Zoltán azonban sosem járt közelebb az elmebajhoz, mint ezekben a hónapokban, amikor embertársai annyira «rendesnek» találták.

A kritikus öt perc bizonyára az volt, amely alatt a Belvároson át legényszobája felé rohant. Az ég felhőzsalkat húzott sokágú csillárja elé, haragos gomolyok törték le a növény hold szarvát; a levegő megdidergett s hirtelen tavaszi zápor kezdte ejtegetni kövér pöttyeit. Zoltán megrázkódott. A hűvös szél kilúdbőrözte a hátát s nagy szomorúság suhant át rajta. A táncoló házak egy pillanatra kiegyenesed-

tek, a gázlángok hidegen hunyorogtak. Mintha egy színes léggömböt tépett volna ki kezéből a szél. Kétségbeesetten kapott az öröme után. Nem volt hajlandó kijózanodni. Kihúzta a mellét, az arcába verődő záport is friss, serkentő elemnek akarta tudni s ujjongott, hogy hátába kapta a szelet. Mintha megdagadtak volna körülötte ezek az elemek. A záporból felhőszakadás, a szélből ciklon lett s ő pusztító elemekkel szemben tartotta fenn magát. Félisten, aki egy leheletével gályákat fú el s ujjá mozdulatával embereket fricskáz odébb. Erő és könnyedség tudata, ha lehet, még fokozódott. S ha érezte is ennek a hangulatnak a szorongás-alját, bizott benne, hogy idővel valódivá és aljtalaná válik. Megkapaszkodott benne, erőltette. Talán ez a hangulat fogja az életbe visszarántani.

Vidáman lóbálta magát, fütyölt s a gyér esernyők alá nézett. A Liliom-utca sarkán magányos lánykába ütődött. Ismerte látásból, az ő emeletükön dolgozott egy női szabónál, bizonyára postamunkájuk volt s csak most szabadult haza. Amint ki akarták kerülni egymást, mind a ketten egyirányba ugrottak s összeverődtek. A lány fölkacagott, Zoltán is. Megfordult s hosszan utána nézett. Alacsony és izmos teremtés volt, csupa medence és váll. A lány is vissza-visszatekerte a nyakát. Zoltánt ez az apró jelenet is aránytalan boldogsággal töltötte el.

Gyula nem volt otthon. Ő az ágyszélére ült s régen hallott nótákat dudolt. Nem mert elaludni, félt, hogy elveszti a hangulatát. De álma is ebből az emelkedett hangulatból fogant. Ott ült Behrrel a hodosi temető ecetfái alatt. Behr megmutatta a nyakkendőjét. Ezt egy barát-nőmtől kaptam, mondta jelentősen. De Zoltán csak mosolygott, mert neki is megvolt a maga titka. Nem hiszed? — kiáltotta Behr ingerületen, füttyentett s abban a pillanatban már egy motorbiciklin ült. Zoltán közönyösen nézett a bicikli után, amely előtt megnyilt e temető s ellapultak a sírok. De ebben a pillanatban egy hosszú zöld sál lebbent meg a bicikli mögött. A sál nyúlt, kiterült s úgy húzódott a pontnyi Behr után, mint üstökös után a farka. Zoltánt ez a sál határtalanul felizgatta. Futni kezdett, szétvetette a karjait s már nem futott, hanem repült, elhagyta Behrt. «Halló, Behr, enyém a zöld sál» — kiáltotta neki s közben arra gondolt, milyen kár, hogy nem méri senki: megjavította a távolugrás rekordját.

Arra ébredt, hogy a nap a hasára süt, Gyula ágya üres s valaki zörgeti az ajtót. A postás volt; a szobaasszonyuk pénzesutalványon kapta a nyugdíját, azt hozta. Az asszony lement vásárolni s a postás nem hagyta ott a pénzt. Zoltán még három szót sem váltott az özvegygyel, de most ellenállhatatlan kedve támadt tréfálkozni vele.

— Itt volt a postás, Szatoriné, az a vastag bajszú — ujságolta neki, mikor a szobaasszony a szatyorral fellihegett. — Azt mondta, az Istennek sem adja, csak magának. Megbízhat bennem, mondom; de nem, ő csak a Szatorinének adja. Már máskor is előfordult; a multkor még egy levelezőlapot sem bizott rám. Neki csak a Szatoriné kell.

Mondom, gyanús nekem maga vastagbajuszú, nem hiába járja maga annyiszor az emeletet.

Szatoriné csak nézte, elment-e a lakója esze, aztán bizalmasan hátbaverte Zoltán «aber gehns» s nagyot nevetett. De már fél óra múlva a folyosón ujságolta az asszonyoknak :

— Tudják, milyen kópé ez a fiatalabbik, az ember nem is gondolná. Itt volt a postás, az a vastagbajuszú . . .

Este Gyula is megkapta a magáét, a szokottnál is kedvetlenebbül vetődött haza. A főnökével karmolóztak össze. Ügylátszik megorronzott valamit az öreg s most lépten-nyomon belekötött. Gyulában a szokottnál is jobban megduzzadt a szónoki kedv s míg az ampulák nyakát veregette s mennyei gyönyörűséggel ugratta ki a fecskendőből a légbuborékokat : tétova mondatokban tapogatta a társadalomnak azt a szervét, melyet filippikája az est Fülöpjéül választhatna. Amióta Zoltán egyik versét elhalászta, különös örömmel bántalmazta az irodalmat. Most is annak esett.

— Összefirkáltok mindent, de nem akad senki, aki az elkallódó ember típusát megírná. Micsoda könyv volna az : «Jókaitól a morfiumfecskendőig». Címnek jó ! He? Egy lélek fejlődése, azaz visszafejlődése. Talán én magam fogom megírni — határozta el, míg a fecskendőt teleszívta s arca előre kipirult, mintha máris szétjárt volna benne a méreg. — Be akarom bizonyítani, hogy az elkallódás a magasabbrendű állapot. Ez nemcsak ötlet, ez hit. Nem lehet magasabbrendű, aki nem kallódik el. Csodálom, hogy erre a témára még nem jöttetek rá.

Zoltán az ilyesfajta szónoklatokat megadással szokta tűrni, mint az esőt, de most különös kedve telt Gyula érveire hasonló érvekkel felelni.

— Ha nemcsak a pornográf füzeteket olvasnád, — szólalt meg váratlanul, fölülve az ágyon, amelybe ruhástól vetette magát — tudnád, hogy ma másról sem írnak, mint elkallódásról. Olyan emberek is elkallódnak, akiknek sem becsük, sem súlyuk nincs ahhoz, hogy elkallódjanak. Nem humoros : egy tollpihe elkallódott, egy cipőszeg elveszett az emberiségre nézve. Sosem volt ennyi jelentéktelen ember és sosem tulajdonítottak az emberek ennyi jelentőséget önmaguknak. Tudod mi az én véleményem? A legtöbb ember egyáltalán nem kallódik el, csak túl magas fogalma van önmagáról. Egy életen át erőlködik, hogy valamiféle jelentőséget kanyarítson maga köré. Teszem : lepocskondiáz mindent, vagy eltanul egy kis operettsátánságot, hisz az is egyéniség ; végső esetben fecskendőkkel praktikázik. S mert ennek ellenére is jelentéktelen marad, dühbe jön : mennyit handabandáztam és mégis jelentéktelen maradtam. Nesze neked kapitalizmus, nesze neked közepszerűség, miattatok kallódtam el. Igen, ez az elkallódás-panasz nagyon jellemző a mai emberekre.

Zoltán maga is meghökkent érvei bőségén, gyors folyásán és tetszetősségén és különösen jól esett neki, hogy Gyulát az átszónokolt estéért és éjtszakai körútjaiért végre helybenhagyta. Gyula csak állt a szóözön

előtt s egyáltalán nem maradt következetes cinizmusához, sőt tekintélyérvekkel hozakodott elő; így azzal a tíz esztendővel, amellyel előbb született és az élet iskolájával, amelyet állítólag kijárt.

A következő napokban Zoltánnak bő alkalma nyílt, hogy tréfálkozó kedvét és sajtóságos dialektikáját tovább tornáztassa. Mintha más ember beszélt volna az ő száján keresztül. Akik hallgatták, fölfigyeltek s ez a siker s az új meglepő gondolatugrások különös intellektuális mámorba bódították. Ugyanakkor azonban a bizonytalanban lógott, szellemi multja szaladt el alóla. Mintha portya útra bocsátotta volna a lelkét, egyszerre érezte a kaland gyönyörét és az idegen földön járó sehonnaiságát. Látszólag minden tartózkodása fölengedett, sőt kötekedővé, vakmerővé vált; olyankor is kereste a vitát, amikor az fölösleges volt. E kötekedő kedv mögött azonban ott szorongott régi emberundora. Sohasem volt kevesebb köze azokhoz, akikkel beszélt, mint ezekben a napokban.

Egyik délután, amint a Múzeum-kertben sétál s erőltetett hányivetiséggel mustrálgatja a szoknyákat, kibe botlik a tekintete: az Ökörszeműbe. Ott szorongott egy gyermekkocsit tologató pesztra mellett s nagy figyelemmel hallgatta barátját, a púpost, aki a világirodalom felől szokta őt kioktatni. Zoltán elkerülhette volna őket, de azért is odakanyarodott. Számított a púpos gúnyolódására s vitte a mindent lehurrogó jókedve.

— Tudok egy botanikust, aki megtanítja kollega urat botanikára — kezdte alattomos támadását a Shelley-fordító; Zoltán rosszul elsült versére célzott.

— Tudok egy húsdarálót, az még apróbbra fasiozza Shelleyt, mint ön — gorombáskodott vissza Zoltán. — Egyébként köszönöm a multkori baráti kacajukat (ha szabad így neveznem), kigyógyított az irodalomból.

— Szóra sem érdemes, szívből jött.

Az Ökörszemű is jónak látta közbeszólni.

— Kollega úr többre becsüli a kuriózumot a gondolati tartalomnál. Ez okozta a derűtséget, amelyet én persze nem akarok menteni. Az ilyesmi nem illik komoly emberekhez. Különben is aránytalan volt.

— Aránytalan? Azt akarja mondani, hogy önök a verseimet érdemükön felül mulatságosaknak találták?

— A nevetés a társadalom büntetése — idézte Bergsont a púpos. — Kollega úrnak meglehet az elégtétele, hogy szembekerült a társadalommal.

— Nem, én nem becsülöm önöket annyira túl. Ki kerül szembe egy bokor csalánon át a természettel.

Ebben a pillanatban valaki hátulról Zoltán karjába karolt.

— Ez az ember itt ágál s én már a kveszturába akartam menni, a lakáscíméért. Mi történt a verseiddel? X..... minden nap szutytyongat érted.

A két bölcész egy pillanatig meghökkenve nézett Alfrédra. Noha kollegájuk és frisskeresztelésű zsidó volt, sokra tartották őt: megszagolták benne az egyetemi karriert. Mit beszél ez a híres szerkesztőről? De már a másik pillanatban elértették a tréfát s tüntetőn, szinte nyerve fölkacagtak.

Nädler úr ép most tagadta meg verseimtől a mulatságosság érdemét — szólta Zoltán. — Azt állította, hogy érdemükön felül mulattak rajta. Ha még mulatságos-voltukban is közepesek, mit várjak tőlük.

Behr úgy nézett végig a három emberen, mint akik megbolondultak.

— Remélem, első lapon hozza X. a kollega úr verseit, — próbálta Behr élcét tovább foldozni a púpos. Én legalább — az első lapon hoznám. A Zölddisznó legendája, persze nagy z-vel, ez igazán hatásos volna.

— Természetes, hogy nagy z-vel és természetes, hogy az első lapon — mondta komolyan Behr. — Önök, úgy látszik, még a mult pénteki kacagásuknál tartanak. Ajánlok egy fogadást. Amikor mi jó öreg kiskunhalasi, vagy kőszegi gyermekidomárok leszünk, Zoltán neve is bekerül a modern írókról szóló tankönyvfüggelékbe.

Annyi érdeksimogató műáhitat volt a hangjában, hogy nem lehetett félreérteni. A púpos megzavarodott.

— Első hallásra az ember néha felületesen ítél — hebegte — tömegszuggerzió, persze, ha így van . . .

— Nem, nincs így — nevetett Zoltán —, nyugodjon meg, kollegám, én gyáva ember vagyok, én a többségnek adok igazat s önök mindig többen lesznek.

— Pardon — szólta közbe Alfréd s elhúzta barátját a két hüledező bölcész elől.

— Bocsáss meg, hogy félbeszakítottam zoopszichológiai kísérleteidet — mondta, amikor kikanyarodtak a körútra — de igazán kíváncsi vagyok, miért maradtál el. Kelletőzés a halhatatlanság előtt?

— Zoltán arca gonoszat szikrázott.

— Nézd, ha vérbeli író volnék, meg sem kísérletem a magyarázkodást. Te talán meg fogsz érteni. Te is úgy vagy, mint én. Az irodalom neked sem cél, inkább eszköz. Eszköz bizonyos életcélok elérésére. Igaz?

Alfréd egy pillanatig habozott, aztán beugrott. Ötszáz lépésnyire voltak az egyetemtől, nagystílusú őszinte lehetett.

— Megvetem az olyan munkát, amellyel semmit sem érek el.

— Én is így vagyok vele. Azaz egyikünk sem író, mi élők vagyunk, ami ellentéte az írónak. Azért írunk, hogy az életünk sikerüljön. Sajnos, némi különbség van köztünk. Amiért te írsz, azt el lehet érni motorbiciklikereskedéssel, de el lehet érni írással is. Amit én akarok, azt írással csak el nem érni lehet.

Alfréd csak most markolt bele Zoltán szavainak a csalánbokrába.

— S te mit akarsz? — kérdezte mereven, mint aki lenyelte a lenyelendőt.

— Mondjuk az igazságot, a lelkem üdvösségét, vagy más ilyet.

A fontos az, hogy üdvözülni akarok s nem üdvözíteni. Tudod, mi az utálatos az irodalomban? A kijelentőmód. Az író kijelent. Az én lelkem azonban a kérdő mondatok stádiumában van. Nyilvánvaló, hogy az irodalom időelőtti kijelentőmondatokra kényszerít. S az időelőtti kijelentőmondat: arcátlanság. Nem vetted észre, hogy az írók többé-kevésbé arcátlanok? S ami rosszabb, félig kész s már egészen elnyűtt emberek; fércelt ruha, amelyet fércelten hordanak el.

— Az a gyanúm, hogy te túlságosan visszaélsz egy régi ötletemmel. Valamikor Rimbaudhoz hasonlítottalak.

— Vess a gyakorlati érzékedre, ha ez a rossz hasonlat megint az eszedbe jutott. Rimbaudon is az emberek gyakorlati érzéke hüledeznek. Hogy lehet elhajítani a tollat, ha egyeseknek tetszik, amit írunk. Ha senkinek sem tetszett volna, senki sem csodálkozna.

— Amit az ember tud, azt csinálni kell.

— Tudok kapálni s nem kapálok. Mondjuk, az írás magasabbrendű, mint a kapálás, de még sem az, ami nekem kell. A képesség nem okvetlenül hivatás, s a lehetőség nem sors.

— Igen, ezt megértem; az ember eldob egy lehetőséget, miután megszerezte. Kidob egy asszonyt, miután megkaphatta volna. Én ugyan nem volnék rá képes s azt hiszem, ez a dölyf legképtelenebb foka, de azért megértem. S mit keresel ezek után a magyar-francia szakon?

— Ostobaság volna, ha keresnék valamit, — vágta ki a huszonegyet Zoltán s egy vadonat új indexet húzott ki a zsebéből. — Két hónap belül a második.

Alfréd föllapozta a fekete könyvecskét, orvoskari kollégiumok sorakoztak az első lapon, egyik mögött már ott díszlett a tanár kövérbetűs aláírása. Zoltán fölhasználta a csonka év első szemeszterzárását s átiratkozott az orvoskarra. Két nap óta medikus volt s a délelőttjét már az anatómiai intézetben töltötte.

Alfréd iparkodott nem csodálkozni és elmosolyodott. Ennek a mosolynak a fészkében testvérfiókaként bújt össze a lesajnálás és a tisztelet, az önhit és a részvét. Egy gyakorlati ember mosolya volt, akit mégis csak megfertőzött a szellem.

Irigylem tőled a gyakorlati felelőtlenségnek ezt a fokát — mondta csendesen. — Bizonyára nem lesz belőled semmi. Ennek ellenében egy életen át parádéztatod a büszkeségedet. Micsoda gőg kell ahhoz, hogy az embernek még karrierje se legyen. Ne is akarja, hogy legyen!

— Igazad van, nincs keresztényibb dolog, mint karriert csinálni. Legyetek alázatosak, ezt is így lehetne mondani: csináljatok karriert.

Alfrédba mélyen szaladt a beretva, de azért melegen megszorította Zoltán kezét. A lappangó értéket még jobb számítás megbecsülni, mint a fölismerttet.

— Félek, hogy te túl sokat vársz a felcserektől — mondta búcsúzóban — az élet titkát, vagy valami ilyet. Én azonban nem hiszek a felcserek titkaiban.

S Alfrédnek igaza lehetett: Zoltán csakugyan várt valamit a felcserek titkaitól. Az élet tudománya, gondolta s összetévesztette az életet az éléssel. Maga sem tudta biztosan, mire számított. Talán, hogy a gyakorlati ismeretek rázuhanó tömege őt magát is gyakorlativá puhítja. Roppant várakozással ült be az amfiteátrumszerű bonctani előadóba. Az előadás forgácsait is összegyűjtötte s minden mellékmondatot fontosnak ítelt. A kartársai valamelyest előbbre jártak, mint ő s egy héten át vad iramban tanult utánuk. Mindenkit megszólított, jegyzeteket kért, vitába bocsátkozott s a legapróbb tény is fölös gondossággal raktározta el. Az volt az illúziója, hogy ezekkel az apró tényecskékkel magába az életbe fúrja be magát. Lelkesedésében a legbambább anatomia nevet is, mint megmentőjét becézte s olyan érzelmi szálak fűzték őt az ékcsont barázdáihoz és dudoraihoz, amelyen ép lélekkel nevetnie kellett volna. Egyik előadásra a professzor egy elejétől végig kikészített tápcsatornát hozatott be. Az egyik szolga a terem egyik végében állt föl, a másik a másikban s kettőjük közt egy nyolc méter hosszú emberi bél. Zoltán a demonstrálásnak ezt a módját máskor komikusnak találta volna, de most ezen is megilletődött s nem győzte sarkantyúzni magát, hogy a mikroszkóp alatt látható hagymalével bámulatba ejtse.

Egy hét múlva boncolásra írták ki. Amikor először lépett a boncterembe, megpördült vele a világ. Nagy bádogasztalokon meztelen férfiak és nők feküdtek. Az asztalok körül másodévesek dolgoztak, négyöt helyütt is kipusztították a hullát, csontig boncolt karok, nyüzött mellek és kihányt zsigerek kiáltottak Zoltán felé. Az óriási, vértelen sebek fölé fehérkabátos fiatalemberek hajladoztak. Egyesek szájában a tilalom ellenére is cigaretta. Az asztalokon pléhtányérokban állt a leforgácsolt izom; a formalinban ázott hús szaga émelyített. Az egész terem forrt, nyüzsgött. Zoltán egy fiatalemberen vesztette a szemét, aki ép előtte egy kibontott tenyér fölött állt s a terem másik sarkába kiáltozott: «Halló, Horváth kollega, mik is az artéria radiális ágai?» S míg jobb kezében a hegyes szikét pörgette, balkeze nikotinos ujjaival a bádogasztal szélén nyugvó cigarettáját emelte a szájához. Zoltán megfogódzott az egyik formalinos kádban. De vesztére a szomszéd kád fedele felcsapódott, a kék köpenyes szolga egy combot halászott ki a hullarészekkel teli tartályból.

— De szépet ám, Károly bácsi, kiáltotta valaki mögötte.

— Igenis, egy szép combot — élcelődött Károly bácsi pincérudivariassággal. Durva, alattomos arcú férfi volt, lompos járású s a medikus-borralaló gyönyörű borvirágot nyitott az orrán.

Közben Horváth kollega is előkerült a terem távoli sarkából, ő is megturkálta csipeszével a nyitott tenyeret. «Itt az arcus palmaris — hallotta Zoltán — ideadja ágait a . . .» s latin nevek sora következett. Egyszerre azonban megállt a lista, Horváth kollega átpislantott az arcus palmarison, át a bádóg asztalon és Zoltánba botlott a tekintete. Zoltán elröstelte magát a szédülésért. Ez a vér-tus jót tett a fejének,

sápadt arca kivörösödött s fekete karikákat pörgető retinájára visszavért a látás. Erőltetett örömmel sietett Laci felé.

— Egy filozopter! Ki vele! Ki vele! — tréfálkozott Laci.

— Igazad volt, mégis csak megugrottam finnugoréktól. Amint látom, ti itt vígan faricskáltok.

Laci a beavatottak fölényes örömeivel viháncolta körül az ő gólya barátját, megkereste, melyik csoportban boncol, odavezette egy kisebb asztalhoz, amelyen az előbb kihalászott férficomb feküdt, jó munkát kívánt s otthagya. Az asztal körül még hárman álltak, az a nyurga, kamáslis gyerek, aki előbb a szolgától szép combot kért, egy szemüveges, kerekfejű, aki beásta magát a bonctani atlaszába s latin szavakat számolt ki az ujján, s egy magas, rövid hajú, a kelleténél kissé izmosabb lány, aki a köpenyujja feltűrésével foglalatoskodott.

— Tessék megkezdeni — kiáltotta feljűk az asztalok közt föl-alá járó demonstrátor s ők négyen egymásra néztek. Mindenikük ma volt itt először s egyiküknek sem akaródzott elkezdeni.

A kamáslis, aki egy főispánnak volt a fia, «pardon, egy pillanatra» kiáltással eltűnt, a tudósfejű egy új könyvet húzott elő, vastag ceruzájával aláhúzott benne néhány szót, mintha a világért sem akarná azokat a fontos szavakat elfelejteni. A lány pedig még mindig a kabátját gyűrte, a férfiakat noszogatta s mentegetőzött: ő nem számított rá, hogy lábat kapnak, ő karra számított, még a régiókat sem tudja. Zoltánba ennyi gyávaság visszaterelte a jókedvet, kért egy szikét s találmásra beleszabott a combba. A szemüveges megjegyezte, hogy nem itt kellett volna beleszúrni, de azért mindnyájan megörültek, hogy csináltak valamit.

Zoltánt a kése alatt szétváló bőr fecsegővé, közlékennyé tette. Kivette a szemüveges kezéből a tájbonctant, ő magyarázott a többieknek is. A főispán fiú lojális birkaképpel bólogatott; a szemüveges viszont gyér kritikái megjegyzésekre szorítkozott. Mellékes, apró részletekre lett kíváncsi, megmakacsodott mellettük s bele-beleásta magát az atlaszába, amelyben semmit sem talált meg. A lány azonban mindent tudott, kiderült hogy, a legapróbb ideg nevét is bevágta, csak nem volt hajlandó elhinni, hogy amit lát ugyanaz, mint amit tanult. Zoltán azonban minden névhez talált valamit a hullán, ha nem is a megfelelőt, s a demonstrátorral is vitába szállt. A medikának ez a vakmerőség nagyon tetszett, iparkodott Zoltánnak tartani s oda-odahunyorított, hogy a másik kettő milyen buta. Zoltán hirtelen kerekedett bátorságában néhány élcet is elsütött a kollegák rovására, a nyurgával elhitette, hogy az embernek minden oldalon két combcsontja van s a szemüveges-sel a nervus rerum gerendarumot kerestette. Ezzel végkép megnyerte a kartársnő kegyét.

Este együtt mentek haza. A medika az utcán sokkal határozottabban medika volt, mint a boncteremben. Közölte, hogy ő az új nőtípushoz tartozik, díjat nyert a százméteres hátúszásban, a Balatont is átúsztta volna, csak görcs állt a lábába. Különben sebészprofesszor akar lenni s a

mai férfiakat piszkos képzeletű gyermekeknek tartja, s mint ilyeneket kezeli.

— Láttá azt a gigerlit? — kérdezte a kamáslisra célozva. — Olyan, mint egy pomádéfecskendő. Minden szavának borbélyüzlet szaga van. Nem találja, hogy vannak emberek, akik egész lényükben brillantinszagúak? Képzelve, ajánlkozott, hogy felgyūri a kabátomat. Mondom, ha szívességet akar tenni, leljen meg inkább egy Mercedes-autóval. Ha, ha, ha, azt hitte megbolondultam. Már akkor inkább az olyan ősbagoly, mint az a szemüveges. Hallja, az ma egész éjtszaka keresni fogja a Toldt-atlaszban a nervus rerum gerendarumot.

Zoltánt hájjal kente ez az emberszólás, amely az ő férfiérdemei felé nyújtott pálma volt. Legbelül egyáltalán nem tetszett neki ez a lány, úgy érezte, hogy amazonelvei enyhe húsbőségével függenek össze. Úgy viszonylott egy igazi nőhöz, mint diófaalmárium a budoárasztalhoz. Ezzel szemben ott volt az aznapi haladása: a meztelen tetemek közt járt, ő vezette a boncolást s egy nagy nő, egy medika méltatta forró kézszorításra.

Ezen az estén ő bitorolta Gyula fülét. Órák hosszat rémítette őt a boncterem csendéletével. Gyula hallgatott, el nem árulta, hogy izgatja ez a téma, de azzal az érdeklődéssel követte, amellyel csak patikusok tudnak a természettudományok belsőbb csarnokaiba kacsintani.

Másnapra a gigerli elmaradt, az új, fővárosi kapcsolatait kellett ápolnia. Harmadnapra a szemüveges is belátta, hogy alaposan be kell vágnia a régiókat, addig semmi haszna a boncolásnak. Zoltán és a medika órák hosszat ott hajladoztak a csontig farigcsált alsó végtag fölött, melyen az izmok csonkjai, mint piros pikkelyek sorakoztak. A lány minden amazonsága ellenére is szívesen hajolt Zoltán válla fölé, anélkül, hogy komolyságát egy percre is elvesztette volna. Úgy viselkedett, mint aki túl van az ilyesmin, ha talán gyönyörködött is Zoltán zavarában. Egyik délután névsort olvastak. Veres Magda! ütötte meg Zoltánt a társnője neve.

— Sonki diák koromban volt egy Veres nevű osztálytársam, jegyezte meg. Persze, sok Veres van.

— Ez azonban az unokabátyám.

— A Matyi?

— A Matyi.

— Négy éven át háltunk egy szobában.

— Most én lakom vele, újabb négy éven át. A nagybácsi félti és ránktukmálta. Képzelve jogásznak ment. Különbén a hugom barátja. Használható, mint egy esernyő. Ki lehet feszíteni, össze lehet csukni, esetleg ütni is lehet vele. Komolyan, a hugom megverette vele egy volt udvarlóját.

Ez a felfedezés még közelebb hozta őket. Magda sokat beszélt a bácsi somogy megyei birtokáról. Eleinte habozott, hogy a bozottá nőtt kertet magasztalja-e, melyben serdülő kora álmvilága fogant,

vagy a nagybácsit szidja, aki egy rosszkodó kivert bika. Győzött magán, medika lett s nagybácsi és béresnek kapcsolatából merész általánosításokat vont le az «összeáporodott lelkű» vidékiekre. Levegőjük van, de terük nincs, mondta s ezt aforizmának tartotta.

Másnap délután a vegytani előadásban egymás mellé kerültek.

— Délután nem jövök be boncolásra, susogta, míg a tanár az állati szénen át fehérre szűrte a vörösbort s az öreg kor higgadságával várta, hogy az utolsó csepp is átszivárogjon. — Este egy kis összejövetelünk lesz, arra készülök. Ha kedve tartja, jöjjön át. Matyinak beszéltem magáról, nem akarja elhinni, hogy olyan vidám fiú lett.

Zoltánt ez a meghívás zavarba hozta. Egy szál ruhája volt, az is Feri-hagyaték s fényes, mint egy jégpálya. Viszont itt rés nyílt a társaságba s a társaság az élet. Ugy gondolt a Magdáék összejövetelére, mint karneválestre, ahol neki is el kell sodródnia. Elmegyek, határozta el a lecsupaszított alsó végtag fölött, melynek már az izületeit is felnyitotta s még mindig nem találta meg benne az élet titkát. Leakasztom a Gyula ruháját, oldotta meg vakmerően a kérdés gyakorlati felét, míg a Liliom utcán hazaballagott, s szokása szerint fütyölt, hogy a jókedvét el ne veszítse.

Gyula azonban otthon ült s igazán rossz volt ránézni. Arca elszürkült, a szemhéjai reszkettek. Nyilván nem volt morfiumja. Elérzékenyedt és káromkodott, könyörgött és fenyegetőzött.

— Kereshetsz más lakást, én főbelövöm magam. Főbe? Előbb a kapitalistát. Ne lepődj meg, ha lelövöm a főnökömet. Örülhetne, hogy rabszolgává mérgezem magam. Pontos voltam? A mérég tett pontossá. De ő spartacusokat akar! Itt vagyok. S még ti beszéltek kereszténységről! Hol itt a kereszténység? Egyetlen hiba, azt sem tudjátok megbocsátani. Harminc éve vergődöm köztetek s cinizmusom alatt senki sem látta meg a szívet. Te költő vagy és te sem. Pedig csak egy jó szavadra vártam. De te szégyeltél engem. Most kifizetlek szégyenedért. Amit itt látsz, minden a tied. Örökösömmé teszek.

— Köszönöm, vetettefőda Zoltán, egyelőre csak a sötétkék ruhára és egy pár kézelődre van szükségem.

Gyula eleresztette Zoltán szavait és tovább beszélt. Üres szemmel nézte, hogy Zoltán egy ruhát kotor ki a szekrényből, kézelő gombbal bajmólódik és a cipőjét kefélgeti. Ő csak beszélt, és kérdéseiből és felkiáltásaiból, Zoltán ha akarta épkézláb egésszé állíthatta össze azonnali elbocsátatása történetét. Csak akkor riadt föl, amikor Zoltán az ajtóból visszaköszönt. Mit öltözködött ez? Hiszen csak egy rend ruhája van.

— Hé a ruhám, öntötte el a tajték.

— Előleg a végrendeletre, nevetett Zoltán s ugrásaival felkon-gatta a lépesóházat. Derengett benne, hogy Gyula most az egyszer, talán komolyan beszélt, fölmondtak neki, nincs mérge s ez a szürke arc, talán már absztinens tünet. De hozzátartozott a jókedvéhez, hogy Gyulát ne vegye komolyan. Az úton azzal szórakozott, hogy a károm-

kodásait elemezte, s a holnapi vita-estükre készítgetett tréfás mentő érveket.

Veresék az Andrásy-úton laktak, s amikorra Zoltán odaért, a társaság már a második leöntés teával csusztatta a gyéren burkolt szendvicseket. Magda papája kuriai bíró volt, méltóságos úr s a méltóságos urak nem tartoznak oly vastagon fedni a zsúrkenyeret, mint a nagyságosok. Ott az a sonka, hogy este a Veres méltóságoséknál voltam, és az a kenőmájas, hogy Magdi, az ám a lány, úszóbajnok és medika, igazi új nő.

Zoltánt meglepte, hogy az új nő körül mennyi régi ismerőst talált. Nem csak Veres Matyi paradicsom bőrét kellett féltetni, hogy kipukkad a viszontlátás örömétől, de a Magda lába előtti puffról is visszatekeredett egy hosszú, halvány, érijátszató arc, amely emlékezésre kényszerítette. Még nem is választotta ki a többi arc közül s már egy régen hallott mondat vérzett föl benne: «...nem azért fizetjük, hogy magának kelljen körmölnie...» Csak ez a gyermekkora mélyéről fölszökő mondat darab, talán csak a körmölni szó hirtelen visszatért képzettségének figyelmzettette őt erre a komisz és mégis finom arcra. Csakugyan, jegyző-Lajcsi volt. Mint Matyi jogász barátja került a házhoz. Tüntetően nem vette tudomásul Zoltánt, Hódosról egy szó sem esett köztük. De aki Zoltánt legjobban meglepte, az a gigerli volt. Magda addig gúnyolta, amíg mégis csak meghívta. Mégis csak főispán fiú s egyben az a türelmes kovakó, akin Magda fel-felszikkasztott.

Általában az egész társaság úgy rendeződött, hogy Magda minden képességét kicsillantsa. Egy sovány bölcsész-lány, akiből hegyes csontok és férfiasztó bölcsködések álltak ki, Magda nőiességét dokumentálta. «Lám mind a ketten tanulnak, de Magda nem csak tanul, hanem pompás nő is.» Magda huga viszont az egyrétű erotikus tipust képviselte, akivel csak táncról és pletykáról lehet fecsegni. Nőcske, aki fényűzésből hordja a fejét. Egy kopasz harmincon túli gorilla-forma férfi, akit titkár úrnak szólítottak s «emberszabású»-nak becéztek a házi filozófust játszotta. Minden lenyelt szendvics darabra egy új paradoxont bukott vissza és nem szégyelte, hogy a paradoxonai állottabbak voltak a szendvicseknél. Jegyző Lajcsi, aki az utóbbi években kissé megfáradt s már nem párduehoz, inkább lustálkodó agárhoz hasonlított, mint szerelmi szakértő szerepelt, bágyadt szép fiú, aki a hugocskának udvarol, de Magdát veszi komolyan. Veres Matyi viszont a kis «jelentéktelen» volt, aki «természetesen» csak a kis lánynak tehetette a szépet. Egyedül annak a téstabsőrű s vörös pat. unásos kamasznak a szerepe volt tisztázatlan, aki a mama mellé szorult s minden hozzá intézett szóra ugyanazzal a széles, fülig futó mosollyal felelt.

Ez a mama olyan volt, mint a fogadó szoba. Régifajta diófa bútor, akiről leütötték a tornyocskákat és a kiugrókat, simára gyalulták, de azért még sem lett modern darab. Magdára úgy tekintett, mint betlehemi csillagra, amelyet követnie kell. S ennek a csillagnak sikerült is

kivezetnie őt ősei földjéről. A jó és helyes minden mértékét elvesztette s egyetlen törekvése az volt, hogy a lánya nyomában maradjon. Ebben nemcsak az anyák szolgálalkúsége, hanem okos ösztön is vezette. Így lánya legvakmerőbb szokásaival sem léphetett ki a szülői pátyolás légköréből, másrészt férje is mindig az ő anyai megértésébe burkolva, mintegy ködön át látta Magda túl éles gesztusait. Ez a szerep persze amilyen önfeláldozó, éppolyan háládatlan volt. A családfő azzal vádolta, hogy az ő majomszeretete miatt nem tud a családjában rendet teremteni. Magdát viszont gyötörte, hogy akármilyen merész, az anyja még mindig megérti. E megértés nélkül, talán az érettségivel is beérte volna. Így azonban okvetlen úszóbajnok és medika akart lenni, s talán más is, ha amazon-izmai ösztönös szüziessége vissza nem tartja. Bosszankodott, hogy nem elég nagystílú, nem az a nő, aki az életben «szerepet játszik» s ezt a nevelésének tudta be s az anyján torolta meg. Hiába hallgatott végig szegény mama a legédesebb mosollyal olyan társalgásokat, melyeket belénevelt szemérme kapirgálni sem mert s hiába használta már kellő helyen s összezavarás veszélye nélkül a miliőkomplexum- és élményszavakat, a refrén az volt, a mama elriasztja az embereket, mérföldnyi körzetben terjeszti a «ruhaszekrényszagot».

Zoltán bemutatkozásakor a társalgás elakadt, talán ép róla volt szó s egy képes színházi lapnak kellett a társaságot a pillanatnyi csöndből, mely fölött a «miért is vagyunk együtt» kérdőjele ásitott, kirántani. A képes színházi lap persze a gigerli kezében volt s tekintettel a kezdődő nyári időnyre egy fürdőtrikó-felvételnél fordult ki.

— Rontja a képzetét? — szólt Magda a gigerlire.

— Bocsánat, a maguk zsúrasztaláról vettem föl, mentegetőzött nevetve a fiatalember.

— Számítottam rá, hogy itt lesz.

Jegyző-Lajcsi is megnézte a képet s hodosi fiú létére, aki valaha Bordás elé járt, csodálatos hányivetin jegyezte meg.

— Magát még nem kapták le így? Mért úszik egy nő, ha még le sem fényképezik.

— Hozzá háton, próbált élcelődni a főispánfiú. Én egyszer úsztam háton s belevertem a fejemet az uszoda oldalába.

— Ez magára vall, különben megnyugtatom, ha akarnám, bennem is gyönyörködhetnék. A multkor a címlapon akartak hozni, de én még idejében a lapot megillető profilomat fordítottam a gép felé. Nem óhajtom bejegyeztetni magamat az önök tőzsdéjén, mondtam a riporternek. Meg is irta, hogy prüd vagyok.

— Akarnának lefényképezni engem — kottyant közbe a hugoska.

— Szép dolog is annyi férfi álmaiba bevándorolni.

— Igen, szellemeskedett a filozófus, a magazinok a könyörület folyóiratai. Különösen a németek. Hány reménytelen férfi-képzetbe bűvölnek paradicsomot.

— Fúj, nem szégyel a maguk képzeletével előhozakodni. A férfiak miatt szégyelem, hogy nő vagyok.

— S mi a nők miatt vagyunk szégyenletesek.

— Az új nőtipus új férfitípust fog kitermelni, csalogatta a maga utcájába a bölcsész nő a beszélgetést. Azzal vigasztalódott, hogy szerelmi balfogásainak új-nő volta az oka. Az új nőhöz nincs adekvát férfi.

— Lehet, bölintott a filozófus, mi férfiak valóban az élet másodlagos jelenségei vagyunk.

— Más viszonyok, más emberek — okoskodott Magda.

— Kérdés, hogy a viszonyok lényegükben változhatnak-e?

— Erről mi beszélhetnénk — jegyezte meg a mama — a mi időnkben nem is voltak viszonyok.

— Eh, ti nem is éltetek, fakadt ki dühösen Magda. Tudják, mit mondok én? hadarta gyorsan, csakhogy az anyja botlását minél több szóval temesse be. Az emberiség nem csak hogy változhatik, de még nincs is meg. Ahogy a virág sincs rügy korában. A mai nőről nem ítélted meg a nőt s a mai emberiségből az emberiséget. Össze vagyunk préselve, mint a szardínia a dobozban.

— A szardínia a dobozban is megőrzi alakját és szagát, bölcsődött a filozófus.

— De mi göngyölt heringek vagyunk, vágta ki diadalmasan Magda. Ciniskuskodhat, én hiszek az emberiség fölszabadulásában. Az, amit ma mint örök emberit vágnak a fejünkhöz, előbb-utóbb ostoba pluszkvamperfektum lesz.

— S ezt a folyamatot a nők indítják meg, makacskodott a bölcsész nő.

— Éljen a kigöngyölt hering, tapsolt Matyi.

Zoltánt kissé megszedítette Lajcsi gögös «nem ismerlek»-et hirdető tekintete s a «körmölni» nyomán felsajduló emlék. Nehezen ugrott bele ennek az alantas tréfa és magas filozófia közt cikkázó társaságnak a hintájába. De várta a szót, amelyen át beleugorhassék és mégjobban meghajthassa.

— Maga mit gondol, fordult Zoltánhoz kihívón Magda, akit minden modernsége ellenére is bosszantott beharangozott favoritjának hallgatagsága és a pötyögő kabátja. Kifejtheti-e egyszer az ember, ami benne van, vagy sem?

— Az ember ma is kifejtheti, ami benne van, sőt pontosan azt fejt ki, ha csak meg nem hal idő előtt. Egyáltalán: mi az az «egyszer»? Úgy gondolja, az utódaink? Mondhatom-e a fiainak: én majd megeszem, te pedig megemészted. Ráhagyhatom a nitroglicerin és a sütőpor receptjét, hogy jobb tésztát süssön és könnyebben robbantsa fel embertársait, de nem hagyhatom rá az «önkifejtés» összetételét. Hány ezer éve van kankalin, de egyik sem nyílik ki hamarabb, mert az őse is kinyílt.

— Kedvező talajon a kankalin is elébb nyílik.

— Kérdés, mi az a kedvező talaj. Legtöbbünkre a külső szerencse belső szerencsétlenség. Az életet nem lehet a feltételein át megjavítani. Nem mondhatom: elpumpálok a halak fölül a tengert és madarak lesznek.

— Szóval minden társadalmi reform tengert pumpál?

— Majdnem. Ha valaki tetves, nem építék neki majolika csempés és linoleum padlós palotát, hanem megtanítom a tisztaságra.

— Ha ugyan lehet, szólj közbe a filozófus titkár. A legtöbb ember sorsszerűen tetves.

De Zoltánt elragadták a paripái és nem válaszolt. Egy percre komolyan vette a témát, amellyel itt csak játszadoztak.

— Ezek a szociális megváltás-tervek az emberiség lelkiismeret kibuvói. Gondoljanak el valakit, aki gyilkolt, de nincs ereje, hogy a lelkiismeretét megkönnyítse. Hosszadalmas eljárást eszel ki, amellyel bűnét jóváteheti. Elveszi az özvegyet, fölneveli a gyerekeit, kifizeti az adósságait. Könnyít-e magán? A haladás és a társadalmi reformok is ilyen kibuvói az emberi lelkiismeretnek.

— De az emberiség nem ölt.

— Igenis ölt, megölte az emberi életet. Önök keresztények; mondjuk: a Krisztust. Rögtön tökéletesnek kellene lennünk, azt gondoljuk, én is javulok egy kicsit, a fiam is egy kicsit s a századik utódom már tökéletes lesz.

— S maga rögtön akar tökéletes lenni?

— Hogyne akarnék. Mi marad nekem, ha nem is akarok. Értsük meg: itt az akaratról van szó s nem a képességről. Aki haladásban hisz, nem hisz önmagában. A haladás eltolja rólunk a felelősséget. Én csak láncszem vagyok, én csak szerény sejt vagyok. Majd az egész lánc, majd az egész növény. Ép ez az egész lánc az oka, hogy a haladók közt annyi semmiházi van. Már akkor inkább a kereszténység! A kereszténység nem mondja, hogy te csak sejtcske vagy, aki levedlesz, vagy tovább oszlasz, hanem minden életet méltónak tart az Isten ítéletére.

— S azt hiszi, minden élet méltó az Isten ítéletére? — kérdezte a titkár. A hosszú sós rudat a tányérjára tette, egy pillanatig komolyan nézett Zoltánra, mint artista, aki bohóckodásra adta a fejét, de a másik egy mozdulatában fölismeri a trapézra termett embert és kihúzza magát...

— Én nem hiszek Istenben — szólj csendesesen s szinte feszélyezően komolyan Zoltán. Azaz nem tudom, fogok-e hinni benne, de mindenestre szeretném, ha hihetnék. A haladás talán van, de nem tudok mit kezdeni vele; az Isten talán nincs, de meg lehet fogózni benne. Egy ember élete azonban föltétlenül érdemes az Isten ítéletére.

— De mit tartunk erről az ítéletről — helyezte el orvasszóját a titkár. — Miképp ítélheti meg Isten a maga teremtményeit? Nem olyan ez, mintha egy tanuló maga javítaná ki az iskolai dolgozatát?

Ez jó vágás volt s még a főispán-fiú is nevetett rajta, pedig őt

kongregációba járatta az édesapja. Zoltán érezte, hogy ez itt tekintélykérdés, kiköcckent ünnepélyességéből s ha szofizma árán is, győzni akart.

— Mi azonban nem vagyunk Isten dolgozatai. Isten nem követhet el olyan helyesírási hibát, mint ön, vagy én. Ennyi tárgyesetet kettős t-vel, ennyi kisbetűt a mondat elején. Isten csak a témát adja s mi magunk írjuk a dolgozatot.

— De mégis csak mi jelentjük Isten teremtő képességének a felső határát. Mi vagyunk a legtöbb, amit az Isten teremteni tudott. Magát ítéli el, ha minket elítél.

— Ön is felső határát jelentette az édesapja teremtő képességének, vágott vissza Zoltán — s kedves atyja mégis elnadragolta.

Ez goromba és felületes érv volt, de annál jobban hatott. A zsúrasztal fölött ott lebegett a titkár, amint az édesatyja térdén enyhe ívbe hajlik s a legszívósabb felülete kerül az ív csúcsára. De nem a hús év előtti titkár urat látták, hanem ezt a mai, emberszabásút, a fejbűb gyér hajzatán átsütő holdacskaival. Ez a kép kiszakította a röhögés iszákját. A többséget úgyis untatta a filozófiai vita, amelyen azonban Vereséknél át kellett esni, akár a fogrepesztő sósrudacsokán. Mindenki úgy akart nevetni, hogy a filozófia vissza ne térhessen. Innen is, onnan is beledobtak egy megjegyzést a jókedv fazekába. Tréfa licitált tréfára, kétértelműség kétértelműsége. A húgocska is előrehajolt a dívány szmirnápárnáiról, ahol Matyival legalább századszor lapozta át azt a fényképalbumot, melyet ő a legbiztosabb közelhozónak talált s rázúdította a társaságra sajtószerű stricinyelvét. Mondatai nem is szavakból, hanem szólásokból álltak, mint : «ne mondja, mert elrontja», «elrajzolta a pénzt», «jó pofa szvoboda» s hasonló kifejezések egy-két tucatja tért vissza szüntelen s ezzel olyan viharos elevenséget paskolt maga köré, amilyenre csak a teljes szellemi felelőtlenség perceiben képes az ember, amikor él, «mintha nem lenne agyveleje».

Zoltánt a siker elsodorta. Hacsak az kellett, mondott ő furcsát. Még a húgocskát is elkápráztatta újsütetű szólásaival, melyeket itt a helyszínen koholt, de úgy hangzottak, mintha évtizedes gyakorlat köszörülte volna ki őket. Ha nem jutott eszébe valami : «viszket a memoriám», ha a boncolásról volt szó : «megnézzük, mi van belül». A titkár urat különösen sokat piszkálta. Józanon pirult volna a célzásaiért, de most tüzelte a félműveltek nevetése, akik örültek, hogy eleget tettek a kultúrszertartásnak s szabadon gorombáskodhatnak. Egyszer életében mindenki nagyszerű fiúnak tartotta. Legfőllebb a jegyző-Lajcsi húzódott el sértődötten tőle. Őt feszélyezte a hodosi gyerek sikere s Magdára is féltékenykedett. Lajcsinak madárfeje volt, de még azt se nyomta szét a velő s mint minden ostoba férfi, tisztelettel nézett a művelt lányra. Magda látta a féltékenységét s olyan kisstíliu ugratta, mint egy házmester-démon.

Közben a mama mellett lapuló, arcrepesztő mosolyú kamaszkáról is kiderült, mire való. Odaült a zongorához s a jáva nevű új tánc

ritmusát paskolta ki a «Sorentói emlék»-en mélézó sárga billentyűkből. Felhajtották a szőnyeget. A gigerli Magdát tolta ki a szoba közepére, Matyi a húgocskával járta a «belépős» figurát. A belépős figura volt Matyi gyengéje. A mama boldog mosollyal nézte lányait, akik belevesztették tagjaikat a szorító férfitagokba. Mindenki azon volt, hogy természetesnek találja a páros mozgásnak ezt a nyilvánosított válfaját. Maguk a táncosok is merev faarccal lépegettek s a kis Matyi szinte papos komolysággal. Annál komikusabb volt ez a papos arc, minél nagyobb ellentétben állt a végzett mozdulatokkal.

Zoltán nézte a táncot s hallgatta a bölcsészsnőt, aki táncellenes vallomást akart kicsikarni belőle. A zene átömlött rajta, figyelte a lábak járását s úgy érezte, ő is tudná ezt. Előbb a húgocskával próbálta meg. Kissé szilajul ropta, hánykodó teste kiütött a tánc simaságából, de lábai rákaptak a ritmusra s hallotta, hogy valaki megdicséri. A húgocskának és Veres Matyinak azonban külön édes táncitkuk volt, amely egymásra utalta őket s Zoltánt bosszantotta, hogy a lány szeme Matyit keresi.

A következő táncra Magdát kérte fel. Magda maga sem volt jó-táncos, vaskosan mozgott s ugrált. Inkább azért táncolt, mert olvasott a tánc szédületéről s röstelte volna, hogy ő nem képes erre a szédületre. Zoltán is ugrált, akárcsak ő s ez nagyon tetszett neki. Férfitársaságban folytatott izommunkabenyomást keltette benne ez a tánc s lassan valami mámorféle öntötte el szűzies, rideg lényét. Ez a mámor éppen mert oly ritkán érett rá, különös édes zavarba ejtette. Elpirult; arca kifordult szokott fölényéből, szétnyílt ajkain egy félig kérő, félig kihívó, alázatos s mégis támadó nevetés feslett föl. Zoltánt ez a nevetés hirtelen elemélyítette. Forgó lábai alól elszaladt a föld, Herrmann Évit látta, amint azt kérdi: «az idén mikor kezdődik az iskola» és vár valamire. De ez az Évi megerősödött, szétment, egy bajnoknő karjaival szorítja őt s közvetlen az arcába viszi ajkait, melyek ebben a pillanatban szinte zsirosan fényesek. S mintha Évin túl egy még régibb emlék ködlene: nagy felnőtt arc, amely egyre közelebb jön, az ő gyermek-arcához; egy arc, amely nő, szétfut s mindent eltakar.

Szerencsére elállt a zongora, Zoltán Veres Matyi mellé telepedett és egy díványpárnával babrált.

— Sosem hittem — mondta Matyi — hogy belőled ilyen derék szendvicsevő váljék. Szendvicsevőnek hívjuk a zsúrfiúkat — magyarázta s sugárzott az arca, hogy a barátjából ilyen jó szendvicsevő vált. — Igaz, holnap este dunántúli összejövetel. Gyere el, Csanádi Gábor is ott lesz, ő teológus ugyan, de beszopja a maga két literjét. Budán a Cethalban találkozunk.

— Te, én nem maradhatok tovább — mondta hirtelen Zoltán — nem akarom megbontani a társaságot. Ments ki valahogy.

Bevárt egy pillanatot, amikor Magda őrző tekintete alól kibujhatott s az előszobába surrant. Az Andrássy-úton, a futó felhők közt

lézengő hold alatt nagy szomorúság fogta el. Egy ívlámpa elromolhatott, különös ideges vibrálással, a szokottnál is kékebben adta a fényt. Előtte egy négylábú, idétlen lény kocogott kuncogva az Oktogon felé. Két szár nadrág és két selyemharisnya, de a törzsük összenőtt s a férfi feje is beleveszett a nő kalapja árnyékába. Zoltán fáradt volt, mintha órák hosszat futott vagy úszott volna. Elengedte a lábait és a karjait s különös bágyadt elégtétele támadt, hogy apatikusan vonszolhatja őket maga után, mintha egy égi néző előtt játszott volna meg az elhasznált ember szerepét.

Gyula nem volt otthon. Reggel is gyüretlen állt az ágya. De Zoltán nem kereste. Tízig heverészett, várta az idő mulását, mintha már a muló idő is megoldás volna. Nem akadt egy gondolata a tudatában. Napok, képek és illatok jártak-keltek s nem tudták, mit kezdjenek. Nem ment be az anatómiára. Az utóbbi héten már el-elmulasztott egy-egy napot. A bonctan minden újdonságát kiszippantotta és szívesebben csatangolta a felsőbb évesek óráit. Sebészeti és belgyógyászati előadásokat hallgatott. Sok mindent nem értett, de annál több kitalálnivalója akadt s ez a fejtörősi mulattatta.

Most is ott ógyelgett déltájt az Üllői-út egyik mellékutcájában. Nagy raj diák ömlött az eldugott klinikaépület felé. A belső Üllői-útról jöttek, egyesek mentében ugrottak le a villanyosról, mások gyalog rohantak a villanyoson érkezők elé. Vidám férfirobajjal töltötték meg a kis utcát, aztán usgyi, neki a néma lépcsőháznak, hogy minél jobb helyet kapjanak. Zoltánnak mindegy volt; velük tartott.

Az előadás néhány perc múlva megkezdődött. Öreg bácsi jött ki a hallgatóság előtt, a világból kikapcsoltak magányával ült az emeletes padokkal szemben, nem nézett föl, csakhogy ne kelljen olyat látnia, amit úgy sem ért meg s a háromnegyedrész süketek kiabálni nem akaró hangján hadarta únt előadását. A serdüléssel elmezavarról beszélt, de Zoltán alig hallott egy szót, a hallgatóság halkán beszélgetett, az oldalt ülő tanársegéd leplezetlenül ásított s ásítás közben a tenyerét hol rácsapta a szájára, hol elkapta előle, ami különös hangtüneményt idézett elő.

Az előadás második felében betegeket mutattak be. Az aznap bemutatott betegeket azért tartották a klinikán, hogy hallgassanak; ők voltak a makacs némaság, «a mutizmus» példatára. Az elsőt, aki már húsz éve hallgat, hordágyon hozták be. Olyan volt, mintha viaszból cseppentették volna oda, nyúlos, idomítható; emléke csak a hajdani embernek. A második makkegészségesnek látszott. Katonásan megállt s a hallgatóságot nézte. Egyszerre összerakta a két kezét; az arca előtt a magasba emelte s utána nézett, nem áhitatosan, inkább úgy, ahogy rossz színészek adják a farizeust. Egy pillanatig így maradt, aztán a nadrágja mellé ejtette a kezét. Vigyázzban állt, nézte a medikusokat, közben újra ráérett az az inger, mely erre a különös mozdulatra hajszolta s az összetett kezek megint elsuhantak a merev arc előtt. Így ment ez

egymás után ötször, hatszor, óramű pontossággal. A teremben egy köhintés sem hallatszott. Lehetetlen volt meg nem ihletődni ebben a különös szertartásában ismétlődő belső apály-dagály előtt. A tanár most megfogta a beteg balkezét és kinyújtotta. A kéz előre nyúlt és ottmaradt.

— Katalepszia — magyarázta az öreg úr.

A kéz lassan lesülyedt s a beteg visszatért megrögzött szertartásához.

— Hét éve nem beszél, de egyszer, amikor a szomszédja öngyilkos akart lenni, felkeltette az ápolót. Hogy hívják — kérdezte a beteget? Az nem felelt.

— Mért nem felel?

Csönd. A tanár öreges diadallal s némi enyhe panasszal fordult a hallgatóság felé.

— Nem lehet őt megszólalásra bírni. Na elmehet — fordult vissza a beteghez.

A beteg egy fejbiccentés nélkül kiment. A tanársegéd új, csodálatosan lefogyott alakot tuszolt elő.

— A beteg, akit bemutatok — magyarázta a professor — tanár-ember. Végigharcolta a háborút, fogságba került s a fogságban lépett föl rajta a betegség. A leszerelés után került ide. Eleinte beszélt, sőt feltűnően sokat fecsegett, de most már három hónapja meg se mukkan, egy ideig mesterségesen kellett táplálnunk, azért ilyen sovány. Hogy van, tanár úr? — fordult a beteghez. — Nincs semmi baja? — tett fel fokozott meggyőzés kedvéért még egy kérdést, majd újra a hallgatóság felé: — Nem lehet megszólalásra bírni... Tessék megfigyelni az ösztireotípiáját. A kezével türelmetlen elhárító mozdulatot tesz.

A beteg csakugyan időnként meg-megrándította a vállát s a kezével egy «ugyan hagyja» jellegű mozdulatot tett. A hallgatóság megdöbbenve nézte ezt az embert, aki valaha tanár volt s most ilyen. Zoltán eleinte alig ismerte föl őt a kékcsikos kórházi ruhában, de amikor felismerte, megborzongott. Az előadó tanár újra összefoglalta a schizofrenia tüneteit: elhidegült a világtól, közömbös; meghalhatnak a rokonai, tudomást sem vesz róla; modoros, össze-vissza beszél, makacsul nem szól s még vagy husz dolgot, melyet ő egyetlen hosszú mondatban szokott elhadarni. Zoltánnak a Frölich fogolytáborbeli szavajárása jutott eszébe: nem fontos, nem fontos. Ebben a tanteremben csak ő értette Frölich mozdulatát. S maga sem tudta, miért, ijedelemszerű vágy lepté meg, hogy levertségétől szabaduljon. Talán livornói gondolatai suhantak át rajta, hogy ő is Frölich sorsára jut, kiszigeteli magát a világból, ha nem kapaszkodik az emberekbe. E gondolat fölött az új tudományos szó: ő is schizofreniás. Nem akarta tudni, mi rémítette meg, csak visszakapaszkodni minél előbb abba a derűbe, melyből Magda nevetése kifordította. Valami feltűnő, hars röhögésre ingerlőt akart csinálni, rögtön, ebben a pillanatban, hogy mindenki vele foglalkozzék s ő bele-

ugorhassék a nyájba, mellyel szegény Frölich az ő «nem fontos»-án át néz farkasszemét.

A tanár Frölichen is meg akarta mutatni a katalapsziát. Felemelte az egyik karját, úgy hagyta. Frölich egy pillanatnyi habozás után visszajettette s közben súrolta a professzor vállát.

— Egy kis katalapszia azért van — iparkodott a tüneteket kikéríteni a tanár.

Zoltán maga se tudta, mit csinál. Mellette egy sok aranyfogú, idős kolléga ült, akit ő azelőtt sose látott. Megfogta a karját a feje fölé emelte s ott hagyta. Az aranyfogú elámulva nézett rá, Zoltán szerencséjére értette a tréfát. A bajtársi egyesület egyik törzsfője volt, aki a numerus clausus-gyűléseken rakta le a szigorlatait, s erre az előadásra csak a kuriózum és a fenyegető névsorolvasás csalta be. Rengeteg diák ismerte őt, mért ne tartozhatna Zoltán is azok közé. Komiszat csillant a szeme s pontosan a Frölich mozdulatával Zoltán fejére csúsztatta a kezét, de úgy, hogy félig a pad alá nyomta. A felső sorok röhögtek, a felnőtt férfiakból kitört a csínytevő diák, még a tanár fülébe is eljutott egy bizonytalan morgás, mert a padosrok felé vetette gyanakodó szemét. Új betegek vonultak el a katedra előtt, de Zoltán meg volt mentve, a közderülség vidám fiúvá avatta, parázs, élcelődő-fészek támadt körülötte, melyben ő és a törzsfő vitték a szót.

A menzán a törzsfővel ebédelt. Kiderült, hogy az is dunántúli s ott lesz azon a cethalbeli összejöveten, melyről Matyi beszélt. Zoltán megígérte, hogy elmegy. Délután hagyta a bonctermet, nehogy a csupasz csont fölött újra elővegye a letargia. A József-körúti csirkekorzót mustrálgatta s a szobaasszonyának emlegette a vastagbajszút. Gyula nem jött meg. A szobaasszony rémüldözött, hogy délelőtt itt járt, veszekedett, olyan volt, mint akinek több van egy kerékkel, Zoltán azonban nem akart a bátyjára gondolni. Megmakacsodott a vastagbajszúban. Majd a nyitott udvari ablakhoz állt s füttyszóval kísérte a cselédlányt, aki valahol fölötte láthatatlan magasságokban a «Gyere pofám» refrénű csábdalt énekelte, melyből különben csak ezt a két szót tudta, de azt aztán nagyszerűen. Átellenben az a tömzsi lány, akibe a Bástyáról jövet beléverődött, a varrodát takarította. Egyedül lehetett otthon, mert Zoltán füttyszava az ablakba csalta, barátságosan átmosolygott. Zoltán vissza. Úgy érezte, elég szemtelen volt a mosolya s elhatározta, hogy minél előbb megismerkedik a kis «húszsákkal». Így nevezte el jókedvében a lányt.

Gyula sötétkéek ruhája másodszor is előkerült a szekrényből. Valami tartóztatta Zoltánt, hogy ne menjen el a Cethalba. De mint hátának szegzett kés, hajtotta a délelőtti ijedelme. Emberek közé, emberek közé, adta ki a parancsot s bizonytalan várakozással bandukolt a budai kis korcsma felé. Bizonyára afféle férfi-muri lesz. Kezdődik a Cethalban s végződik máshol. Talán le is itatják. A legjobb volna, ha leitatnák. Csodálkozott, hogy ez még nem jutott eszébe. Talán a bor

mossa el az ő szorongását. Nem fogja sajnálni a krajcárjait: iszik. Szinte előlegezte magának a mámort. Részegmódra ugráltatta a gondolatait, próbálgatta, milyen lehet az a borközi állapot. Hirtelen bizonyossággal csapott bele, hogy igen, a részegség megszabadítja őt mindentől. Széles próbatevő kedvvel tört be az iskolautcai kis vendéglőbe.

A Cethal olyan beosztású volt, mint a túlvilág. Kívül a söntésben a kék-fehéralmamintás abroszoknál munkások és iparosok takarékoskodtak a hosszú lépésükkel s tantaluszi pillantásokkal kísérték az aszaltszilvaképű pincért, aki öblös, élénksárga korsók fölött fehér sörhabot és zsírtól fényes tálakon csábos illatokat röpitett a nagy terem felé. A nagy teremben fehérrel terítettek. Maradvány budai urak s új, pesti erkölcsű párok keveredtek itt, Buda átmeneti korának vegyes faunája. Az öreg urak alá-alákacsintottak a szomszéd asztalok újdivatú testszín harisnyát villantó abroszainak s haragudtak, hogy a közerkölesők lazulása így megkönnyítette a mai sihederek dolgát. A pesti erkölcsű párok viszont egy félórányi tisztaságot képzeltek maguk köré ezeknek a derék galamblelkű «budai dalárdisták»-nak a szomszédságában. Ebben a teremben már vidámabbak voltak a pillantások, mint ott kinn. Az öregek tekintetét elmélázónak, a fiatalokét tüzesnek is találhatta a jóakarát. Ezek a lelkek már fölszállóban voltak a derű purgatórium-hegyoldalán, bár vitás, hogy megtisztulnak-e valaha a korcsmán kívül szenvedélyeitől. Az öreg urakat egy rejtett bosszúság ki-kipukkasztotta s morogva csapták le a kést, amely széles smirglisávot hagyott az asztalkendőn; az ifjú párok is össze-össze szólalkoztak s mereven pillantottak el a söreik fölött.

A derű paradicsoma azonban a belső szoba volt, ahol szombat este a dunántúliak, vagy cethalbeli nevükön «jónások» emlékeztek a szülőföldjükre, ami abban állt, hogy szapulták egymás fakultását, ittak s a «Szegedi híres város» helyett «Fehérvár híres város»-t énekeltek, tekintet nélkül a prozodiára. Valamennyien dunántúliak voltak, anélkül, hogy hajlamaikban lényegesen különböztek volna az alföldiektől vagy erdélyiektől. Ebben az esztendőben magas árfolyama volt bűnös Budapesten a szűz vidékieknek s akinek a nagyapja valaha vidéken adótiszteskedett, az mind erdélyinek vagy felvidékieknek, de legalább is dunántúlinak számította magát. Így verődtek össze a jónások is.

Mikor Zoltán belépett, alig tizenöten voltak a «belső gyomorban»; odahúzódtak az asztalfőre, ép aköré a bajtárs-törzsfő köré, akit Zoltán a délelőtt ismert meg. Itt a törzsfő is csak egy szál dunántúli volt s tapasztalatai bőségével s élcei trágárságával kellett tekintélyt szereznie. Recsegő hangját titkolózóra fogta, noha hangosan is anekdotázhatott volna, de hát így szokta meg, csak így vicc a vicc. A tizenöt fiatal diák az asztalra hajolt s egy bokorba rakta a fejét. Zoltán nem merte behúzni az ajtót, olyan csend volt. Akkor egyszerre, uff, a bokorba rakott fejek szétrepültek, aki mögött szék volt, hátra dőlt, aki mögött nem volt,

a szoba sarkába futott és a hascsikarását szorongatta. A törzsfő el-sütötte a csattanót. Talán nem is volt jó csattanó, de a száj, amely előadta, annyi jó röhögés emlékét bizgatta meg, hogy már csak tiszteletből is nevetni kellett. Némelyek nem is ezen a viccen nevettek, hanem egy másikon, amelyet néhány hónap előtt hallottak, de ugyanettől a törzsfőtől.

Zoltán tüstént talált ismerős arcot s az a Horváth Lacié volt. Őt is csak a nagyapai jog fércelte a dunántúliak közé, de hogy maradt volna ki egy ilyen lokálpatrióta csoportosulásból? Ő kacagott a legjobban. Komoly, konfirmálós-fiú képe szétszaladt, olyan benyomást tett, mintha szem, száj, fül, orr összekaptak volna; mindenik szabadulni akarna a másiktól, erre-arra ráncigálva azokat a bőrbilincseket, amelyek még összefogták őket. Kipirult, tüntetően gyomrozta magát s egyik lábáról a másikra állt. Aki egy megkönnyítő röhejjel már kiöblítette volna a törzsfő viccét, rápillantott és újra kezdte. Végül már a törzsfő is őrajta mulatott.

Zoltán lelkébe úgy rohant ez az erőltetetten kacagó jó fiú, mint önmaga torzképe. De nem ért rá undorodni. Matyi karonfogta, bemutatta. A törzsfő tűrhetetlen hosszadalmasan és cikornyásan adta elő az elmekórtani incidenst s különösen, hogy mit gondolt ő, amikor Zoltán a karját fölemelte. A felhivalgó nevetés egyszeriben besodorta Zoltánt a társaságba.

Új jónások jöttek, az egyik egy délutáni verekedésről számolt be, ahol a zsidók támadóiknak estek. Mindenki felzúdult. Még ők mernek a mi országunkban verekedni. Egyesek gyanakodtak: nem is zsidók voltak azok, hanem vasasok.

— Mi lesz az őszi beiratkozásokkal? — vetette föl valaki az őstémát.

— Gummibot — ordította a törzsfő.

Óriási éljenzés.

— Ha meg lesz a numerus clausus, mégis csak beengedtek néhányat vélekedett Laci, aki szerette a törvényes alapot.

— Mindet be fogják eresztetni. Könnyű itt csaholni, egy szakasz rendőr, usgyi, futtok, ahány felé csak lehet — epéskedett egy keselyarcú fiú, akinek az apját a terroristák végezték ki s ez a tény végkép föl-szabadította s hóhér-kéjjé fokozta gyermekora lappangó szadizmusát, mely addig macskák és kutyák kivégzésében tombolta ki magát.

— A numerus clausus léckerítés árvíz ellen — ordított közbe Zoltán is, csakhogy beszéljen. Ha nem is sodorja el a víz, bejön a léczköz. Az ő véleménye az volt, hogy ha a zsidók olyan hatalmasok, mint mondják, ilyenféle törvényekkel úgy sem lehet föltartóztatni őket. Az élet ellen épített törvényeket nevezte ő «léckerítésnek árvíz ellen». De most ebbe a szófogatagba úgy dobta be a maga mondatát, mintha egyet értene a többiekkel. Mindenkit helyeselt s ő nem ért rá szégyenkezni mondata helyzeti hazugságáért. Ebben a percben csak az volt fontos, hogy együtt legyen a többiekkel.

— Ha a vendég éjjel fölkel és beretvát szegez a nyakamnak, nem mondom, hogy csak egy tollkással, fiam — bömbölte a törzsfő — hanem leütöm a kezét. Ez a hasonlat volt az egyetlen, mellyel számos szónoklatában zsidókitiltó radikalizmusát indokolni szokta, de képzelete beérte ezzel az eggyel s ezt százszor elhajtogatta.

A vörös bor félliterjei és három decije hol itt fogytak el, hol ott lobbantak fel; kigyúltak és elaludtak, mint piros jelzőlámpák. A numerus clausus-téma széles szárnyai alól itt is ott is kicsúszott egy-egy új beszéd-tárgy; a hosszú asztal apró társaságokra ízelődött, közben azonban szeszélyesen elhajított szerpentinek, össze-vissza kiáltások röpködtek távoli csoportok közt is; a társalgások vad, karneváli szövevénybe bogozódtak.

Zoltán azon kapta magát, hogy ő is ordítózik. Szembe vele egy hatalmas mellű, bősöreányú, sűrű bajszú fiatalember telepedett le, olyan volt, mint egy mult századbeli Barabás-arckép. Egyszeriben ő került a középre, még a törzsfő is hízelgett neki. Theológus lehetett, mert szent atyámnak szólították, Egy liter vösöset rendelt, hozzá vizes-poharat. Három vizespohár és kész volt a liter.

— No most egy félliter — mondta — s elbeszélgethetünk. Kicsinyég elmaradtam.

— Jó hébér válnék belőled — mondta a törzsfő.

— Dehogyan jó; bennem maradna a bor.

— Most magyarázd meg, Gábor, a predestinációt — dörgölődött az erős férfihez Horváth Laci.

— A predestinációt? — kiáltotta a nagysöreányú. Minden fáradság nélkül bömbölte túl a beszélgetőket. — Van minálunk Egresen egy istentelen bozót. De épeg a falu és a szőlőhegy közt van ám, aki haza akar kerülni a szőlőből, át kell mennie rajta. Az átjárónál egy kis szabad, pocsétavíz, úgy hívják, Békapest. Hát ennek a Békapestnek egy szál padló a Lánchídja. Aki nagyon megtalálja kotyogatni a hordót, vagy átjön ezen a padlón vagy sem. Olykor a legrészegebb jön át a legbiztosabban. No, ha át is jön, nem a maga érdeméből jön át. Legalább is pofoznivaló huncut, aki veri a mellét, hogy ehun, áthozott engem az én józanságom. Akinek bőr van a képén, nem mondhat mást: átjöttem, a jó Isten tudja, hogyan. Hát ez a «jó Isten tudja, hogyan» a predestináció.

Ez a hasonlat bizonyára nem merítette ki a predestináció fogalmát, de a bor fölött bevált, népi zamatú bölcsességnek tűnt a sok hát is, meg a pofozni való huncut, meg a Békapest is tetszett, meg az egy szál padló, amin a részeg ember gyanutlanul böccöllézik át. Akik oda figyeltek, viharosan éljeneztek.

Zoltán nyelte, hajtogatta a csersavas vörös bort, amely még a cipő zsinórját is összehúzta. Benne is szabadabban verte hullámain az indulat. Azon kapta magát, hogy gyűlöli ezt az átellenben ülő Barabás-rajzot s ha ő rajta állna, belekötne.

— Ki ez? — kérdezte Matyit.

— Nem ismered meg?

Csakugyan Csanádi Gábor volt, rájöhetett volna a jókedve kolompjáról, amelyet ma is úgy rázott, mint tíz éve a sonki iskolaudvaron. Most már tudta, mért ingerelte fel a predestinációs példabeszéde. A keselyarcú bele-belemártotta a poharába az orrát, Zoltán átkiáltott a feje fölött.

— Hát jó, mondjuk, nem a józan esze vitte át a te egresi atyafidat, de mégis csak őbenne volt, ami átvitte. — Nem tudta szabatosan kifejezni, amit akart s hápogva kapott egy kisegítő mellékmondat után.

— Ép ez az. Nem józan ész és mégis bennünk van: ép ez az isteni kegyelem — bökte ki méltóságosan Gábor s már el is fordította a fejét. Jobb keze felől emelkedőjéhez ért a nóta, ő is belezendített.

... *Bécsből, bécsi gyufagyárból,
Gyomorerősítőt a patikából.*

Mások is megkívánták a dalolást, az asztal egyik végén Balog Ádám harsogta a nevét, a másikon egy pesti műdal nyivákolt, ami újra kirobbantotta a politikát. Ketten fölálltak s összeölelkeztek, hogy annál vidékibbek legyenek. Nem «abonyi kettő», hanem adonyi, ordította egy adonyi fiú, noha nem is ezt a nótát énekelték. Horváth Laci megint remekelt a száz-egy népdalával. Gábor már a köteles harmadik liternél tartott.

— Azt mondd meg nekem, pajtás — fordult hirtelen Zoltánhoz — mért másztál te akkor a szobámba. Hét esztendeje töröm az eszemet, mért akartál te ép az én szobámban megpörkölödni?

Zoltán most látta csak, hogy Gábor, mihelyt belépett, felismerte őt. Annál jobban bősztette a semmihevevése.

— Egy kis stikli volt — hehetézte gonoszul. — Macskát akartam a melledre lopni. Hiszen tudod, mennyire irigyeltelek. Az eszedért, tudod, mert te voltál az első. Mondom, úgyis eleget cirógatja az a ficsúr Gagyi, hogy ilyen okos meg olyan okos, hadd álmodja egyszer, hogy meg se tud mukkanni a Liviusban. Legalább álmában. Jó? Mi?

Gábor gyanakodva emelte föl sűrű szempillája alól a szemét. Amikor látta, hogy Zoltán kötekedik, elmosolyodott. Úgy ült ott, mint ifjú mackó, akinek csak a mancsát kell lecsapnia s a gida nem legel többet. Hát csak add ki, ami benned van, mondta ez a mosoly.

— De az Isten is védi az esperesfiút — folytatta Zoltán. — Te a kocsiszínben a szolgálóval évödtél s rám rámszakadt a tüzes gerenda. Azt hiszed, kigyógyított az irigységből? Tudod, pajtikám, amint itt figyellek, még jobban esz a sárga, mint amikor az Oroszlányok a sörényedet cirógatták. Istenemre, úgy ülsz itt, mint egy mackó, akinek egész világ a málnabokra.

Gábor nagyot kacagott. Egyre többen figyelték a beszélgetést.

— Nem sokra tartom magam — dadogta tovább Zoltán — de

talán nekem is kiszorít a jó Isten annakidején egy vakarcs unokát, ha mindjárt lány lesz is az. Tudod, mivel dicsekedném én annak? Hej, unokám, hallottad-e hírét a híres Csanádi püspöknek. (Mert kiből lenne püspök, ha nem belőled.) Úgy nézz rám, te lány, hogy egy féleven át én voltam az első diák s ez a Csanádi a második. Akkor bejött az apja, az esperes úr s megvette egy koronán az elsőséget. Úgy, úgy, egy koronán — bizonygatta a hallgatóknak.

Gábor mosolya a fagypontra alá hült, csak annyit jegyzett meg: — No, no, még eltüsszentem magam.

— Akár tüsszented, akár nem, bejön az esperes, felénk libériás kocsisa van az esperesnek s fölcitál engem. Hát te pipáltad le a fiam? No, nem látszik meg rajtad s odavet egy egész ezüstkoronát. Én csak nézem, hogy mért adta. Azért-e, mert lepipáltam vagy azért, mert nem látszik meg s attól fogva még inkább vigyáztam, hogy meg ne lássék. Persze a Gagy is vigyázott.

Gábor arca besötétedett, hátra-hátra pislantott, hogy mennek-e már. Az asztal alján valaki egyre konokabban ismételtgetett egy női nevet, amely egyszersmind egy belvárosi házat is jelentett. A dunántúliak közt mind nagyobb pártja gomolyodott a bűnös Pestnek. Egy Jónás már cihelődött is. Zoltán belekémlelt magába, hogy itt van-e már a szabadító mámor, de csak az ismerős szorongás feketélt felé. Elpenderítette Gábor elől a vizes poharat és felhajtotta.

— Tudod, mit csináltam én azzal a valódi, körmöci verésű, ezüst egykoronással? Hazaküldtem a papámnak egy kedves kis dal kíséretében.

— Az volt ám a dalocska — kiáltozta Zoltán. Túlozta a részegségét, épen mert színjózannak érezte magát. Huncutok ezek a kis esperesfiúk. Huncut kis dalocskákra tanítják a társaikat. Ábéab Boda pap . . . Ide figyeljete, tudni kell, hogy az én apám . . .

A székek ide-oda csoszantak. — Mindent fizetek, ordította a keselyarú s az előbbi női név négerinduló formájában tért vissza. Gábor is szedte a kalapját, odaállt Zoltán elé, egy pillanatig figyelte, aztán mellbe bökte. Az a mellbelökés nem volt olyan gyöngéd, mint messziről látszott, Zoltán mögött szék is volt, abban is felbukhatott, mégis padló felé zuhantában Zoltánon olyasvalami villant át, hogy ő most szántszándékkal esik az asztal alá.

— Tökrészeg — mondta Gábor és sarkonfordult.

Zoltán ott feküdt a földön, úgy érezte, hogy fel tudna tápázkodni. De ki tudja mért, örült neki, hogy már az «asztal alá itta magát». Lábak csoszogtak körülötte, valaki a vállát rángatta, mintha Laci arra suhant volna el fölvetett szeme előtt; hagyjátok, kiáltotta valaki, aztán elveszett előle minden. Az utolsó gondolata az volt, milyen jó, én már az asztal alá ittam magam.

Összecsúsztatott székeken ébredt, dörömbölnie kellett, hogy kienedjék. Nem engedték el könnyen. Ami piszkos folt volt a szoba padlóján, a fölsikálását mind ő fizette meg. Egy krajcárja sem maradt.

Vöröset látó szemmel támolyodott a csendes budai utcára. A lábai egymás útját keresztezték, nehéz, súlygolyószerű fejét meg kellett fognia, hogy le ne guruljon a válláról. Egy ideig a Dunaparton őgylgett. A Dunáról eszébe jutott hogy szomjas, a szomjúságáról a szódavíz, a szódavívről, hogy nincs egy krajcárja se. Gyalog kullogott haza. Az Üllői-út nem akart elfogni s a Liliom-utca sarkán majdnem leült a járdaszegre. A lépcső úgy ringatta, mintha hencser-rugók hintáztatnák. Annál jobban megrökönyödött, amikor az ajtóban a szobaasszony pöndörödik elé. A vastagbajszúval Zoltán végkép elbájolta, nagy baj esett, ha most így ront reá.

— Szép kis népek maguk — indította meg gondosan előkészített szónoklat-görgetegét, melybe azonban fokról-fokra belekavarodott. — Az ember sosem tudja kit vesz a házába. Gyógyszerész, gondolja: az ilyen a kenőcsök közt szöszmötöl, szelíd ember lesz s itt van. Vigyevigye a csomagját, én nem vagyok köteles ilyen népeket a házamban tartani.

Zoltán elhült. A «másnap reggel» ostoba arckifejezésével bámult rá, de az asszonyt ez a hallgatagság még jobban felbőszítette. Betörésről, tolvajkulcsról rikácsolt s a diplomáról, amelytől még gazember lehet, aki annak született. Az odagyúlt szomszédoknak kellett kimagyarázniuk a dolgot. Az történt, hogy Gyula, amikor kidobták, magánál feledte a redőnykulcsot. Nála nincs, mondta a gazdájának. Két napig az Isten tudja, hol lődörgött, az elmúlt este aztán fölnyitotta a redőnyt. Csakhogy a redőny mögött a hajdani gazdáját találta. Akkor elvesztette az eszét, leverte a tinktúrás üvegeket, szétdobálta a dobozokat, csak úgy csilingelt a sok ampulla. A gazda kimenekült az utcára és kiabált; akadt néhány járókelő, aki bemerészkedett, azok fékeztek meg az őrjüngöt.

A szobaasszony még mindig a maga «szép kis népek»-jét ordította, elállta a konyhaajtót s követelte, hogy vigye a csomagját. Ezzel nem volt mit kezdeni. Rohant a rendőrségre. «Az elébb szállították ki a farkasréti tébolydába». Nem volt pénze, gyalog rohant ki a Farkasrétre. Elöntötte az önvád. Eszébe jutott Gyula remegő szemhéja, izgatottsága s minden szavát egész komolynak, halálos nyomás alatt kisajtoltnak érezte. S rajta ez a kék ruha! A Gyula ruhája.

Elfogódva magyarázta meg a portásnak, hogy mit akar. A hatalmas kert közepén eleven, narancssárga és piros színekben ujjongott a frissen festett épület. A juharok szárnyat ragasztottak lapos magvaikra s útnak eresztették őket. Repüljete és sokasodjatok, súgták búcsúzóban. A madarakat még nem pillesztette el a nyár, a harkály konokul kopogott, a verebek oly vidáman csipogtak, ahogy csak telet látott veréb tud csipogni; a rigó eleven gyerekként ismételte éles fütty-kérdéseit. Az épület előtti virágágyban piros virágóriásokat nyitott a kána-indika s a vadonatfehér korlátokon papircsokrok óvták a látogatók ruháit. Még az ablakok vasröstélyai is játékos cirádáknak tunktek. Friss

fehérék voltak s a napsugár hanyattvágódott rajtuk. A rácsok mögött különös nevető arcok jöttek-tűntek. Egy dülleltszemű, bambavigyorú lány mézes-mázos szavakkal hivogatta Zoltánt.

A kapu csak csöngetésre nyílt.

— Tessék Bálint alorvos úrnál érdeklődni — mondta az alacsony, hörcsögarcú kapus. Az alorvos vizitet tartott s várni kellett rá. Hosszú lócán, bejáró betegek gubbasztottak, mint tyúkok az ól padján. Ott ült köztük az a sánta szabó is, aki velük átellenben lakott. Zoltánt annyira meglepte ez az ember, hogy önkénytelenül odaköszönt, noha eddig sosem beszéltek egymással. A szabó hozzálépett s egy villanykörtékkel kirakott kádról magyarázott, amely őbelőle az idegességet, pontosabban az idegességet okozó nedveket kiizzasztja. Zoltán nem tudott odafigyelni: s örült, hogy a szabó nem kíváncsi a véleményére.

Végre előkerült az alorvos. Sovány, kissé hajlott fiatalember volt, az a fajta zsidó, amelyiket Zoltán minden különösebb etnológiai ok nélkül arab-zsidónak nevezett. Azért volt szüksége erre a szóra, mert míg más zsidók fizikailag is riasztották, ezeknek a természetben és föllépésében volt valami finom nemtörődöm, fájdalmas tűz, ami szinte hajszolta, hogy a barátságukat keresse, noha erre sosem nyílt alkalma. Ez a fiatalember különösen vonzotta. Mihelyt megpillantotta, tüstént szétnyultak benne az emlékezés ujjai. Egy régi tettnek az emléke vette körül ezt az orvost, amelyet vele szemben kellett elkövetnie. Ez a cselekedet rendkívül rokonszenvessé tette őt Zoltán előtt, de hogy mi volt az, nem tudta megmondani. Mint orvostanhallgató mutatkozott be, így talán Gyulának is hasznára lesz. Az orvos kartársi barátsággal fogadta.

— Semmi különös — nyugtatta meg. — Pakolás, utána szkopolamin. Ha kívánja, megnézhetjük.

Fölvezette őt az emeletre, zsebéből kulcsosomót húzott elő s kinyitotta a vertheimzárta járó, kilincstelen ajtót. Egy nagy közös termen kellett átmenniök. Zoltán sosem feledte el azt a percet, melyben először lépett e boldogtalanok közé. Egy madárház ricsaja s különös, nem éles, de annál határozottabb ragadozó szag. Harminc-negyven férfi örvénylett körülötte. Egyesek konokul álltak, de azok is mintha keringtek volna, úgy összesodródott a szeme előtt ez a sokféle oktalan mozgás. Az orvosnak erőszakkal kellett utat törnie. Egyesek a kívánságaikat kiabálták felé, mások Zoltántól tudakolták, hogy a főkapitány úr mért tartja fogva őket. Egy zárkózott, tiszteletet parancsoló öreg úr kérvényt nyújtott át, szinte szertartásos illemtudással beszélt, de amikor látta, hogy az orvos a zsebébe gyűri a papirt, vad káromlásra fakadt.

Gyula egy külön zárkában feküdt. A teste körül lepedő, a lepedő körül pokróc; szuszogva aludt. Az alorvos a saját szobájába vezette Zoltánt, kérte, várjon néhány percig és kiment. Amikor visszajött Zoltánt egy fénykép előtt találta, amely őt katonarvosként egyenruhában ábrázolta. Nem sokat változott a két év alatt, talán csak egy mosoly

ragadt a szája szegletébe, de ez a mosoly, amely még leginkább megbocsáthatónak volt nevezhető, egész idegenné maszkirozta.

— Mit gondol — kérdezte Zoltán — elítélik őt ezért?

— Alig. Morfiummegvonás, abstinenciátünet, hiszen tudja, mennyire megfertőztük mi a jogászokat. Beszámíthatatlannak fogják minősíteni. Természetesen minden dolognak száz oka van, itt sem a morfium az egyetlen.

— Hogyan? Nem a megvonás?

— Kétségtelenül morfinista volt, de azontúl talán játszott is a morfinistát. Mondjuk, tudta, mit csinál egy kétségbeesett morfinista hasonló esetben, ő is azt tette. Talán csakugyan kívánta is, de hiszen másképp is szerezhetett volna, hamis recepttel vagy a barátjától. Ő azonban azt mondta, nem élhetek meg morfium nélkül. Valójában az illúzió nélkül, hogy ő morfinista. S amikor betört és rajt érték, elvesztette az öntudatát, most már, hogy a büntetéstől szabaduljon. Különben egy töltött pisztoly volt a zsebében s ő a tinkturákat borította fel.

— Szóval szimulált? — kérdezte Zoltán s elsápadt. Az elmúlt éjtszakára gondolt, amikor ő is örült, hogy az asztal alá itta magát.

Az orvos látta Zoltán elsápadását s meg akarta nyugtatni.

— Szimulált? Ez megint egy ok a száz helyett. Különben is az egész feltevés. Az itteni viselkedéséből gyanítom. Értekezett az absztinencia borzalmairól. Talán nem is a morfinizmus az igazi baj, inkább valami a romantikus színjátszás és a debilitás határán. A családtagok egészségesek?

Közömbösen, majdnem gépszerűen kattant el a kérdés, de Zoltánt megdermesztette. Érezte az orvos csendesén vizsgálódó szemét s megesküdtött volna, hogy gyanakszik rá. Átlát rajta, látja, hogy beteg. S tüntetően elfogulatlan akart lenni.

— Ön komolyan veszi ezeket az öröklési meséket? — kérdezte szinte támadón. — Persze, ha valaki megbolondul, a hozzátartozóira is rá lehet kenni, hogy bolondok. Többé-kevésbé bolondok is vagyunk. Fogadok, önök nem egy embert hajszoltak már bele a megbolondulásba. Ismertem egy családot, ott fölmenő ágon három férfi lett öngyilkos. Nem természetes, hogy a negyedik is az lesz. Nincs is oka rá, de ott van alatta az örvény szuggesztíója. Ilyen örvény az önök öröklés-meséje is.

— Ön valami kész dolgot ért öröklésen.

— Az öröklés érzékenység. Némelyik család mandulafa, a másik almafa. A mandulának esetleg minden virága elfagy, amikor az almáé mind megmarad.

— Ha így érti... De mandulának lenni még nem degeneráltság. Mennyire utálok ezt a szót...

— Nem jobban mint én, — vágott közbe az orvos. — Degenerált, ez majdnem olyan, mint zsidó. Nagyon is könnyelműen üt ki egy embert a nyeregből — s kínosan nevetett.

— Látja. Egyébként igaza lehet, most jut eszembe egy csekélység. A bátyám szidta a gyárat, hogy csak kétszázalékos ampullát hoz forgalomba. Ebből négy kell, hogy az ember jól érezze magát. A multkor felszedtem egy ilyen ampullát, egyszázalékos volt. Ámbár az is lehet, hogy ez kivételesen volt egyszázalékos doboz. Ön talán túlbogozza a csomót. Ha valaki ilyen helyen él, nagyon is gyanakodóvá válik. Milyen szerencsétlen emberek, — rezzent össze hirtelen, mert valahol kinyitották az ajtót s a nagy terem ricsaja a nyitott ablakon át az alorvosi szobába csapott. Fölállt és kezet nyujtott.

— Nekik már jó — mondta búcsúzóban az alorvos — nekünk rossz, akik nem merünk elmebajosok lenni. Higyje el, a betegek hozzátartozói sokszor betegebbek, mint akiket itt benn őrzünk.

Tréfálkozón beszélt s egész véletlenül sikkant ki a száján az utolsó mondat, de Zoltán célzásnak vette. Már eleresztette az orvos kezét, már az ajtóban állt, de hirtelen visszafordult.

— Nem mondaná meg alorvos úr, mi baja volt önnek az én szívbillentyűimmel? Az én szívem ép, mint egy pumpa. Mi baja volt önnek a billentyűimmel?

Azt hitte, az orvos álmélkodni fog. Hogy emlékeznek arra a sorozási jelenetre? De Bálint arcáról nem hessent el a mosoly. Nyugodt biztonsággal felelt.

— Ön is megismert? Olyan zavarban volt, nem hittem, hogy megjegyzeze a vonásaimat.

Zoltánt ez a hivatkozás a zavarára, maga se tudta, mért, teljesen felkavarta. Bámulatatos ingerülten csengett a hangja.

— S nem akarta, hogy hálálkodjam. Ön igazán nagylelkű volt. Akkor is és ma is. — Maga se tudta, mért mondta azt, hogy ma is s mért olyan ingerült.

— Ön azonban akkor is visszautasította és ma is visszautasítja a nagylelkűségemet, — mosolygott az alorvos.

Zoltán, amíg a juharok záporában kifelé haladt, nagyon ostobának találta a viselkedését, de azért határtalanul vidám volt, lóbálta a karját s azt gondolta: szegény Gyula, idevaló ő; ez a Bálint minden vizitnél tovább komplikálja őt, végül még a morfiumot is lenézeti vele. Odadölt a villanyos megálló oszlopához, várt öt percet s akkor eszébe jutott, hogy úgy sincs egy krajcárja sem. Gyalog eredt neki. Lassan, imbolyogva ment, meg-megállt, mint aki otthonos az Úristen teremtésében s meg-megnézi, hogy helyén van-e minden. A kerítéseken sötét tömbben buggyant át a gyümölcsfák lombja. Leszakított egy finomtapintatú, pirosárnyalású baracklevelet, s az arcát cirókálta vele. A levél szétrongyolódott, másikat akart szakítani. Felugrott, lerántotta az ágat. Nagy sárgabarack pottyant elé. Fölvette és beleharapott.

— Egészségére — szólalt meg valaki mögötte. A sánta szabó érte be, úgy látszik, kiengedték már a villanykádból.

— Látom, ön is szeret gyalogolni — mondta a szabó — engem

szinte kicserél a gyaloglás. Tizenhétéves koromban, amikor fölszabadultam, összeálltam egy öregebb segéddel, gyalog csatangoltuk be fél Európát. Három hónap alatt értünk Nagykőrösről Rotterdamba. Amikor elindultam, olyan voltam, mint a seprűnyél s úgy jöttem vissza, mint egy bika. Hanem a barackja összetört, tépjen másikat. Gyalogos ember a magántulajdon ellenére is olthatja a szomját. Mi még a krumplit is kiástuk s megsütöttük.

— Bevallom — tréfálkozott Zoltán — hogy az egész erkölcsi világrend ellenére kaptam be ezt a barackot.

— Akkor jól is esett — mosolygott okos férfimosollyal a szabó. — Rám legalább rámérik időnként, hogy tegyek valamit az erkölcsi világrend ellen. Ha egyebet nem, egy szál gyufát lopok el vagy becsöngetek egy kapun. Sántalétemre, hogy merek becsöngetni? Ép ez az. Ott maradok a kapu előtt. Ki hiszi el, hogy egy sánta becsöngetett? Ha meg nem teszem, talán a feleségemet fojtom meg.

— Boldog ember, ha ilyen kis dolgokkal tudja jóllakatni a nagy igényeit — jegyezte meg Zoltán, csakogy mondjon valamit.

— Amikor még Kolozsvárt voltam párttitkár — folytatta zavartalanul a szabó — belebolondultam egy egyetemi hallgatónőbe. Akkor még legényember voltam, Zola Termékenységét olvastam s azt hittem, hogy eszmei életet fogok élni. Negyedik éve nem jártam nő után, csak úgy forrt bennem az élet, olyan voltam, mint az üst. Szovátán töltöttem a nyarat, ott akadtam össze ezzel a lánnyal. Érdekelte a mozgalm, kikérdezett a csavargásaim felől; szívesebben időzött velem, mint a többi vendéggel, pedig szolgabírák és katonatisztek is voltak köztük. Összebarangoltuk a hegyeket, vitatkoztunk, még teára is meghítt. Szó sem esett köztünk szerelemről, a kezét sem fogtam meg, de boldogabb voltam, mintha az enyém lett volna. Egy reggel azt mondja: na, Balázs úr, én holnap elutazom s bevallja, hogy ő menyasszony. Hív, jöjjenek el hozzá estére elbúcsúzni. Nene, Balázs, táncolatott csak, mint a mackót. Mit hányjak a szemére, nem áztatott, nem, egy szóval sem. Beállítok én hozzá kora délután; a kisasszony nincs itthon, mondja a kosztadóné. Megvárom. S ott ülök a szobájában; a pincsijét otthon hagyta, azzal vagyok. A pincsi nekem ugrik, kaffog, én az ölembe veszem és cirógatom. Egyszerre, Isten tudja, mi az, fogom én a pincsi nyakát, így a két ujjammal és kezdem szorítani. Az visítani se ér rá, csak rúg a hátsó lábával. Akkor elhajítom a kis dögöt, rohanok ki a tó partjára. Ott ülök késő éjtszakáig. Annak a pincsinek köszönhetem, hogy hűvösre nem kerültem. De a lány is elérte, nem is jajveszékelt a kutyáért, úgy utazott el, hogy egy szemrehányó szót sem szólt. Így van ez az erkölcsi világrenddel. Az emberből ki kell fornia annak, ami benne van.

Zoltán kezdte más szemmel nézni ezt a sánta szabót, már a közlékenysége se bántotta, olyan volt, mint egy elvetélt apostol, aki útonútfélen minden szemérem nélkül osztja a bölcseséget. Nagy, kerek,

alföldi feje volt, de a parasztvonásokat hosszú szenvedés és állandó gondolkodás finomította el. Fénytelen fekete haja dacosan esett a homlokába s a bicegésében volt valami démoni, mintha a sánta láb az embert gúnyolná: hi-hi-hi, sántítanod kell.

— Bocsásson meg — fordult hozzá Zoltán hirtelen — hogy ülhet ön bele abba a villanykörtés kádba. Nem gondolja, hogy az a kád méltatlan önhöz?

— Nősüljön meg, majd a doktor úr is beleül — nevetett a szabó, de a nevetése gonosz vicSORítás volt. — Én is tudom, hogy ez a kád csak kád s a szenvedés is szenvedés, de higgye el, pontosan úgy érzem, mintha ki kellene verejttékeznem valamit magamból. Talán mégis kiizzadom benne, gondolom. Csak a házasságom óta van így. Addig olyan voltam, mint a bölény. Népgyűléseken beszéltem s olyan erő volt bennem, hogy magammal rántottam a tömegeket. Négyszer volt sajtópöröm s az esküdtek mindig fölmentettek. A polgári lap is azt írta, a Balázs József szocializmusa előtt le a kalappal. A feleségemet szerettem. Huszonkétéves koromban kértem meg először. Akkor még fiatal volt, nem adták. Sántához ráérsz, mondta az anyja. Harmincéves koromban odaadták. Én a Zola Termékenységét olvastam és sokat vártam a családtól. Szalonunk volt Kolozsvárt, jól ment minden. De nekem egyszer csak végem volt. Kutyalzkodni kezdtem, szidtam a feleségemet s a fejem fájt, mint gyerekkoromban, amikor megbénultam. Valami nedv van bennem, amittől nem tudok megszabadulni. Talán ha vegetáriánus módra élhetnék; a növényektől könnyebb lesz az ember. De az se megy, a családom elkapat, megszegem a fogadalmat. Kolozsvárról az oláhok kizsuppoltak, mindenemet elprédáltam; itt munka sincs, a mozgalomba se tudok beilleszkedni. Hát ezért ülök a kádba. Hanem most talán segíték magamon. Egy nagyszerű könyvet küldött egy barátom Erdélyből, valami Bicsérdi írta. Az az ember tudja, hogy kell élni.

S hosszú mesét kanyarított egy ügyvédről, akit még Szovátán ismert meg és tíz szem diót és három almát evett egy nap. Ötven kiló volt, de olyan a bőre, mint a baracké, rugókon járt, a szeme kék volt és mindig kacagott.

— A hústól zavaros lesz az ember szeme s nehéz az agya — magyarázta. — Az én agyam nagyon érzékeny, mindjárt megérzi, ha húst eszem. Különbben talán nem is a hús az oka. Az embernek egy lépést kellene tennie s paradicsom volna az élete. De nem teszi meg. Belénevelték, hogy így a család, úgy a jó Isten, meg ne merd tenni. Nem is hisz se a családban, se a jó Istenben, még se teszi meg.

Zoltán kihallotta a szavaiból a megszorított élet vonítását. A tulajdon élete ráfelelt s ő mindenáron túl akarta kacagni mindkettőjük életét.

— Az olyan lépés, amelyenről ön beszél, többnyire elcsúsztatja az embert. Nem buktatja el, hanem elcsúsztatja, nevetséges lesz. Itt a

bátyám. Gyógyszerész és morfinista, a gazdája kilöki s ő úgy érzi, hogy no, most meg kell tennie azt a «lépést», amivel évek óta fenyegetődzik. Gonosztevő lesz, hiszen mindenki gonosztevő. Talán tolvaj, talán gyilkos. Pisztolyt dug a zsebébe és betör a gyógyszertárba, melyben három éven át kotyvasztotta az infuzumokat. A gazdája ott ül a kasszában és kiabál. Na, most itt a lépés! S ő mit csinál? Leveri a tinkturát és kidönti a chinabort s ordít, hogy ő morfinista és megzavarodott. Tudja, mit mond az orvos? Hogy nem is volt annyira morfinista. De ott motoszkált benne a «lépés» és úgy érezte, gazemberi kötelessége, hogy elkövesse. Vigyázzunk a lépésekkel, Balázs úr.

Izgatottan, a mániások kóros vidámságával beszélt. Balázs megérezte a léhaság alatt a gyötrődést és csendes, komoly szavakat hullatott, noha ő maga is elkésérette magát.

— Hallottam az esetet, reggel az egész ház ezt vartyogta. Kár az ilyesmiért izgulódní. A bátyja az a bátyja s ön önmaga. Olyan véletlen, hogy az embernek ki a bátyja. Hallom, hogy az a vénasszony kítette a csomagjukat a folyosóra. A házmester szólt rá, hogy szedje be. Így megkeveri némelyik embert, ha valami szelecske találja érinteni a tavacskáját.

Zoltánt meghatotta, hogy ez az ember, noha tudta mi, történt, nem hozakodott elő vele. Ez a kis gyöngédség összelegítette őket, barátságosan nézett a szabó szemébe.

— Igen, az be nem enged, hiába kerítettem össze a postásunkkal. Voltaképp nem is tudom, hol hálok az éjtszaka.

— Költözzék fel hozzánk, a varrodában van egy fölösleges vaságy, amíg jobb helyet nem talál, elhál azon. A feleségem úgy sem győzött sopánkodni, hogy szegény kis doktor, így meg úgy.

Beérték a Déli vasúthoz. Balázs villamosra akart szállni, elég volt a gyaloglásból. Zoltán a kis varrolányra gondolt, akibe a Liliom-utca sarkán beleütközött és felkacagott.

— Ha már mindenáron helyre akarja ütni a gondviselés balfogásait, toldja meg a nagylelkúségét egy villamosjeggyel. Nincs egy árva vasam.

A két férfi összemolyodott. Ez a mosoly a pénznek szólt, amely minden világhatalma ellenére is semmi a férfi szív roppant szorongásai mellett...

Amikor Horváth Laci néhány nap múlva Zoltánt felkereste, különös idill gyújtópontjában találta. Lacit a «jónások» küldték ki, akikbe a józansággal a lelkiismeret is visszatért és aggódni kezdtek az asztal alá gurult borujoncért. Különösen Csanádi Gábort bántotta a mellbelökés; talán Zoltán beszédje is megmocorgatott benne valamit, most legalább még kevésbé értette ezt a fiút, mint annak idején. Horváth Laci csak a házsámot tudta s a házmesternél érdeklődött a lakás után. A házmesternéből persze kilötytyent az ujság és ott ragasztotta Lacit a küszöbön a rémregényével. Az a hír, hogy Gyula a Farkas-

rétre került, egyszeriben az ő javára billentette a közvéleményt. Már nem a diplomás betörő volt, hanem «szegény feje» s szidták az uzsorás gazdáját és a szobaasszonyt is, aki különben sem volt népszerű. Laci már azon gondolkozott, hogy nem megy fel, a végén még őt is szenzációlégynek nézik, aki tüstént rászállt a más bajára. Annál jobban meglepte, amit látott.

Alázatos mosolyú, szürkén-halvány arcú asszonyka eresztette be, aki nem tudott hova lenni a boldogságtól. — A Boda doktor urat tetszik keresni, — ismételtette farkcsóváló szívélyességgel — tessék, tessék — s úgy tuszkolta Lacit, mintha a tulajdon fia tért volna haza Szibériából. Olyan volt ez az asszonyka, mint azok a kopott nyúlprémecskék, amelyeneket szegény iparosnékon látni. Laci mindjárt bizalmat érzett iránta s mielőtt bement volna, kikérdezte Zoltán felől.

— Jól van — mosolyogta az asszonyka — jól van a mi fiúnk. Veszekednek ezzel a vén emberrel.

S csakugyan egy morgó öreg-medve hang dörrent fel a szemközti ajtó mögött. — Én pedig azt mondom, a munkásságnak joga van ehhez. S ereje is lesz hozzá.

— Persze, hogy joga van, ököl joga, mint a kartelleknek vagy a királyoknak — csattant bele Zoltán gúnyos eleven hangja. Nyilván a csengetést se hallótták s azt se, hogy Laci lenyomta az ajtókilincset.

Pompás látvány volt. Zoltán egy vaságy összecukott tetején gügyorgott, maga alá szedte a lábait; egyik kezére ráült, a másikkal a sarokbaállított s papirborítását vedlő próbababa nyakcsomkját ölegette. Úgy gügyorgott ott, mint egy Robin Hood, aki tüstént az üldözői nyakába ugrik. A hosszú munkaasztalon, a készülő kosztümkabát darabjai közt egy óriási olló, egy gömbölyű vasalópárna s a kihűlt vas. A munkaasztal mellett a szabó, vele szemben a tanulólány. A szabó a balkezevel varrt, mert az a gyermekkori bénulás a kezét is érte. A szálát jó hosszan kihúzta és a végén megállt. Így lassan ment a varrás, de a tűt a levegőben pihentetve jó mondásokat lehetett közbeszúrni. A tanulólány szaporán öltögetett, hol a szabóra nézett, hol mögötte a tükörre, melyben Zoltánt láthatta. Nagy szeméből csurgott a fény, nyilván nem tartotta utolsó gyönyörűségnek ilyen férfiak vitája közben varrni ki a gomblyukat. A padlón fére, rongyforgács. Egy másik szögletes asztalon szabásminták, lenyírt papírok, kréta, rádli. Az asszony, miután Lacit leültette, ehhez az asztalhoz állt; egy nagy darab szövet fölött ide-oda illesztgette a papirokat, tűnődve forgatta a krétát, közben a férfitára is odalesett és boldogan mosolygott, hogy milyen okos ember az ura.

Zoltán a vaságy karzatáról üdvözölte Lacit s mintha semmi magánbeszélőnivalójuk nem lehetne, rögtön belerántotta őt a vitába.

— A szocializmuson pörölünk. Balázs úr párttitkár volt Erdélyben, négyszer mentették fel az esküdtek s a szabósztrájk idején ötven szabót foglalkoztató szindikalista műhelyt szervezett. Mindezek alap-

ján azt hiszi, hogy a szocialista társadalomban a felszarvazott férjek vidámabban fogják viselni a szarvaikat s az anyák abban a boldog tudatban, hogy a kapitalizmus karjaiból kiszabadultak, száraz szemmel kísérik a temetőbe a gyermekeiket.

— Én azt mondom, — felelte nyomatékosan, de minden sértődés nélkül a szabó — hogy a szocialista társadalom sok kicsinyes előítélet-től szabadítja meg az embereket. Tüskék, amelyek ma vérmérgezést okoznak, meg se szúrhatnak többé.

— Félek, hogy az emberi élet tüskéi halhatatlanok — jegyezte meg Zoltán.

— Önnek igaza van — elegyedett bele a társalgásba Laci — s engedékenyen bólintott a szabó felé, aki iránt lojális akart lenni, mert felismerte benne a nép fiát. — Legföljebb a szocializmus mai programját tartom szűkkeblűnek. Mit adnak önök a parasztnak?

— Ugyanazt, amit a munkásnak — vágta el a szabó fejtegetései útját Zoltán. — Azt az érzetet, hogy a munkásság is hatalom, mint a bankárok vagy az uralkodók. Én ezt nem is irigylem tőlük. Miért ne lennének ők is hatalmak? De ép itt a baj. A hatalmak azért vannak, hogy lökdösődjenek. De épen mert lökdösődnek, nem lehetnek többek, mint hatalmak. A szocializmus hatalom, mint a petroleumtröszt, a dalai láma vagy az Egyesült-Államok.

— De mi nem hatalom akkor? — bosszankodott meg a szabó.

— Ma nincs más, ma csak hatalmak vannak. Ez azonban nem menti a szocializmust, sőt ez ítéli el. Úgy lép fel, mintha több volna s nem több. Ezzel megakasztja annak a többnek a kialakulását, amire szükség van.

— De hát mi az a több? — türelmetlenkedett most már Laci is.

— Ha én azt tudnám — nevetett Zoltán. — Annyi bizonyos, hogy meg fogja könnyíteni a férjeknek a szarvviselést és az anyáknak a koporsó kikísérését.

— Az a gyanum, hogy a doktor úr új teozófus szektát akar alapítani — gonoszkodott a női szabó s fölkelt, hogy egy ruhadarabot az asztról elvegyen. Laci most látta csak, hogy sántít s egyszerre a sántaságnál figyelte a mondásait. Tudákos nyomorék, gondolta.

— A szekta már hatalom — vágott vissza Zoltán — tudja, hol kezdődik a vallásalapítók hiúsága? Ott, ahol egyházat alapítanak.

— Igen, csakhogy ez a vizek felett lebegő lélek hiúsága, aki világot akart teremteni — jegyezte meg Laci.

— Nem is sok öröme tellik a világában — nevetett Zoltán s leugrot a vaságyról. — Bözsike, az a gomb halhatatlan lesz — fordult a tanuló-lányhoz — pont egynegyedórája varrja. A lány rávetette a szemüregében hordott fényességet s a fény elé hirtelen harmat futott. Az asszonyka Lacinak magyarázta, hogy így megy ez egész nap, folyton veszekednek, de azért nagyon szereti a vén ember a doktor urat. Az előtt mindig fájt a feje, most nevet, viccel, még nekem is dob egy jó szót, tette hozzá

s alázatos, sündörgő pillantást vetett az urára, mintha a régi intimitás foszlánya után kapott volna. Laci azt gondolta, hogy a barátja vita-heve talán nem is a női szabónak szól s úgy ment el, hogy meg sem említette a Cethalat és Csanádi Gábor aggodalmát.

A Balázsék próbababájára vidám napok következtek. Ahhoz, hogy amputált lábú, nyakban csonk és belül üres nő volt, elég gyakran tekeredtek a vállára forró férfikarok. Zoltán órák hosszat ott gugyorgott kedves helyén, az összecukott vaságy karzatán, jobbját a baba vállára vetette s szórta a szót, mint rosta a pattogatott kukoricát. Bizonyos, hogy beteges elevensége ott a vaságy tetején érte el fokozhatatlan felsőbb fokát.

Az egyetemet bezárták, július elején a professzorok nem állták a meleget; hadi szemeszter ide, tanulmányi előmenetel oda, aláírták a lecke-könyveket, a kéthónapos félév ép akkora lapot foglalt el a fekete könyvben, mint az öthónapos; az ember úgy sem a szemeszterektől lesz tanár, vagy orvos. Zoltán pajtásai elszéledtek, a Segítő Egyletet, ahol tanult, becsukták, a dolgától akár haza utazhatott volna, hacsak a pesti kánikula illatai nem tartóztatták. De Zoltán beleizelt a Balázsék idilljébe s nem volt kedve Hodoson ifjú Horváth Sándort kerülgetni. Nem hagyhatom el Gyulát, írta szüleinek s csakugyan hetente kétszer is kizarándokolt a Farkasrétre, ha nem is annyira Gyula öngyilkos fenyegetődzése, mint inkább az alorvos barátsága húzta. A hét többi részét otthon töltötte. Vagy a próbaszobában, az ügynevezett szalonban hevert s olvasta a klasszikusokat, akikért Balázs sántikált be a szabók könyvtárába, vagy a vaságy tetején tornáztatta a nyugtalanságát.

Egyszer eszébe jutott, hogy hasznosítani illenék magát, ajánlkozott, hogy felolvas. Balázs a Zola Földjét választotta. Balázs szerette az őserő, bölény, tömeg és a termékenység szavakat. A föld is azok közé a mithikus sugárzási szavak közé tartozott, amelyek benne pusztá hangzásukkal azt a boldog állapotot idézték fel, melyben ő házassága s a villanykádra szoruló nedveknek a fellépése előtt élt. Ha ezt a Földet hozzá még Zola írta, Balázsban előre kész volt az érzés, amely másban egy nagy mű elolvasása árán szokott összeszüremkedni. Zoltán azonban minduntalan közbeszúrta a maga széljegyzeteit, semmi áron sem akarta a Zola Földjét komolyan venni, s ezzel minden oldal fölött vitát csiholt ki a nehezkesebb, de dogmatikussá érett szabóból.

Ezek a Föld-viták bizonyára megmaradnak az intellektuális kötődésnek azon a gyermeki szintjén, amely többet ér a legpyladesibb barátságnál, ha női fülek tanúsága lassan-lassan kosviadallá nem fokozza a játékosan összecsapó homlokok csattogását. Szegény Balászné, még hagyján. Ő egy belvárosi varrodában dolgozott ötíg, este otthon a maga «kuncsaftjai»-nak próbált, akiket a belvárosi szalonból csipett el a magángyakorlata számára. Azon túl még szabnia is kellett, mert a férje képzettsége szerint férfiszabó volt s csak a kabátokhoz értett, különben is jobb párttitkár volt, mint szabó. Ami kevés ideje maradt, az alatt

hálát adott az Istennek, hogy az ura megint eleven s van kivel vitakoznia. Zoltánt is ezért becsülte sokra s csak mint az én fiamat vagy a mi doktorkánkat dédelgette. Ő a férfiak vitájában valami szellemi lakmározásfélét látott s örült, hogy az ő férfiái különösen a férje jól belaknak. Azt se bánta, ha egy nap alatt egy blúz se készült el s neki kellett késő éjtszakáig virrasztania.

Már a kis Bözsike jobban bevált Helénának. Ritkán szólt, de hol a gazdájára, hol a diákra vetette fényes szemét; olykor meg-megtetszett neki egy mondás, talán a legsemmitmondóbb, ép amit kicsipegetett a kacagása számára s megcsengette a torkában incselkedő csengetyűket. Az ember azt várta volna, hogy az ilyen kis húszsáknak komoly alhangja lesz, de olyan magasan csilingelt az, hogy a hallás szinte elfáradt, amíg fölbámult rá. Ez a nevetés megzavarta a férfiakat. Nem tudták, tetszik-e neki, amit mondtak vagy épen ostobának tartja, vagy egyszerűen csiklandozza a férfihang. Adták, hogy rá se hederítenek; a szabó úgy beszélt vele, mint fiúinnassal, még tegezte is, hisz a felesége rokona volt. Zoltán viszont csak egy-egy mókás oldalvágást kockáztatott meg, annyit, hogy Bözsikének a könyökén jön ki Engels, vagy a Föld tenyészjeleneteinél: no most vattát a fülibe, Bözsike. Valójában azonban mind a ketten a legkacérabb lelki profiljukat fordították Bözsike felé; a szabó, ha tehetette, fel sem állt, hogy a bicegése minél ritkábban jusson a leány eszébe.

Zoltán sokat töprenkedett Balázs és a tanulóánya viszonyán. Hónapok óta dolgoztak egyedül, egymás közelében, egyik nap úgy, mint a másik nap. A lány érett volt, tizenhétéves korához túlérte; olyan, mint a saláta, amikor kezd fölmagzani. Balázs se volt remete, szerette a hajdani férfi dicsőséget hánytorgatni; helytelenítette a házasságot s ha elvben tisztelte is a feleségét, mindjárt keményebb lett a hangja, ha szólania kellett hozzá: rátámadt, amikor kérni akart. Igazán nem történt semmi köztük? Itt van a Balázs izzasztó kádja s azok a nedvek, amelyeket ebben a nyári idényben kajszinbaracklével próbált kiszorítani vagy hígítani, már amint azt Bicsérdi könyve magyarázza. Ezek a nedvek egy negyvenéves embernél bizonyára gyanusak, bár talán ép ezek győzték meg Zoltánt, hogy nem történt idáig semmi. Meg akkor miért is hozta őt a házba? Egy fiatal medikust ő a sánta szabó. Zoltánnak sokszor az a benyomása támadt, hogy ő villámhárító itt. A szabó azért ültette fel a vaságyra, hogy el ne kövesse a «lépést», melynek jogosultságát annyiszor hangoztatta. Azóta talán meg is bánta már, hogy idehozta. Annyit hajtogatta, hogy ezektől a lépésektől csak a babona tart vissza; végül is meggyőzte magát s bánja már az óvintézkedést. Zoltánnak eszébe jutott, mit mondott ő Farkasrétről-jövet a Balázs «lépései»-ről. Elcsúsztatják az embert, nevetségessé lesz. Lehet, hogy ennek az elcsúsztatják szónak köszönhette biztos pozícióját éjjel a vaságyban, nappal a vaságy tetején. Mindez azonban túlbogozás is lehetett; a bizonyos az volt, hogy Balázs visszatért a po-

rondra s egyre türelmetlenebbül és kapkodóbban döfködött az érvek gerelyével.

Ami az ő érzéseit illeti, Zoltán nem boncolgatta magát, vitte az az ideges féktelenség, melyből valóságos mágneses teret bűvölt a varró-lány köré. Csoda, hogy szöke haja szikrát nem hányt s a bőre meg nem perzselődött. A diadallal arányban nem álló diadalézés dagasztotta. A lány szeme egyre többet csüggött a tükrön, már hátra is fordult, már oda is szólt a «doktor úr»-nak. Egyszer, amikor a szabó lehajolt s ügyetlenül nyulkált egy rongy után, odahunyorított Zoltánra, más-kor a gazdája bicegését utánozta egy rögtön félbehagyott bájos moz-dulattal. Ami különösen lekenyerezte Zoltánt, az egy édes ellentét volt. Kész nő volt ez a Bözsike, kékmasnis blúza dagadt, mint a vitorla, de a szeme gyermekszem vagy inkább egy ostoba állatocskának a szeme, amelyből majd kicsordult a csodálkozás és a fény. Zoltánt a nőben ép az a fölény zavarta meg, melyet ő «vegetatív önteltség»-nek nevezett. Mintha valami gyalázatosat tudnának a férfiakról, ami miatt lenézők és elnézők irántuk. Bözsike azonban egy kis állatocska volt, aki csak ámult őrajta és ragyogtatta a szemét. Bözsike túrné a szerel-met, mint a hegedű a vonót, újjongana vagy sírna alatta, de nem állítana szembe egy másik életigényt. Mint egy kis állatocska, ez volt a legszebb, amit Zoltán gondolt róla s úgy okoskodott, hogy joga van hozzá. Majd helyreüt mindent. Akár el is veszi. Bözsike bizonyára jól jár, csak ő legyen «egész ember». Hisző akkor egyik napról a másikra mindent megtehet. Petőfi lehet vagy Napoleon, vagy Claude Bernard. Percekbe kerül neki, ami másnak esztendőkbe.

S úgy látszott, a kis állatocska hozzá is segíti Zoltánt az egész emberséghez. Egy délben a menzáról jövet egyedül találta a lakásban. Balázs a szabók könyvtárába vitte vissza a Földet, a Patkányfogót akarta elolvastatni Zoltánnal, az után járt. A lány a konyhán volt, az edényt mosogatta. Három-négy napon át gyúlt Balázséknál az edény, akkor mosogattak, amikor az utolsó tányér is elfogyott, úgy, hogy a mosogatás féldélutáni szórakozás volt. Zoltán ajánlkozott, hogy majd törülget. A lány kissé kövérkés, piros ujjai ide-odajártak a sötétsárga, zsíros lében; a lábasokat hasra fordította s horzskövel dörgölte a kormos feneküket, az evőeszközöket megfényesítette. Zoltán bölcs beosztással hol a törülköző aljába, hol a közepébe, hol az akasztós felébe törülte a tányérokat; így is inkább bevizezte őket az átned-vesedett ruhával, mint sem szárította. Közben fecsegett-fecsegett s bele-belepislantott a lány elrémült mosolyú ábrázatába.

Egyszer azonban minden elfogy, még a Balázsék tányérjai is. Bözsike már a kész edényeket rakosgatta a konyhaszekrénybe; ide-odajárkált a szekrény és az asztal közt s mind fényesebb lett a képe. Zoltán a menzával szórakoztatta, hogy milyen tésztát főznek ott s hogy a csap alatt mossák el a tányérokat. Az egyik kiszolgáló-bölcsész egy kopasz kollega fejére borította a babfőzeléket. Ez nem volt igaz,

de gondolta nevet tőle a kis állatocska. Képzelve, a feje búbján egy nagy pacni bab, körülötte egyes szemek, mint hold körül a csillagok. Az állatocska a mellét rázva nevetett, Zoltánra vetette a szemét s lehajolt a szekrényaljba, hogy a lábasokat egymásba dugja, az öregebbe a kissebbe és így tovább. Amint így lehajolt, Zoltán megcsókolta a nyakát. Ez a csók jól esett, könnyű volt, mintha egy pityangkoronát fujt volna szét vagy egy pihe lett volna a Bözsike nyakán s azt fujta volna le. A lány fölegyenesedett, rá se nézett, csak elpityerdült. Ott pityergett soká. Zoltánnak tetszett ez a pityergés, mögéje állt, vigasztalta. Akkor a lány hirtelen kacajba csapott, beszaladt és énekelt. Még akkor is énekelt, amikor a szabó hazajött. Balázs mérgesen csapta a munkaasztalra a Patkányfogót.

— Tán megcsiklandoztak — morogta és szétvizslatott a szobában : a bútoroktól tudakolta, hogy mi történt. Zoltán azonban boldog volt az ő kis állatocskájával s este a vaságyon agyafurt terveket eszelt ki, hogy mit csinál másnap.

Édes, majdnem testvéri játék volt köztük a szerelem. Zoltán izgatottsága, mintha elvesztette volna szorongás-alját. Ime egy idegen kar, amelyet meg tud cirógatni, idegen száj, amelyre rá tud hajolni. Mintha oldódna benne az, amit ő a «hús-gyűlöletének» nevezett.

Egy augusztusi estén nyitott ablaknál varrtak. Az elsőemeleti zongora, melyen valaki naphosszat a kézügyesség iskoláját petyegette, egy, fölényesen játszott Beethoven-sonátával töltötte meg a piszkos pesti udvart. Nyilván valami vendég brilirozott rajt. A középső tétel adagiója a varrodában is megállította a karatyolást. Balázs, aki sokszor hangoztatta, hogy a zene benne az őserőt mennyire fölkavarja, ettől az adagiótól sötét bikaképet vágott, Bözsike viszont édes hullámmozgásban hintáztatta a tűjét és mosolygott ; őt minden zene azoknak a verkliknek a keringőire emlékeztette, amelyek előtt a kispesti udvarokon gyermekkorában illegni szokott.

Zoltán azonban nem az adagiót figyelte, hanem egy türelmetlen hangot, amely a szomszéd próbaszobában élesen függetlenítette magát az adagiótól.

— Ez nem kell nekem — magyarázta a hang. — Maga azt ígérte, hogy modell ruha lesz. Mért csal el akkor a szalonból? Minden grajzlerosné pont ilyent hord. Ez a plisszé, fuj, nem, nem ez . . .

Zoltánnak nagyon ismerős volt ez a hang, egy szellemi duellumokra szánt hangnak szabónő számára való második kiadása. Csak be ne jöjjön, gondolta s irigyelte az adagiót, amely olyan szépen elillanhatott az udvar kürtőjén át a nyáreste végtelenségébe.

Balászné odaát sok «kedvesem»-mel fűszerezve mentegetőzött. Suttogva csillapítgatta a vendégét, hiszen megtörtént, hogy az ura munkásönrézete ajtó elé rakta a legjobban fizető, de grombaságban is bőkezű hölgyet. Legalább maga részéről tompította a vitát.

— Nézze, drága lelkem, megmutatom én a kisasszonynak, hogy

csinálom az elejét, gyönyörű lesz — rebegette Balázné s átjött a varrodába a divatlapért, amelyet ép úgy, mint a kuncsaftot a szalonból csent el. Az elégedetlen hölgy azonban utána nyomult, ő rögtön akarta látni az «elejét» s Zoltán előtt ott állt Veres Magda összefércelt ruhadarabokban, meztelen karral, elképedten. Zoltánnak arra sem jutott ideje, hogy a vaságyról leugorjon. Ott gügyorgott a szokott helyén s erőlködött, hogy elmosolyodjék.

— Hát maga? — cserélte ki Magda egy pillanat alatt a hangját. Balázné magyarázkodása ellenére sem akarta észrevenni, hogy Zoltán ebben a varrodában hál s az ő szabónéjának a társaságába sülyedt. — Sokat emlegettük, persze jól érzi magát. Az a fene nagy fiatalság s egy szempillantásba kapcsolta Zoltánt a zömök kis varrólánnyal és gyengén elbiggyesztette az ajkát.

Zoltánnak egyszerre sürgős lett az anatómia s a közelgő beiratkozásról is támadt véleménye. Magda a hátúszó diadalait sorolta fel s tanácsot kért, hogy mit kezdjen a hetedik győzelmi ezüstretiküljével.

— Igen, ez jó lesz édesem — mondta Baláznénak, aki még mindig a divatlapnál tartott — különben magára bízom, maga jobban ért hozzá, mintha nem is az övé lett volna a hüvelybe dugott másik hangja, amellyel szegény szabónét össze-vissza szabdalta.

Alig húzta ki a lábát, Bözsi is összepakolt. Zoltán azt hitte, hazament, no ő is megszellezteti magát. A sötét konyhában azonban valami puha dől hozzá, valaki elkapja a kezét s megcsókolja. A csók nyoma körül apróbb nedves pöttyök, könnyek vagy mi. — Undok volt az a nő, susogja egy fúvó macskahang s Zoltán jobban örül ennek a fúvóhangnak, mint a Liliom-utca fölötti csillagok a Beethoven-sonátának.

Másnap, amikor megszagolta, hogy Balázsék végeznek, lement, fordult egyet s a sarkon várt Bözsire. Összebujtak és sugdolódzva imbolgyogtak az Üllői-út csillagos mennyezete alatt, ki a kispesti villamos végállomásáig, mert Bözsiék Kispesten laktak. Azontúl minden este elkísérte őt, jóformán ezért az estéért élt, ezt készítette elő a vaságy szónoklataival és a törülgetés csintalanságai közben.

Balázs persze a szerelmesek szimatával figyelte őket s egyre sanyarúbb prókátora lett Marxnak; a «lépést» sem hánytorgatta, alkalmasint, mert elmúlt tőle a lehetősége. Már a burzsuj fiatalság léha voltát sem átallotta emlegetni, sőt egy didaktikus mesét is koholt, hogy Kolozsvárt mint tette tönkre egy jogász az ő tanulólányukat. — Drága kis, pofa volt, hosszú szőke haja, mint Böskének, csak még hosszabb, magyarázta a szerelmesek naivitásával. Ami legjobban meglepte Zoltánt: az esti sétákról is tudott.

— Veszedelmes az Üllői-úton hazajárni — ripakodott keserű tréfával a varrólányra. — Közel a Népliget, valami csibész még becsal... Valami csibész — ismételte és vicsoritva nevetett.

Zoltánnak eddig eszébe se jutott a Népliget. Igaz, sétálhatnak a

Népligetben is. Egy szeptemberi estén korábban eresztették el Bözsit. Zoltán a Verebély-klinika előtt így szólt:

— Ráérsz még, nézzünk körül a Népligetben.

A lány arca fényes lett, süttött, mint a nap.

— Nem.

— Korán van; mért nem?

— Csak.

Hallgatagon mentek, a lány orvul föl-fölpislogott Zoltánra. Az Orczy-út sarkán ő fordult be a Népliget felé. Most már egész fényességükben rávetette a szemeit, amelyek szinte kékek voltak, úgy ragyogtak. Zoltánt egy kicsit megzavarta ez a szem. Becsal, hallotta a szabó szavát, de a zavara nem erkölcsi szégyen volt, inkább valami más, enyhe undor. A lányból záporozott a szó, a közlékenység hirtelen felhőszakadásával panaszkodott a gazdájára.

— Tudja-e, hogy ez a vén sánta meg akart kapni engem. Mindent ígért, csak tegyem meg neki. Még azt is, hogy elválík Margit nénitől. Tegnap is elővett. Úgy-e, csokolóztatok, majd megírom az apádnak. De én visszatoppantottam. Majd beárurom a Margitka néninek.

Zoltán kényelmetlenül hallgatta ezt a vallomást. Minden szó őfeléje kelletőzött, mégis bántotta. Hát a kis állatocska is fölényes nő! Milyen magasból nézi a szegény sánta szabót az ő nedveivel, izzasztó, kádjával és «lépésével». S ezek a kifejezések «megkapni», «tegyem meg neki». Ez szepegett, amikor a nyakáról elfujta a pelyhet! De itt feketélt előttük a Népliget s ő rásuhintott az érzékenységre: igenis, igenis. Ő is kacagott a sánta szabón, erősen átfogta a lány derekát s időnként szájon csókolta. Így mentek egyre beljebb a ligetbe. A gyér gázlángok, mint elszakított nővérek, reménytelenül nyujtották gyenge karjaikat egymás felé. Innen is, onnan is párok szédelegtek elő, közös súlyponttal és bűgő szavak foszlányaival. Zoltán távoli dolgokra gondol: Fiesole, Zádor tanár s ez a név csengett a fülébe: *Taraxacum, officinale*. *Officinale* vagy *officinalis*? *Officinale*, hisz semleges.

— Milyen forró a kezed — mondta a lány. Először tegezte.

— Ülünk le — felelte Zoltán s egy padra mutatott.

— Nem, ide, a fűbe. — Kacagva gázolta a nedves gyepet. A pad mögött egy darabka tisztás nyult, a tisztás tulsó szélén fák, odahúzódtak.

— Milyen gyönyörű — sóhajtotta a varrolány s belehevert a magas fűbe. Az egész teste föl-lejárt, amint lélegzett. Forró s szinte folyékony volt. Mint a folyó vas, amikor fehéren izzik. Zoltán melléje ült s azt gondolta, hogy biztosan a leány dicsekedett a sétéikkel a szabónak. Nem szólt. Bözsi fölkelte fektéből, átölelte a nyakát és ránevetett. Pontosan a Magda nevetésével. Csakhogy ez a nevetés még élesebb volt a Magda nevetésénél. Zoltán elfordult. Úgy érezte, hogy lázas és fáradt. Malária, hidegrázás, gondolta minden ok nélkül. Vagy egynegyedórát csüggött a vállán az a kar, amelyet most tűrhetetlenül kövérnek és bumfordinak talált. Aztán a kar is leesett, a lány fölállt s azt mondta:

— Jaj, elkések.

Zoltán akkor ocsudott föl, amikor elbúcsúztak. Alig itta föl a babos batisztot a kispesti villamos perronja, már megint kedvesen és kíváncsian lebegett előtte a lány. Szidta magát, visszaroht a Népligetbe, mintha az előbbi jelenetet találhatná a szemtanu fák alatt. Aztán megint vissza, a villamosmegállóhoz. Véletlenül a homlokához kapott s a homlokán meleg cseppek görögtek végig. Amig ide-odarohant, véresre harapta a kezefjét.

Az éjtszakát a Népliget egyik padján bóbiskolta át. Csak egy-két pillanatra esett le a feje, de néhány ilyen fejbillentés és kihajnalodott. Újra és újra álmódott, de mintha mindig ugyanazt álmódta volna tovább, anélkül, hogy az álom lényegesen előbbre haladt volna. Majd Bözsivel, majd Hermann Évivel, majd a Kökönyi Gyurka menyecske-nővérevel sétált egy ismeretlen erdős úton, amely a Balázs szovátai útjához hasonlított vagy legalább is ahhoz az úthoz, amely benne a szabó elbeszélése nyomán megjelent. Mindannyiszor egy barlangszájhoz értek, melyben ő a Gellért-hegyoldal barlangjára ismert. Társnője visszahúzta őt, gyerünk innét, ez mérges barlang, de ő tudja, hogy a nők nem azt mondják, amit gondolnak s fölkapaszkodott a barlangszáj peremére. Abban a pillanatban valami vörös lobbant ki a barlang torkán, akár a barlangvasút sárkánya torkán a papirnyelv s az egész barlangszáj egy eltorzult igazi száj lett, amely közvetlenül föléje hajol, úgy, hogy ő visszazuhan a párkányról. «Tudja-e, öcsém, mi az a zöld-disznó?» kérdezte tőle valaki. Erre ő szemrehányón fordult a mellette álló lányhoz és azt mondta: «Látod, ez mind miattad van». De a lány nem volt sehol, csak a barlang vörös szája röhögött fölötte s amint egyre közelebb hajolt hozzá, valami ellágyulás féle öntötte el ezt az óriási pofát s ő kétségbeesetten sikoltott föl: «Te vagy az?» Erre a sikoltásra a könyöke is lecsúszott a pad támlájáról, hogy öt perc mulva megint ott álljon a gellérthegyi barlang előtt.

Másnap átkuncsorogta a délelöttöt s csak menza után merészkedett haza. Rögtön észrevette, hogy Balázsékkal történt valami. A szabó diadalmasan bicegett föl-alá a varrodában, a léniával beleporolt a vasalópárnába s örült a puffogásnak. Zoltánnak, amikor belépett, jól a szemébe nézett, elkacagta magát.

— Csinált egy görbe napot? — kérdezte nem annyira gúnyosan, inkább vig, fölényes megértéssel. — Jó is az, aki legényember. Ezentúl én is legényember leszek. Üljön a suj abba az izzasztókádba — s kibicsakló hangján kornyikálni kezdett: «Magas jegenyefán, sárgarigó fészek...» énekelte, de nem a maga dallamára, hanem egy másik nótáéra. Volt pedig ez a másik nóta az: «Ezért a legényért nem adnék...» kezdetű népdalt.

A kislány nem győzött kacagni a sánta ritmuson s' azontúl még valamin. Felfújta magát, mint a galamb, amikor krug s az arcában virgonc kergetőcskét játszott a vér. Balázs tréfásan odamordult.

— Mit kuncogsz, Bözsi, tán megcsiklandoztak — s kihúzta a mellét, mint amikor a földről vagy a tömegről beszélt, csakhogy most nem volt sötét az arca, inkább jóllakottan fényes és gyermekesen öntelt.

— Hu, de kihúzza magát a Balázs bácsi — dörgölözött hozzá hanggal a lány.

— Mért ne húznám. Én is legényember vagyok, sánta legényember, sántán is megteszem a mai legényemberek között. — S bele-
szabott az öreg ollóval egy vadonat kelmébe.

— Juj, Balázs bácsi, mit szól a Margitka néni — visongott a lány.

— Juj, juj, mit szól a Margitka néni — utánozta sipítósan a szabó, amin megint eldöcögtek egy darabvást. — Hát majd csak szól valamit —
vetette föl egyszer, jóidő mulva hányi-vetin a fejét.

Zoltán, amíg gúnyolták, állta jóarccal, sőt dugta is a rőzsét a jókedvük kemencéjébe, de amikor leért az utcára gyilkos, dühbe fortyant. Maga se tudta, miért és kire volt dühös. Egy láthatatlan kéz pofonverte s most rohan, hogy megtorolja a sértést. Az idő hirtelen fordult, a szelek a két ujjuk hegyével csipőset sederítettek a bakfisok ábrázatára s a köhögős nyugdíjasok fölhajtották a felöltő gallérját. Zoltán órákhosszat rótt a körutat; a kalapját megirigyelte a szél, elkapta s ha egy gyerek vissza nem hozza, veszni hagyja. Nem élhetek így tovább, egy órát sem, egy órát sem, tüzelte magát s törni-zúzni szeretett volna.

Befordult a Népszínház-utcába. Az egyik sarkon kicsiny vézna lány állt, ha nincs rajta a korai, de annál jellegzetesebb szilzskinbunda, azt hiszi, gyerek. Zoltán megállt mellette. A lány fölfigyelt pillanatnyi elrévedéséből, kérdezett valamit s megindult Zoltán előtt. A közeli mellékutcába tértek. A lány elől, Zoltán utána. Egy földszintes ház szívta be őket. A kapu közvetlenül egy nagy terembe nyílt, a teremben négy-öt nő kiáltozott: «a vén bolond», «itt keres . . .», hallotta Zoltán s egy durva szó tért vissza újra és újra a beszédjükbe. A terem minden oldalán ajtó, szemben egy folyosó. A lány bekiáltott a folyosóba s a legelső szobába vezette a vendégét. Egy csipás öregasszony lépett be, valamit rendezett a mosdón s pénzt kért. A lány a terembeli nők dolgát magyarázta Zoltánnak. Egy öreg urat tréfáltak meg, azon mulatnak. Főlakasztotta a bundáját, ránézett Zoltánra s hirtelen valami érdeklődés féle fényesítette fel mélyárkú, fáradt szemét.

Zoltán ott állt, látta a lányt, látta a pamlagot. A pamtagon mocskos viaszkosvásznonborítás, amelyet ócska falusi diványokon látni. A lány a pamlag szélére ült, egy gépies, hivatásos mozdulatot tett, majd mintha rá is ragadt volna valami a vendége elfogódottságából, megállt a mozdulat közepén.

— Mi az, kicsi? — kérdezte és Zoltánra nézett.

S ezen a nevetésen és ezen a «kicsi»-n át Zoltán mindent megértett. Nem, nem. Az a lépés, amely közte és a pamlag közt van, nem perchnyi zavar, tűnő gyengeség, hanem az élete.

Egy pillanatig habozott, hogy mégis odaugrik, örült rohammal

megfojtja vagy agyonveri a lányt, ezt a nevetést, ezt a «kicsi»-t. De ez csak egy pillanatig tartott. Akkor kihúzta a pénztárcáját, odadobta a pamlagra, valamit hebegett és kirohant. A teremben levő lányok mind a kicsapott ajtó felé fordultak. «Hú, de szép idő van», rikoltotta az egyik. Az ő kis satnyája is megjelent az ajtóban s kiáltott valamit, amin mindnyájan kacagtak. De akkor ő már a mellékutcában rohant s csak a képzelete vonszolta utána a rikácsolásukat.

Az első pillanatban csak megkönnyebbülést érzett. Fokról-fokra tért vissza belé a sajtás, majd a kín, majd a téboly. Hát ez ő? Embergőács, hulladékélet, szemét? Egy szőke, fehérruhás asszony lebegett előtte, kerti nádszékbe ül, a lábainál göndör fiúcska játszik. Ez a család patronja. Akár csak az angol lapokon, gúnyolta magát. De újra és újra megsarkantyúzta a szívét ez a kép. Csonka, csonka s eszébe jutott a név s a röhögés, amellyel társai az ő állapotát bélyegeznék. S látta Csanádi mackó mosolyát s a törzsfő hahotára nyitott aranyfogas száját. Ezért volt minden, ezért volt minden, őrjöngte.

A Váci-úton rohant kifelé. Mindenki utána fordult. «Hova megyek», kérdezte magát; utána rögtön: «ennek meg kell történnie». A napokban hallotta, hogy valaki az újpesti hídról a Dunába ugrott, talán a portás öccse, igen, a portásé s most ez az emlék sodorta. Sosem volt Újpesten, nem tudta, hol a híd, de pont ahhoz a hídhoz akart eljutni. «Egész határozott vagyok», bizonygatta, de ugyanakkor újból az az érzés, ami egyszer az Andrássy-úton, hogy ő csak egy égi szemléltőt akar meghatni, ki a hold két szarva közt figyelni őt s tüstént beavatkozik a javára, mindjárt rendbe jön minden.

A futás kissé meghiggyasztotta, a szenvedély időt nyert, a halálvágy már inkább elhatározás volt. Megteszem, megteszem, magamra kényszerítem a halált. Kibotorkált a hídra s áthajolt a gyalogjáró korlátján. Lent holdas habokat hajszolt és vacogtatott a süvöltő szél. Jobbra a budai hegyek tömege. Jaj, a budai hegyek, a Kakuk-hegy oldala, mennyi virág! Meg kell lennie, parancsolt magára, balkezére támaszkodott s jobblábát a híd korlátjára rakta. Mindjárt zuhanok, gondolta, de ebben a pillanatban megint egész élesen nyilalt bele az, amit ő naivul így fejezett ki: én diadalra születtem.

Gyáva vagyok, förmedt magára, de a lelke tele volt győztes fényességgel. Az angyali üdvözlés fényessége volt ilyen, gondolta s már korholta is magát ezért az érzélgésért. Pedig még egy gondolat, egy homályos idea, fölfedezett, de ki nem fejezett igazság derengett a lelke alján, csak nem tudott rájönni, mi az. Visszahúzta a lábát s erőltette, vajúdtatta a lelkét, hogy megtudja, mi az. Cikázása a halálvillámoknak... Betegség... Várúr szeméremöve... mérültek föl benne a szavak, de nem tudta összeszedni őket. Ez egy Ady-versben van, a Menekülő élet egyik versében, motyogta. Akkor éppen csak átfutotta s most itt van, készen merült fel a lelkéből, valami mentő gondolat nyomja maga előtt. Mi is az a szeméremöv? tünekedett a lelke felületén.

— Tartogat engem az Isten valamire — ordított bele hirtelen, szinte rikácsolva az éjtszakába. — Tartogat engem az én Istenem. — S legott elszégyelte magát; ő nem is hisz Istenben. — Gyáva vagyok — sütötte magára, de azért úgy kotródott le a hidról, ahogy szakadék partjáról kotródunk el, ha a ködből hirtelen elénk ásít.

Reggel ért haza. Otthon azzal fogadták, hogy egy úr várja, benn ül a szalonban. Bálint orvos volt. Személyesen hozta meg a szerencsétlenség hírért. Gyula csakugyan öngyilkos lett. Gyufára tett szert, éjtszaka fölkel s meggyújtotta az ingét. Ő maga kiáltott segítségért. Csak morfiumot akart kicsikarni, talán csak a morfinistát akarta játszani. De a tűz végigcsapott rajta, egy élő fáklya rohant ide-oda a betegek közt, szerencse, hogy nagyobb baj nem történt.

Zoltán iparkodott megrendülni. Borzasztó, borzasztó, suttogetta, de hiába nyult a lelkébe, ott csak megkönnyebbülést talált. Valamiféle szimbólikus jelentőséget tulajdonított ennek a halálnak, de maga sem értette, hogy milyet. Tisztító-tűz, tisztító-tűz. Ez a szó járt vissza a lelkében s úgy érezte, hogy abban a kórházi hálóteremben az ő lelkének a burka égett el s ő maga az, aki kiszabadult.

(Vége az első résznek.)

(Folyt. köv.)

Németh László.

GONDASSZONY.

*Gondasszony palástja, mint a dér.
Nyomába pusztulás, ameddig ér,
Halálra dermed ott a csók, a vér.*

*Gondasszony ruhája, mint a köd,
Fojtó, nehéz. Reátapad, leköt,
Magábaburkol, elborít, beföd.*

*Gondasszony ellen meddő mind a harc
És minden küzdelem csak új kudarc.
Láttán öregre szürkül minden arc.*

*Halkan belép és mindjárt ő az úr.
Reményt, hitet könyörtelen kítúr.
Derűs kacaj, vidám dal elcsitul.*

*Pihenni nem hagy, szüntelen beszél,
Sziszegve süg, mint kósza őszi szél.
Torz, álműző szörnyeket vetél.*

*Ha nem figyelsz rá, orvul megrohan.
Nem élhetsz többé vígan, boldogan :
Gondasszony átka mindig megfogon . . .*

R. Kozma Ilona.

AZ ŐS KAJÁN.

MIDŐN az Ős Kaján értelmét keresem, Goethe figyelmeztetésére gondolok: a költészetben mindig van valami démoni, amit nem lehet megmagyarázni és ép azért a költői mű sokszoros elolvasására csábít. Jól tudom, hogy Ady költeményei alá logikai sorvezetöt tenni, belőlük gondolati preparátumot készíteni, prózára lefordítani nem egyenlő esztétikai megközelítésünkkel, de vallom azt is, hogy a költői képek nem logikai kapcsolat nélkül valók s esztétikai élvezésünkben a gondolati megértésre való törekvés egyáltalában nem kicsinylendő.

Talán lesz, aki úgy találja, hogy a költemény szárnyalása mellett gyalog bukducsolva ellaposítom a mű hatását, azonban meg vagyok róla győződve, hogyha bármily silány prózával is, de elősegítem a gondolati megértést, nem végeztem haszontalan munkát s szavaim fakó színe senkit se bánt, mihelyt ismét Ady költeményének gazdag színpompájára esik tekintete.

Adynak e csodálatos víziójával többen foglalkoztak s legtöbben Az Ős Kajánban a boros mámor megszemélyesítését látták. E kisszerű felfogással szemben Makkai Sándor az Adyban integránsan élő démonikus elem kivetítését látja a költeményben, a szerelem, életöröm, mámor, a harc, a pénz, a pogány dalok szimbolumát. Földessy Gyula, Adynak leghivatottab magyarázója, e felfogással szembehelyezkedik. «Az Ős Kaján nem az Ady démoniségének, kajánságának költői figurája. Megírtam, Adytól tudom, ki az Ős Kaján: «Az élet, vagy ha úgy tetszik, a költészet» — ez volt Ady felvilágosítása. Azt is megírtam, hogy az Ős Kaján annak az ősi, nem pogány, de egyetemes-emberi közérzésnek kifejezése, amit a görög mitológia az istenek irigységével, a kereszténység az eredeti bűnnel öltöztetett képes formába, az az átka az embernek, hogy nyugodtan sohasem adhatja át magát az élet öröms élésének . . .»

Én már évekkel ezelőtt leírtam az Ős Kaján magyarázatát s ez egészen közel esik Makkaiéhoz. Szorgos vizsgálat nélkül, csak mintegy hangulati hatásra is világos volt előttem, hogy itt nem ellenséges szellemről van szó. Később az is megbizonyosodott, hogy ez a szellem a költő legbensőbb óhaját akarja vele megvalósíttatni, a költő azonban az emberfölötti igyekezetben erőlenül összeroskad. Ezen kacag Ős Kaján s azért Kaján a neve. Az Ős Kaján Ady műzsája, az ő legősibb, legeredetibb hangjainak megszemélyesítője. A költő szeretne a keresztény gondolat- és képzeletvilágtól megszabadulva úgy látni és úgy énekelni, ahogy ősmagyar pogány őse látott és dalolt, de megtörtén kénytelen bevallani, hogy csak egy pár álomvillanása volt abból a költői világból, csak egy-két buja, új nagy dalt tudott énekelni. A keresztény gondolat- és képzeletvilágba torkollik minden gondolata, minden látománya, mint ahogy Lessing hiába ajánlotta a rút csontvázhalál helyett a megfordított fákyát tartó görög ifjút, Schiller «Die Götter Griechenlands»-ban hiába sóvárogta vissza a görög istenhit szépségeit, maga is az orléansi szűz legendájának költői

hatása alá került; Heine hiába gúnyolódott a keresztény mitoszi világon, ő lett Die Wallfahrt nach Kevlaar ihletett költője s ha Grethének a mese csak az a zsinór, melyre azt fűzi fel, amit akar, «a nagy pogány» fenséges istenkeresésében, a Faustban mégis egy hosszú életen végig keresztény gondolat- és képzeletvilágban mozog.

Amit tudatos nagy költők elméletileg is kifejtettek, hogy mitoszaik és önmaguk között nincs meg az a harmónia, mint Homerosznál vagy Danténál, azt Ady megtoldja azzal az érzéssel, hogy ő másképp dalol, mint szeretne. Az ő Kajánal egy kötetben, a Vér és aranyban ugyanezt mondja «Egy csúf rontás». Mikor a költő új nagy látások királyfia volna, szép pogány lelkén egy csúf rontás ül, pusztít, bitorol. Minden igéje kenetesen terül szét, elfut előle, ami esztelenül szép. A szóból, mint ópiumból, pogány titkokat szív, lelke finom, dalos titkokkal van tele s még sem apollói bátor:

«És úgy dalolok,
Mint egy ósdi, teltszájú prédikátor.
Egy urambátyám röpdös körül
Mult századból nagy pipafüst-szárú
Egy ósöm. Tollamra néz, dohog,
S kezemre csap a füstös pipaszárral».

Ez az ős nem a bábeli ős, ez már a közelmúltbeli ős, aki tiltóan tartja távol az esztelenül széptől.

* * *

Hajnal van. A költő kocsmában ül, szent kocsmában — mint később mondja — mert nagy gondolatok, nagy elképzelések, nagy érzések borát issza. Leül mellé ős Kaján. Palástján a természet fenséges színe, a bíbor, mert a természet szózatának a géniusza. Keletről jön, a fény országából, hajnalhasadáskor, hogy a költő sötéten borongó lelkébe fényt szórjon, keletről, hol az emberiség nagy igéi születtek. A rímek: a költészet ősi hajnalán, mert miként a nap első sugarait bíborszínben veti a tájra, úgy a napfényes igazság első, színes sugarai a játssi költészet. Az új igazságok ősidők óta először mint költői képek jelennek meg. És itt van az új igazságok, új szépségek csodájának az ideje. Ős Kaján boros kedvvel jött meg, mert szívesen iszik és tölt a nagy gondolatok borából; paripásan, mert gondolatait sebesen viszi tovább; zenezerszámmal, dalosan, mert derűs életszemlélettel, vidám költészettel itatja a költőt. (1. vszak.)

Ahogy a duhaj ember mulat, úgy közli ős Kaján a gondolatait, más emberre nincs tekintettel, szabadjára ereszti jókedvét. Az ő igéi nem a fenséges áhitat, a szent borzadások igéi, hanem belső gátak és külső tekintetek nélkül szabadon ömlenek, mint a természet egyszerű hangjai. S ő Kaján nem ereszti el azt, akivel mulatni akar. Közel hajol a költőhöz és fülébe nótázza gondolatait erőszakosan, duhajul. Napokig tart ez a mulatság s a költő a gondolatoktól ittasan úgy látja, mintha a piros hajnalok, maguk is részegen, kopognának be az ablakon, figyelmeztetve ős Kajánt, hogy még nagy útja van. A hajnal hozta, a hajnal viszi majd tovább. (2. vsz.)

Előtte lebeg az a boldogság, melyet az ember akkor élvezett, mikor a természettel egynek s nem tőle különválnak érezte magát. Előtte lebeg a jelen, mely gyalázatos, mert hinni nem tud, de nem-hinni sem képes. Előtte lebeg az emberiség jövődjéje, melyet a hit képzelőerejével a metafizika kódéből cifrázott ki. Ezek a gondolatok forrnak a költő agyában, mikor ős Kaján

le akarja őt győzni és a maga pogány hitét, pogány költészetét akarja ráerőszakolni. (3. vsz.)

A költő rossz zsakettben van, mely külsőleg jelzi szakadozott bensejét, ellentétben ős Kaján méltóságteljes palástjával, a természet fenséges bíborával. A komor kereszténységet, a siralom völgyének kereszténységét jelképezi az asztalon álló feszület és a két gyertya. S az asztalon ömlik a bor. Ős Kaján csordultig önti tanításait. (4. vsz.)

A pogányság ő Babilon óta küzd a költő hitével. Valamely őse ott segíthetett a Bábel tornyának építésében s beleplántálta utódaiba az egetostromló pogányságot. Ős Kaján azóta cimborája, kit el nem hagy; apja, kit szeret; császára, kinek hűséggel tartozik; istene, kit imád. (5. vsz.)

Ős Kaján bátor, szép, mint Apolló, de gúnyos az arca. Nemcsak felemeli a költészetével, hanem gúnyal görnyesztí is a költőt. A nagy küzdelemben méltóságán csorba esik, palástja lecsúszik, lova is türelmetlenkedik, de ős Kaján nem hagyja abba: «Bujdosik, egyre bujdosik, Véres asztalon a pohár». Egy pohárból isznak, mint ahogy a bujdosó pohárból sorba szoktak inni a mulatozók. (De vajjon mit jelent a *véres* jelző? Két szakasszal lejjebb ismét előfordul: «Énekes, *véres* és boros Szent kocsmablakunk alatt». Teljes világgosságot a 10. szakasz vet a kérdésre: «Mit ér a bor- s *vérdómadás* . . .») Nemcsak bort, a pogány költészetnek borát itatja ős Kaján a vele birkóзва mulatozóval, hanem vérdómadást is iszik vele. A vérdómadást pedig érthetővé teszi a primitív népek naív hite, hogy a lélek a vérben van. «A testnek élete a vérben van» és «minden testnek élete az ő vére a benne levő étellel» — mondja Mózes és tiltja az állati vér élvezetét, nehogy az állati ösztönök befolyjanak az emberi lélekbe. (Mózes egészségügyi célzatúnak látszó parancsa Wundt szerint másodlagos alakja az eredeti mitikus képnek.) A magyar hét vezér a vérszerződésben egymás véreben közös akaratot gondolt inni. Ős Kaján a maga véreét itatja a költővel, ettől véres az asztal, ettől véres a kocma. (6. vsz.)

A költő szabadulni igyekszik ős Kaján duhaj mulatságából. A mulatozástól nem lesz jókedve, hanem megnehezedik a feje. Ős Kaján pogánygondolatvilágában, pogány költészetében, az élet vágyaiban, a szerelem, az éjtszaka gyönyörűségeiben való elmerülés, mint megannyi bűn a keresztény értékrendszerben, nem életörömet önt belé, hanem a maga tehetetlenségét érezteti vele. Nincs ereje hozzá, bátorsága sincs, hogy ős Kaján költészetének lantosává legyen. Szíve megtörött s nincs költészete, mely elbírná az erőteljes hangokat: törött a lantja is. Szívét, lantját odakinálja ős Kajánnak, hadd lássa, hogy nincs, miben hasznát vegye — de ős Kaján gúnyosan kacag tehetetlen vergődésén. Kigúnyolja, mint az ivó, ki bírja a bort s kacagja ittas pajtását. S míg ő ős Kajánnal a maga nagy harcát vívja, a kocsmán kívül az élet a maga rendes útján lótfut. (7—8. vsz.)

Mint aki a bort nem bírja s a mámor nem gyönyörűség, hanem testi szenvedés számára, úgy gyötrik a költőt azok a nagy költői gondolatok, melyeknek nem tud lantosává lenni. Nagy álmai vannak, de ezek nem tették erőssé, fagygyá, hanem cudarul megtépték büszke lelkét. Magyar poéta ő, magyarnak énekel s ezzel elmondta egész tragikumát. Hogy lehessen egy egész világ ellen magyar földről, magyar szóval harcolni? Mint a kisajtott, terméketlen föld a vetést, úgy sorvasztja a magyar szellemi élet a tehetséget. Minek biztatja ős Kaján a költőt gondolatai mámorával, mikor ereje nincs, hite elhagyta, mielőtt a nagy munkához hozzáfoghatott volna. (9—11. vsz.)

Csak anyjára, szerelmesére és egy-két hívére támaszkodhatik. A nagy

álmokból csak egy pár villanást mert és tudott költőileg megörökíteni, van egy-két nagy alkotása, mely őserővel sarjadt a meddő magyar rögből; de ott van lelke mélyén a tehetetlen vergődés förtelmes érzése, melynek mocsarába fúl minden nagy törekvése. Ősi küzdelemben bukik el, mert lelke Babilon ideje óta vívja ezt a viadalt. Siettetni a bukást, mert úgylis kikerülhetetlen. (12—13. vsz.)

Kéri ős Kajánt, ne tüzelje tovább őt, aki szolgálja, de bús szolgálja, mert nem tud urának eleget tenni. A testi-lelki romlás bizonyossága van csak előtte. Megcsömörlött már a nagy gondolatoktól, melyeket el nem bír, mikép a rossz ivó a sok bortól irtózik. Tisztelettel meghajol ős Kaján előtt, de nem kér az ő borából s csak annyi ereje van még, hogy erőszakosan szakít vele s földhöz vágja a poharát. (14—15. vsz.)

Ős Kaján kicsinylően vállára üt a költőnek, gúnyosan nevet gyáva tehetlenségén, azzal lovára kap, hogy a költészet új hajnalain, tovább nyugaton víg pogány dalaival meghódítsa a költői lelkeket. S poétánk itt marad, mint áldozata az ősi küzdelemnek, elesve a feszülettel, keresztény költészetével, — összetörve ős Kaján bujdosó poharát, melynek őspogány tartalmát el nem bírta, hült testtel, mint mámor után dermedt az ember és mégis vidoran, mert megszabadult ős Kaján duhaj tornájától. (16—17. vsz.)

* * *

Ady azt mondta Földessynek, hogy az ős Kaján, az élet, vagy, ha úgy tetszik, a költészet. Ady természetesen úgy értette, hogy az ő élete, az ő költészete, ami a lírikusnál egy s egy az ő Múzsájával.

Kardeván Károly.

Szent Benedek Emlékkönyv. 529—1929, Pannonhalma, 1929. A Pannonhalmi Szemle negyedik évfolyamának első száma, mint jubileumi hódolat jelent meg a Szent Benedek-rend fennállásának 1400 éves ünnepe alkalmával. A magyar művelődés terén nagy érdemeket szerzett, kiváló rend tagjai sokszempontú, mély tanulmányokkal állottak az alapokat, amelyek idők folytán kialakult Szent Benedek-rendjének minden más rendektől elütő, sajátos szelleme. A most kiadott Emlékkönyv ennek a szellemnek vallási, művelődési, történelmi, társadalmi elemekre való felbontása és értékelése. S ha még azt vesszük figyelembe, hogy minden egyes tanulmány vátlata európai mélységű, történelmi beállítás pedig kiterjed az egyetemes történet 1400 éves időrendjére, akkor látjuk igazán, hogy e kötetben tulajdonképpen a kereszténység valóságától föltételezett szellem-történetet kaptunk.

A tanulmányok tartalma, megvilágító célzata igen változatos. *Bárdos Remig* főpát finom Prológusa után *Strommer Viktorin* Szent Benedek egyéniségéről, *Kalovics Hadrián* A Regula forrásairól, *Molnár Bertalan* A Regula viszonyáról a korábbi és egykorú Regulákhoz, *Kokas Rajmund* A Regula nyelvéről és stílusáról, *Kühár Flóris* A Reguláról, mint törvénykönyvről, *Jándi Bernardin* Schola Dominici Sevítii-ről, *Mázy Engelbert* A benediktinus lelki élet alapjairól, *Szalay Jeromos* A benediktinus család és a római familiáról, A Szent Benedek-rend tudományos érdemeiről. *Schermann Eged* A szerzetesi fogadalmak a Regulában címmel, *Molnár Bertalan* A Regula szövegtörténetéről, *Szunyogh Xav. Ferenc* A Reguláról és a liturgiáról, A Regula a reform-

kongregációkban tárgyköréről, A Regula és a misszió történetéről, A Regula irodalmáról, *Horváth Ádám* A szent Regula elterjedéséről, *Linzer Szilárd* A Regula és a szentek kapcsolatáról, *Kollár Gedeon* A Regula pedagógiájáról, *Mihályi Ernő* Szent Benedek törvénykönyvének hatásáról a művészetekre témáról, *Erdélyi László* A Regula és Magyarország kapcsolatáról, *Balogh Albin* Szent Benedekről szóló régi képek Rómában kérdésszerűen írnak. A tanulmányok sorát *Szerédi Jusztinián* hercegprímás emelkedett megemlékezése zárja be. Természetes, hogy az egyes tanulmányok érdeke inkább az egyes kérdések szempontjának fölvetésében, mint kimerítésében áll. A formai megvalósítás ezért sokszor nem is kívánkozik túl az esszé keretein. Egyik-másik értekezés azonban így is rendkívül sokat ad. Így külön ki kell emelnünk *Szunyogh Xav. Ferenc* összefoglaló kritikai bibliográfiáját a Regula irodalmáról, mely első a maga nemében, s amelyhez hasonló a külföldi irodalom sem tud felmutatni.

Általában az egész kötet méltó kifejezése annak a tiszteletnek, mely Szent Benedek fiait rendjükkel szemben eltölti, s amellyel a történelmi értékelés is a rend nagy érdemeinek tartozik. ss.

Karinthy Frigyes : Minden másképen van. (Budapest, Athenaeum-kiadás.) — Minden másképen van, mint érzékeink mutatják, másképen, mint a közfelfogás véli. Karinthy világának ez a hit a tengelye. Semmi meglévő nem jó neki : a gondolkodás ellenmondásait, a művészet gépies fogásait egyazon türelmetlenséggel ostorozza s épily kitarotán tiltakozik a természet vak erőszakossága ellen is. Túl a testi lét börtönrácsain valami magasabb, valami tökéletes eszmevilágot sejt. Ép ezért örök elégedetlenségében sem pesszimista. Legújabb kötetében egyenesen azt írja : «Vajjon lehet-e igazam, mikor szomorú vagyok? Nem hiszem». E szerint csak a vidám, egészséges embernek volna igaza, hiszen csak az

ilyen tud végleg fölébe kerekedni e földi nyomorúságnak: föl az ismeretlen Istenig.

Ez a metafizikai ösztön munkál Karinthy minden jelentős alkotásában, még kirokijainak is ez ad mélyebb távlatot. Optimizmusa külön helyet biztosít neki szádedeleji irodalmunkban. Móricz derűs óráinak tiszta humora mellett annakidején jóformán csak Karinthy tudott bennünket megkacagtatni s ez a hatalma azóta sem hagyta cserben, bármennyire elcsépelte is közben egyes fogásait. Új kacaj volt ez, addigi irodalmunkban semmi máshoz nem hasonlítható. Tragikomikus finctorai Heinével tartanak némi rokonságot, de ez a szellem rokonsága volt s nem a modoré, mint régebbi dalköltőinknél. Karinthyban az éles értelem érzélgős pátozzsal, a kíméletlen gúny tragikus komolysággal, a fölényes problémátalás könnyelmű torzítással elegyül. Van valami kétlelkűség benne, sokáig reménykedtünk, hogy ez az érdekes egyéniség teljesértékű munkákban fog megnyilatkozni. Nem így történt. Az aránylag könnyű siker tovább sodorta: mulattató lett belőle, s lelke igazi tartalmát évek óta leginkább holmi magasigényű csevegésekben szórja szét.

Ilyen gyűjtemény legújabb kötete is, melyben ötvenkét vasárnapi cikkét adta ki. Hol tréfásan, hol komolyan ezekben is ígéretet még, hogy majd egyszer összeszedi magát s megalkotja élete főművét. De hogy ez a reménye aligha fog valósulni, arra nézve ép ez a kötet tartalmaz fontos vallomást. Ebből a szellemes és csaknem mindig érdekes íróból sok tekintetben hiányzik a művészi teremtőerő. Pompás rutinnal éli bele magát kész formákba, de stílusproblémái nem voltak soha. Maga mondja, mily komikusan hat rá «az a halálos komoly, kétségbeesett erőfeszítés, *amibe* (!) a legtöbb író beleőrül, hogy érzése vagy hangulata, vagy gondolata, vagy megfigyelése számára kiválogassa az eddig ismert és ezután még elképzelhető írásmódok és modorok legjobbának vélt lehetőségeit».

Nem úgy bukkan-e elének ebből az elképzelésből az író, mint valami agyafurt fickó, aki hosszú fejtörés, számítás után legjobb belátása szerint választja ki a maga formáját, amint legésszerűbbnek itéli? Mert esetleg választhatna más is, gyárthatna gépköci helyett egyéb tömegcikket, például órát. Tudom, hogy Karinthy nál

jobban senki nem háborodna föl, ha az alkotást józan eleműveletnek minősítenék; de íme ő maga minősíti annak, egész sereg költő receptmodernségére világítva rá önkéntelenül. Karinthy nem sorozható e szikkadt fejköltők közé, mindig becsületesen törekedett rá, hogy önmagát adja; csak épen az a *halálos komoly, kétségbeesett erőfeszítés* hiányzott belőle, amelyet fönti idézetében oly komikusnak talál.

Nem hiába küzd az ész tirannizmusa ellen, saját zsarnokát iparkodik ledönteni. A ráció foglya; fantasztikuma sem organikus, hanem logikai fantasztikum, légüres térre szorul. A szerves élet annyira ellenszenves előtte, hogy a gépemberről ír lelkes utópiát. Néhány típus ismételt örökké; nem ebben van gazdagsága, hanem fogyhatatlan ötleteiben. Hányszor hatolnak a legkomolyabb gondolatok határáig ezek az ötletek! Túlról már testvérkezek nyulnak feléjük, de ekkor váratlanul nyelvet öltve torpannak vissza. Karinthy a legmélyebb fölismerést is szereti túllicitálni egy újabb — rendszerint már épen nem mély — ötlettel. Kedves kiinduló pontja a racionalista bölcsélet első lépése: *dubito, ergo sum*. De ez után nem következik nála újabb lépés.

Egyik most kiadott cikkében panaszkodik, hogy egész sereg eszmét vetett föl, de egyetlen kritikusa se vette komolyan. Talán van is ebben valami, de ki a hibás? Vette-e ő magát komolyan valaha? Volt-e benne halálos, kétségbeesett erőfeszítés? Nem, nem és nem. Karinthy ma is elsősorban kiroki és csevegő. Ebben a műfajban elsóráng. Tele örök éberséggel, vita-ösztonnal, sokoldalú tudományos tájékozottsággal s mindig el tud árasztani írásain valami közvetlen lírai hangulatot. Mostani gyűjteményében is sok termékeny elmélkedése van. (Előszó, Fordított világ, Ma szomorú vagyok, Az író becsülete, Nevetés, Film, Fejlődés, Kaleidoszkóp.) Nagyon szép, amit Tóth Árpádról ír (Pádi és Pasi.) Néhány kirokja a legmagasabb szinten mozog. (Fuksz úr, Mint idegen forgok Pesten.) Mély is érdekes diákkori emlék a Martinovics, kár, hogy egy-két olcsó bohócság ebbe is vegyül.

A könnyű műfaj minden lehetőségét fölhasználja ez a kötet, egész a nyersen egymás mellé dobált eszmevillanásokig és viccekig. Az író állandóan a társaslény pózában van előttünk: vagy egy ismerőssel, vagy az olvasóval, vagy legalább önmagával vitatkozik. Egy

pillanatra sem hagyja egyedül benne a költőt a cinikus észmber, Ént az Enke. Ez a kettősség gátolta meg művészi kibontakozását, s ez gáncsolja el benne folytonosan a gondolkodót is. Van centrális életérzése, de nem tudja alkotássá sűríteni; van egységes világképe, de számunkra csak negatív vonásaiban hozzáférhető.

Vonzó optimizmusa és százszorosan időszerű metafizikája ellenére ki-ki-ütközik belőle bizonyos fölfogásmód, amelytől idegenkedünk. Igen jellemző két egymás mellé helyezett elmélkedése. Az egyikben szegény agyonrágalmazott Baker Josephine-t rehabilitálja, miután fölfedezte hasonlóságát «bizonyos Jolán nevű lipótvárosi hölgyhöz»; a másikban a hét vezér lovasszobra ellen háborog, mert ezek szerinte nem hét ember, hanem hét ló halhatatlanságát hirdetik. S azt sem hallgathatjuk el, hogy ez a minden iránt érdeklődő szellem, aki még hozzá azt gondolja, hogy a stílustörekvésből annyi is elég, ha *betartja* «a mindenkor épen érvényben levő grammatikai szabályokat», csakugyan vehetne magának egy kis fáradtságot, hogy e szabályokat teljesen elsajátítsa. Ha már okvetlenül kötelezőnek érzi, hogy X-nét így beszéltesse: «Mit tehet róla, hogy Karesi *egy* ilyen érzékeny bolond» — Isten neki, de kárpótlásul ne ott mellőzze az egy-et, ahol az elhagyása ép ellenkező értelmet ad a gondolatnak. («Aki azonban csak keveset ért fizikához» e. h. : aki azonban ért egy keveset a fizikához.) Ügyelnie kellene az «ami» és «amely» különbségére is, *amelyet* minél népszerűbb *egy* író, annál inkább köteles figyelembe venni. Olyan rohamosan hanyatlak nyelvérzékünk, hogy a komoly becsvágyú írótól és téren is meg kell követelnünk a teljes tudatosságot és a legszigorúbb önfegyelmet.

Juhász Géza.

Poétaavatás. Új poétát avat az Aurora-kör: *íj. Szász Károlyt*. A Szász családban szent tradíció az irodalom művelése és szeretete és ivadékról-ivadékra szállván, a lélek tisztasága, a nemes hagyományok tisztelete nem változik, csupán a hang, a nyelv idomul a kor szelleméhez. És így az Aurora-kör igen tiszteletreméltó feladatot vállalt, amikor íj. Szász Károly *A mi nótánk* című kötetét útra bocsátotta.

A kötethez Szász Károly, a költő atyja, maga is költő, írt előszót. Ez sokban különbözik a megszokott előljáró-

beszédektől, a vállveregető, vagy preteszáló felhívásoktól. Itt apa mutatja be a fiát, nem költő a költőt, azt mondván: boldoguljon ez a könyv a maga érdeme szerint. Inkább a családi vonatkozásokat hangsúlyozza, mivel e kötet Szász Károlynak, a költő-püspöknek dedikálódott születésének százéves fordulója alkalmából és így nagypapa, apa és fiú egy-lelkének fátylaja lobog fel benne újra a Lira örök oltára előtt.

Irodalommal foglalkozó csak némi elfogódottsággal veheti kezébe e kötetet, amely mindazon kívül, amit sorokba tördelve az ifjú lélek tiszta hitével vall, arról tesz tanuságot, hogy ebben a családban, generációkon keresztül, az irodalom olyan szent eszmény volt mindig, amelyben mindhalálig hittek és a tollat úgy megbecsülték, mint ahogy ősi katonacsaládokban az ükök diadalmas csatákat járt kardját.

És manap, amikor a toll kenyérkereső eszközzé degradálódott és a költőnek sincs valami nagy becsülete ebben a hajszás világban, amelyben a reklám is a költő eszközeihez nyúlt már és hazudja azokat mindennapivá, üdítően jó érzés arra gondolni, hogy az új poéta olyan otthonból szakadt ki, ahonnan örökölt, el nem múló hitet hozott magával.

Ez a hit teszi becsessé e kis könyvet. Értéke felül lehetnek eltérők a vélemények (induló poétánál ez nagyobbára így szokott lenni), annyi bizonyos, hogy ez a fiatal, forrongó lélek, friss és tiszta dalokat is énekel, erő és akarás parázslik soraiból, egy-egy dacos strófáját kemény ívelésű gesztus kíséri és el tudja hitetni velünk is, hogy hite nem önáltatás és célhoz fog érni.

Szözlőérés idején elkerülhetetlen, hogy a szél idegen szölkök himporát át ne hajtja a kertünkbe. Így esik, hogy az első termés mustjának egy-egy kortya közeli elődök borára emlékeztet. De a termés többsége olyan nemes ízű italt ígér, amely nem lesz méltatlan a családbeli elődök magyar földön szüretelt óborához. *Majthényi György.*

Guadalupe. Mexikói regény. (Pallas.) Mexikó ma az Északamerikai Egyesült-Államok alig leplezett gyarmata s a kalandorosított bolsevizmus amerikai telephelye. Az Uniónak így jó ez: legyen független Mexikó és mégis függjön; államszervezete csak annyira működjön, amennyire az olaj- és bányáérdekeltségeknek szükséges. Kommunista állami célkitűzés nélkül uralkodó

rablók. A kérdőjeles szerző a legtisztább helyismerettel építi fel hatásos regényét, egyszerre benne vagyunk a mai mexikói világban, mindent megértünk és mindent tudunk. E tájékozottságunkat könnyedén érjük el s birtokában fokozott figyelemmel kísérjük a regény alakjait.

Mindenki tudja, hogy Mexikóban a legszörnyűbb katolikus üldözés folyik. Ez a mai mexikói élet forgópontja; egy katolikus országnak nem szabad katolikusnak lennie. A Guadelupének is ez a tárgya; hatása azonban túlnő a katolikus kereteken, az egyetemes, nagy emberi szabadság megrázóerejű írásává válik. Minden diktatura, minden szabadságteltíprás gonosz; az afgán elűzött pap világbakiáltása ugyanoly mélyen emberi, mint Kemál basa meggyötört, átalakulni nem tudó törökjeje, vagy a husvétját megtartani nem bíró muzsiké. Nem papirosszabadságról van itt szó, nem a nagy francia forradalom hullószirmú szabadságrózsáiról. Elemi tényekről, melyek nem is jogok már, hanem szükségletek, mint a levegő vagy a víz. A mexikói katolikus-üldözést ebből a szempontból kell fel fogni, az nem a katolikusok belső felekezeti ügye. A Guadalupe szerzője itt fogja meg igen okosan a kérdést, katolikus regényt ír, de az elemi emberi élet tátongó sebei jaldulnak fel belőle; mindenki ügye ez!

Népeket nem lehet boldogítani hajlamaik és hagyományaik ellenére. Ma mégis az ilyen szándékok korát éljük. E szándékok között lehetnek meggyőződésből és jóindulatból fakadók, Mexikónak azonban nem az ilyen boldogítókból jutott ki. Hitvány álproletárok ültek e szerencsétlen ország nyakára, az Egyesült-Államok egyetlen mozdulatával lefricskázhatná őket onnan, de nem teszi. Mexikó szenved, mert a világ legálszenteskedőbb országának szomszédja. Ismétlem, katolikus regény a Guadalupe: a vallás-szabadságért, az egyetemes emberi jogokért. Csak egyarcú szabadságot akar, a mindenkire ragyogót.

Miért nem foglalja el egyszerűen az Egyesült-Államok ezt a Mexikót, mint annakidején Texast? A Guadalupe szerzője megfelel erre s talán ebben az egyetlen pontban nem tiszta egészen az ítélete. Azt mondja ugyanis, hogy a protestáns többségű Unió Mexikó elfoglalásával egyszerre annyi katolikus kapna, hogy lakosságának fele hirtelen katolikus lenne. Ez nem egé-

szen így van. Ha Mexikó tiszta fehér-fajú emberek országa volna, az Unióhoz tartoznék régen, katolikus volna ellenére is. Inkább Mexikó temérdek színes és kevertfajú emberétől félnék. Ami érték van Mexikóban, az ugyanis az övék. A szerintük aljaember-színesek meg kívül maradnak országuk határain. Igazuk is van, ekkora tehertélt nem bírna meg az amúgy is bizonytalankodni kezdő amerikai fajkohó.

Ebregonra és Vallesra, a modern Mexikó e két sötét alakjára azonnal ráismerünk a regényben, még nevükben sincsenek nagyon elkendőzve. A férfi főhős, Torres Ramon még ismeretlen lovaskapitány a regény kezdetén, katona minden különösebb egyéni állásfoglalás nélkül. Vallás- és szabadságjogok dolgában közömbös. Országá uralkodó álkommunistáit nem méltatja sem tiszteletre, sem megvetésre. Amint azonban megnő nagy katonának s a köztársaság egyik legismertebb férfiának, egyre jobban megismerkedik azokkal a súlyos és egyedül értékes emberi törvényekkel, melyeket a csak hatalomért lihegők nem látnak soha. Torres Ramon nagy emberré magasodik, megigazul. A végén vállára tűzi a felkelők fehér keresztjét.

Nincs ebben az átalakulásban semmi papos. Sőt, pap nem is kerül a tiszt közelébe egyetlenegyen kívül; ez az egy is átlóvi Torres Ramon tüdejét. A változás oka kettős: egy Guadalupe nevű lány, meg a tiszt felnyílt szeme. Guadalupe nem költött alak, valóban élt és 1927-ben vértanuhalált halt. A regény hódoló tisztelet e leány emléke előtt. Ily regényalak előtt a kritikus tiszte sem lehet más: aki maga véste magát a világ köztudatában tőkéletesre, nem illethetjük méricskélő jelzőkkel. Csak ennyit még róla: szép volt, igazi feleségnek való, hős és állhatatos.

Egy spanyol guerillero a regény harmadik főalakja. Élt ez is, ha nem is egészen a regényben megjelenített formájában. Hatalmas, erős, született vezér ez a Santa Cruz, ilyenre volna a valóságban szükségük a mexikóiaknak minél hamarabb.

Találó képeket adnak az apróbb alakok is. Roberto Luz, Calles rendőrfőnöke, Escobar dr., Torres Ramon barátja, Sanchez, az elamerikaiásodott mexikói, ki mindenáron miniszter akar lenni, Lenora Sanchez, a szép és elszánt meszticilány, mind-mind érdekes figurák s a regényt jól viszik előre.

A regényírás technikáját jól érti a Guadelupe szerzője. Szerkeszteni, beszállítani tud. Leírásai beleillenek az általános mozgalmasságba, nem elemez agyon semmit. A kenetesség van legmesszebbre tőle. Jól tagol, ahol az ember szeme megragad, mindig valami érdekesség köti le. Aki belekezdett a könyvbe, nem tudja abbahagyni; kalandor, sőt bűnügyi regény, ha akarom; a legnemesebb célból íródott pompás eszközökkel.

Azt hallom, magyar ember a kérdőjeles szerző. Bizonyos vagyok benne, hogy regénye hamar eljut külföldre, ami minden tekintetben kívánatos is. Az igazi cél, a nagy szabadságharc ryer vele. A magyarok ügye szintén. Nekünk mindig az üldözöttek mellett jelölte ki helyünket a sors, de most különösen oda kell állnunk. A mindenki szabadsága mellé, hogy ne legyenek rabmagyarok. *Kilián Zoltán.*

Tamás Lajos : Üvegen keresztül. (Versek.) Szerző saját kiadása. 1929. «Concordia» könyvnyomda és kiadóvállalat. Bratislava-Pozsony. Az üveg vonz. Az üveg átlátszó anyaga, keménysége, hideg merevsége szuggesztív erőt rejteget. Tamás Lajos is ezt érezhette, midőn az üveget választotta versei szimboliumául.

Még visszacsuklik belém az élet,
A segítséget üvegen keresztül várom,
De lelkem alján gyűlnek már a
nehéz csöppek,
A karomon néha végigfut egy ismeretlen ránkás

S ilyenkor bódultan támaszkodom
neki az üvegnek.

Érzem, tiszta, érzem, átlátszó és
mégis bőrtön.

Milyen vékony, kis összeszedett erő,
Egy roppanás,
S dirib-darabra törne...

Ezután még egy sor jön, talán már fölöslegesen:

... Fursán nézem az öklöm...

Amint látható, e kis vers nem sokat ígér. Nincs benne igazi lírai hajtóerő, inkább intellektuális idegvillogás. A többiek pedig épen mögötte maradnak, kivéve öt-hat hasonlóformájút, amelyeket cím szerint felsorolok: Csak a szívét nem látom soha, Ó csak dísz, Mindig mással, Vén fa, A csönd felé haladunk, Több az élet.

A versfüzet 58 darabjához arányítva bizony csekély ez a szám. Csupán ezekben a versekben tudtam zavartalanabb lírai élvezetet találni. Pedig a többi versek átélésekor is volt valami, ami kellemesen érintett. Kassák számozott versei jutottak eszembe, pusztán csak a kötetlen forma képzettársítására. Tamás Lajos 46 költeménye verssorokra tördelt próza, csupán 12-szer próbálkozik meg a kötöttebb rímes formával. Hiába keresné valaki ezekben a hangulatokban a proletárköltő — vagy ahogy ő szereti magát hinni és nevezni: a proletárok Adyja — markáns, tragikus páthoszu kirobbanásait. Mégis Kassák jutott eszembe, mint gyűjtőfogalom s jól esett itt az interpunkciózásban és józanul kiszámított logikai halálugrásokban is kifejtett eredetiségnek a hiánya. Tamásnál a helyesírás rendes, a pontokat és vesszőket normálisan használja, mint a többi halandók. Ügylátszik, tudja, hogy ügye ilyen külsősegesen dől el az irodalmi érték sorsa, ennélfogva fölöslegesnek tartja a legkülönbözőbb világérzésű irodalmi munkák megítéléséhez is okvetlenül szükséges *megértési folyamat* közös nevezőjét, a helyesírást és az emberi logikát, különségekkel megzavarni.

Micsoda virágnézet, vagy költőkre alkalmazva helyesebben: *világérzés* tükröződik Tamás Lajos költészetéből?

A verseiből ilyeneket tudunk meg: az apjával sohase beszélt, özvegy édesanyja gondosan ellátja mindennel, szereti a virágokat, a férfi és a nő hivatását Schiller-i stilizáltsággal nézi, a magyarság problémája a legnagyobb kérdés neki, melankólikusan veszi tudomásul az erőszak, az öklő sorsokat elnémitő hatalmát, megadóan vizsgálgatja ezer darabra tört önmagát s már csak egy a célja: béke.

Az imént felsoroltak tág fogalmi köré sok más egyént is befogadhat. *Szűkíteni kellene a kört*, összeszorítani egy pontba: a központba: a lélekbe.

Évegből az 58 verset átéléseim rostjában át hétre csökkentem: az idézett címversre és a hat, névszerint kiemeltre, ahol inkább az emóció sodró ereje viszi az elsődleges szerepet. Úgy érzem, hogy e hét vers közt lehetne legsikeresebben megfogni Tamás Lajos lírai lényegét.

Mit árul el ez a hét vers különlegesen?

Intellektuális lemondást, összevagyítva a természet egyszerű, szelíd,

nosztalgias képeivel és a technikának a modern költészetben használatos néhány kifejezésével.

Mivel ez a legszűkebbre vont kör is pusztán csak sejteti azt az elemezhetetlen idegíngert, amelyet a költészet lényegének kitapogatása közben érzek, gyakorlatilag érvényesítem az *azonosság elvének* tanulságát és alább idézem szerintem legjellegzetesebb versét:

Csak a szívét nem látom soha.

Néha egy paraszt, jóképű, mokány, téved el hozzánk kis tanácsra, Szedi a szót, a lelke alját kavargatja, hogy minél ünnepélyesebb lehessen S minél kevésbé hasonlítson önmagára.

Díszes ruhát ölt, se paraszt, se úri, Úgy jön el hozzánk, urakhoz beszélgetni.

Ha kér valamit, nagyon alázatos, ha követel, bőbeszédű, hangos, Csak a szívét nem látom soha S hogy mit akar, azt hosszú kanyarodással

Kell rajta kitapogatnom.

Tamás Lajos a szív felé tapogat, mint ahogy a követ a Föld centruma felé sodorja a gravitáció. A vázában hervadó harangvirágban megsejti a vágyakozást: a föld felé, amelyből kiszakadt. (Ő csak disz.) A gép előtt görnyedten másoló nyomdász elveszett sorsa felidézi lelkében a pásztort és a szántóvetőt, az esőt és a napfényt. (Mindig másol.) Meghatja az agg fa lssú elmulása és az altató földanyára gondol. (Vén fa.) — Megérzi a csönd építő hatalmát s benne a lélek terebélyesedését. (A csönd felé haladunk.) — Végül ámulva látja, írásából az ablakon át az utcára kitekintve, hogy mennyivel több az élet. (Több az élet.)

Ez a néhány kötetlen, rímelen vers jellemzi leghívebben Tamás Lajost. A kötött rímes forma nyűg neki, ilyenkor lidércnyomásként üli meg a zengő korlát: a metrum és a rím. Pedig meggyőződése, hogy végső nyomatékot, végső zenei befejezettséget csakis ez tud biztosítani a hangulat számára s jöhetnek bármilyen ellentétes áramlatok, a chaosz lecsöndesedésével ez zárja be a kört. Mindenesetre kétélű fegyver ez: a gyöngének szájalom, az erősnek diadal.

Tamás Lajos a dolgok szíve felé tapogat, de csak *üvegen keresztül*. Nem képes igazán fölolvadni a hangulat zenéjébe, legtöbb verse modern iro-

dalmi reminiscenciákból táplálkozik, hosszabb-rövidebb sorokra szaggatott reflexió.

A költészet Homunkulusza ő is, fiolába zárt láng, alakuló lélek, mely testet ölteni törekszik, de az üveg csillogó fala elleneszegül. Szét fogja-e egyszer törni az üveget? Ki tudja azt? Ő maga nem reméli.

Van-e vigasztalása a Homunkuluszoknak? Van. Egyszer ők is elérik a tengert, az ősnnyugalom és őschaosz révét, amelyet a teremtő géniusz már életében megízlelt, s mélységével ismét egyesülhetnek.

Csöndes szántás az ő költészete, a köves talaj feltörése, aztán megy odébb, hogy «más vessen és más arasson».

Gulyás Pál (Debrecen).

S. Nagy László: Zenélő kút. (Az Erdélyi Szemle kiadása.) Négy és félfüvet ez a Zenélő kút, két történelmi elbeszélés van benne s az *Élő Erdély* című sorozat első számát teszi. Írója, ki szerkesztője az Erdélyi Szemle című lapnak, úgy nyilatkozik előszavában művéről, hogy:

«ha nem is lesz sorsdöntő e történelmi időkben, mindenesetre bepillantást fog engedni abba a tükörbe, melyet Erdély lelkének nevezünk.»

Az ajánlás után fokozott figyelemmel olvastam el a két novellát. Már az első történelmi elbeszélés megerősítette S. Nagy Lászlónak azt a véleményét, hogy füzete nem lesz sorsdöntő e történelmi időkben. A többi hat novella is ezt az igazságot hirdeti. A modern elbeszélő-írástechnika ismerete nélkül készült valamennyi. Jóhiszemű és Erdélyt valóban szerető műkedvelőt mutatnak, aki sokat olvasgatta Erdély történelmét, lehetőleg erdélyiesen beszélteti az alakjait, naiv kis cselekményeket ad, igazi történelmi elbeszélést azonban nem ír. Nincs ezekben az elbeszélésekben semmi új a világon; a történelmi alakok életrajzuk adatait mondják el, nem köt le bennünket semmi mese, semmi feszültség.

A nyugodt unalmasság mögött persze Erdély tükre sem vetheti élénk Erdélyi lelkét. Hajh, más Erdélyország igazi tükre, forgatták is azt torkot forróító eredménnyel írók, erdélyiek és más magyar vidékekre valók vegyesen.

Az *Élő Erdély* első száma nem az élő Erdélyt adja ilyenformán. A sorozat további füzetei a következők lesznek: Az erdélyi irodalom rajongói. Erdélyi emberek. Az erdélyi irodalom utolsó

évtizede. Erdélyi írók arcképei. Erdély és a külföldi írók. Erdélyi regény. Kultúrpolitikai cikkek. Az erdélyi irodalom hőskorából. Erdély mai problémái. Erdélyi festők. Erdélyi emlékek.

Itt már észrevehetünk némi erdélyi tükröt, frisset, mait. Az erdélyiség agyonhangoztatását, mely helyi viszonyokra alkalmazva a Kisfaludy által emlegetett örökös Haza-puffogatásoknak felel meg. Művek tisztán azért, hogy minden második sorukban az Erdély szó s az «erdélyi lélek» szerepel, még nem válnak erdélyiekké a szó nemes írásművészeti értelmében.

Mindez nem azt jelenti, hogy nem várjuk érdeklődésével S. Nagy László Élő Erdélyének további tizenegy füzetét. Az *egyetemes magyar szellemi élet erdélyi helyi színe-ze* a másutt lakó művelt magyarnak is szívügye. Az első szám hibái azonban szolgáljanak hasznos tanulsággal a többi tizenegynek.

Kilián Zoltán.

Tass József: Szoríts kezet. Genius-kidadás. Néhány esztendeje figyelem és becsülöm Tass József verseit, mégis friseség szellője csapott meg, mikor kötetét kezembe vettem. Áttetszőek, mint a csermely, amelynek vizét megkívánjuk és újra meg újra üdülve isszuk. Önkéntelenül Francis Jammesre kell gondolnom. Nem mintha Tass József utánérvő volna. Sokkal több annál: rokon lélek. A magyar költészetben eddig még ritkán hallottuk ily tisztán a boldog jóság, a meleg közvetlenség, a hajnali harmatsöppek hangjait. Tass József nem Jammeshoz fogható tehetség, de férfiasabb. Nem olyan reflektív, nem oly termőn nyugtalan, de szilaj, hetyke, pattogó. Persze merészségének vannak szakadécai. Minden művész equilibrista. Egy szerencsétlen mozdulat: s az élvezetesen üdéből műnauvitás, a mindent ölelő életkedvből «csokrétság kis kalapom, hej hova vágjalak» magyarkodás lesz. De az efféle kisiklás Tass Józsefnél ritkaság. Kifogyhatatlan, fáradhatatlan ötletességgel illeszti ízes szavait szabad verseinek mozaikjába. Azt mondja: «Tüzeket lobbantok a bivalyfeketeségbe». «Pajtásom nekem, kenyeres társam, nem ettünk-e egy csajkából zupát s halát.» S a Lajtorjában: «Mintha az égi padlásra mennék, a csillagszalma aranyló csöndjébe, holtan a megdűcolt mennyei boltok iradatlan tetőzete őrzi az elpihenőt. Szép izzadságkorszorúval homlokomon». Úgy élvezi a magyar szót, mint az idegen,

aki most fedezte föl minden csinjátbinját, csillogását, ízét. Ezeket az így fölfedezett szavakat aztán élvezettel úgy szopogatja és ropogatja, hogy szinte érezzük a fodormenta-cukor aromáját. De nemcsak ily szó-mozaikból állítja össze verseinek világát, gazdagságát. Kompozíciója is őseredet, meggyőző. Adyról szólva a magyar élet ezer főlhullámzó jelenségében megpillantja s megpillantatja velünk a költő arcát s úgy, hogy seholsem hat fakón. Nem sablonos apoteozist ír, de tipikus Tass József-verse. Külön hangja van. Igaz, hogy ez a külön hang mindig *egyféle*. Nagyon jó, hogy régi versei közül fölvetett néhányat kötetébe. Ezekből kitetszik, hogy próbálkozott lényének meg nem felelő rimes formával, míg a mostani szabad versére bukkant. A «Nevetni» egy szuszra kimondott vers, komponálóképességét imponálóan mutatja. Minden verse levegős. Ismeri a szavak teherbíróképességét. Nála szó sem lehet görcsös agyonzsúfolásról, amit manapság sok kis költő a zsenialitás jelének tart. Azonban hiányzik belőle a termő, minden formai változatosságot külön gyönyörűséggel áhító nyugtalanság, ami nélkül nincs nagyskálájú költői oeuvre. Új költészetünk egyik sajnálatosan elterjedt jelensége ez — lusta önelégültség, természetlen önbizalom szegényes zárkózottság jele. De hadd tegyem hozzá mindjárt, hogy ez nemcsak jellemzés akar lenni, hanem értéket is. Legalább olyan jelentős költőnek tartom, mint Bartalist. Legalább akkorák az erényei, hibái pedig kevésbé hozontosak. *Marconnay Tibor.*

Juhász Gyula új kötetei. «Ó ember miért vonaglasz görcsökben, miért ordítasz diadal után, miért ez az egész nagy láz és erőlködés, miért? El fogsz pihenni végül. Meg fogsz békülni egyszer. És jobb előbb és szebb önkényt öntudattal.» Ez a pár mondat költőnknek Szabó Dezsőről vázolt jóbaráti, tehát szigorú esszéjéből való. Nemcsak azért van benne az egész Juhász Gyula, mert emberi és művészi hitvallását teljes tudatossággal fejezi ki, hanem benne azzal az értékes fogyatkozásával is, hogy csak önmagáról van mondani-valója, s mikor költészete ellenlábását akarja megközelíteni, már félúton az öngigazolás síneire váltódnak át gondolatai.

Ez a bölcs lemondás ormára ért lélek egész pályáját minden lényeges for-

dulójával élénk mutatja két új kötetében. *Hárfa* címen versei javát, *Holmi*-jában prózai műveit válogatta össze. Ha csekély is negyedszázad termésének ez ikerantológiák terjedelme, értékük annál jelentősebb. Nem csökkentik ezt egyes gyöngébb darabjai sem; kapkodó korunkban szinte páratlan egyértelműséggel énekel minden sorukból a költő szelíd szomorúsága.

Verseiről ezt az egységet számtalanszor megállapították már. De azonos arcot mutatnak egyéb művei is. Tanulmányaihoz rokon sorsok érdeklík, a szegedi Tömörkény, a remete Gárdonyi, az idegen kultúrákba temetkező, túlbecsült France. Közepes drámái költeménye, Don Quixote Halála az eszményiség tragikumát, a Dialógus a Könyvtárban a művészi átélés meg a tudós kutatás kölcsönös elégtelenségét panaszolja. Lára ez mind: egy-egy sugara fölcsillan a Holmi címen közölt aforizmánokon is. A novellák közt a leg-róvidebb a Kecskemétre tört Katona Józsefet élesztgeti, a másik kettő pedig szinte már álarc nélkül festi önmaga életét.

A Tékozló Fiú; a túlérzékeny lelkiismeretű Bacsó János novicius a megalkuvást még nem ismeri. Egyetlen világi színezetű gyermekes gondolat a kárhózat rémlátásába dönti; középkori rajongással sanyargatja magát, míg a magiszter meg nem dorgálja: «Nem szenteket akarunk faragni magukból, hanem szilárd jellemű és józanul gondolkozó nevelőket.» Ekkor lassan a másik végletbe zuhan — ezt a fokozatos áthajlást a novella átugorja — s egy társuk halálakor, tavaszéjen, ellenállhatatlanul ébred föl benne az élet vágya: elhagyja a kolostort.

A kötet legterjedelmesebb elbeszélése, Orbán Lelke már a morva határ mellett, kisvárosi vergődésében ábrázolja ugyanezt a lélektípust. Most Orbán Gergely a neve, helyettes tanár az állami gimnáziumban. Már háta mögött Várhely-Nagyvárad, a szellemi élet új láza, egy reménytelen szerelem. Vacogva merészkedik a hozzájuk látogató roppant fővárosi hatalom, a miniszteri osztálytanácsos elé. Valami nagyobb városba szeretne menni. De az osztálytanácsos úr hospitált egy óráján s nem nagy gyönyörűsége telt benne, hogy Orbán régi irodalmunknak épen demokrata vonásait emeli ki. «Nem lehet mindenki pesti tanár!» utasítja el most a lámpalázás fiatal

embert. S Orbán tovább tengődik Végváron. Alföldi lélek, az Arany-hősök vérszerinti atyjafia: minden istencsapást kibíró szívóssága alatt örök elégedetlenség háborog, s olykor váratlan indulatrohamból túlzott tetteiben ki is robban. Egy cinikussá kopott tanártársával átrándul a határon, külföldre: a szomszéd városkába. Kifordul magából, bort hozat, kurjongat, érzéki láz tör ki rajta — társa alig ismer rá a csöndes jófiúra. Az ifjú Toldi malomkőzuhantása ez: orbáni arányban. Az őrlő unalom a helyi «intelligencia» dorbézolói közé keveri. Mire másnap fölcusdik mámorából, a tanításról már elkésett. A kötelelességmulasztás vádjá, az önmegvetés, hogy ideig sülyedhetett s a gúnyhahotáktól való félelem egy-kettőre megéreli szándékát: öngyilkos lesz. A legközelebbi nagyvárosba menekül, hogy tervét végrehajtsa s csak az rázza életre, hogy ott szerencsére összeakad egy hajdani színészbarátjával s vizsgolatlja volt bálványát, a rá ügyet sem vető kóristánót. Hazautazik s Senecával vigasztalja magát: az igazi erény százszor inkább elszenvedni az igazságtalanságot, semhogy egyszer elkövesse.

Lírai elemei mellett is mindkét novella önértékű, különösen az Orbán Lelke, mely mesétlen meséje apró eseményeivel a vidéki kultúremler nyomorúságainak monumentális rajzává nő, noha csak legszükségesebb vonásaiban vázolja föl a borzongatóan szürke környezetet. E novellák élményanyaga közé esik írójuk hőskora. Erről csak visszaemlékezésekben ad számot. A pesti egyetemi éveket, mikor Babits, Kosztolányi, Oláh Gábor társaságában az új magyar irodalmat készítették elő, Riedl Frigyesről festett meleg portréja hátterébe helyezi. Részletesebben szól Ady és a Holnap viszonyáról váradi emlékeiben. Ez Juhász Gyula életének legboldogabb kora. Költeményeiben is föl-fölemlegeti harcos ifjúságát, olyasfajta büszkeséggel, ahogy a szelíd Jókai idézgeti később «forradalmi» vezérségét március idusán.

Juhász Gyula hősisége nem külső aktivitás, hanem önmagára irányított erő, mely vágyai korlátozásában, magánya óvásában merül ki. Ment marad Ady életsodrától s Babits valóságghajszolásától egyaránt. Az egész Mindenségben csak saját dallamát zengi vissza, mint a hangvilla. Látszólag mindenféle külső tárgyhoz, embersorshoz kapcsolódó lírája valójában egyazon érzelmi

állapotot éneklő tiszta én-költészet. Nem Marcus Aurelius vonzza őt, hanem a Tiszamenténen csüggedő magános nagylélek, nem Napoleon, hanem a ketreche zárt óriás, nem Goethe, hanem a tovaröppent ifjú szerelem keserédes emléke. Zrínyi, Berzsenyi, Széchenyi, Arany, Petőfi Zoltán sorsában mindenütt saját tragikumát ragadja meg, így ismer lelkére az Alföld fanyar borájában; költészete alkonyi tájak falusi csöndjét lehel. Az ős s a néma tél az ő évszaka; a nyárból csak a tücsökzenét, a tépett malomvitorlát, a lomha lombot érzékeli. Még a kor izgatott politikai szölamait visszadöngő Magyar Nyár (1918) is a lusta keleti szunnyadás szürkeségébe olvasztja a szokottnál izzóbb színeit. Emlékek táplálta költészete sokszor éneklő újra bolyongásai tájait, az Iza-partot, Váradot s egy szonettciklusban élete minden fontosabb állomását, de képeit önkénytelenül csaknem mindig az est, az éj bús árnyaival keretezi.

És így érkezik el, szándéktalanul, a magyar végzet jajszavaihoz is, rögtön, amint ügyünk elbukik. Föltúrja a pogány rétegeket, de míg Kupát és Tonuzóbát ébresztgeti, Szabó Dezső lázongó daca nála a reménytelenség siralmává halkul. Ez a pogányság nem ütközhetik össze keresztény világképével sem, az ő lelkében mindenik életérzés testvérien szomorú. A Tápai Krisztus szent seibeiben fajtánk szimbólikus sebeit látja, s végső siráma nem önsorsa sötét mélyeiből tör-e föl: «Ki segít már, ha ő nem segít?»

Bárhová megy, Gaugin primitív tájaira, Villon kocsmájába vagy a japánokhoz: önarcra tükröződik mindenütt. A legcsekélyebb gátlás nélkül ömlesztii magába ilyen módon a világot: életeket és kultúrákat. Mindennek megvan a melanchóliája s egyéb a Juhász Gyula tudatába alig is kerül. Ez a rejtelmes belső egység ad lírájának némileg misztikus árnyalatot. Mikor a legmagasabbra szárnyal, csak azt látja, hogy «a világ óriás, dús szőnyegén *Őrök egykedvűn* dolgozik az Űr», s ha néha véres vörös, vagy halálos fekete szálát sző mintájába — «száz vagy ezer év után (!)» — maga is tehetetlenül «csak nézi, nézi szörnyű szőnyegét».

E minden részletében belsőleg átélt igaz világgép egységét még fokozza Juhász versformáinak gyér változatosága. A kimeríthetetlen magyar ritmuskincsből csak néhányat használ

föl. Csupán merész, azóta nagyon divatba jött szép asszonáncaival mutatja meg kezdetétől az önállóságát. Sok szonettet ír, verseinek négyötöde hatodfeles jambus. Antik zenéje nagyon döcög, a Hárfa egyetlen disztichonos darabjában hétlábú hexameterek szinte arányosan elosztva fordulnak elő. Mindenesetre szegénység ez, de nem utolsó próbája a költőnek, hogy egy húron ugyanarra az alapézésre mindig tudjon új változatot találni. Juhász Gyula megoldja ezt a földadatot.

Élete nem reménytelen, költészete nem vigasztalan. Metafizikai hajlama túlségti a föld kínjain. «Forgó szerencsénk és forgó planéták Táncolnak ott fenn és elmulnak itt lenn, De élsz és vársz örök szerelmem, Isten.» Ez a hang átfonja egész líráját. Az elszalasztott élet szükségyszerű megoldása ez, nem kényelmes behelyezkedés egy készen örökölt kinyilatkoztatásba. E boldog hit és az anyagi világ fájdalma az a két part, mely között szakadatlanul hullámlázik Juhász költészete. Egyhangúságában is változatosá teszi az érzelmi alaptónus finom árnyalása, a tárgyi gazdagság. Szépségkultuszától kötete utolsó, mély szonettjében búcsúzik el. Trubadur ájtatú szerelme olykor kö-zönybe, lemondásba megy át, sőt eleinte a nőgyűlölet hangját is megüti. Hite néha teljes pesszimizmusba zuhan. Az érzelmi ellentétekhez járul nála mindenféle kis és nagy emberi sors tarkasága, az igaz részvétellel rajzolt társadalmi nyomor, az elromlott élet mámorvigasza, mely bordalköltészetünket szép új darabokkal gazdagítja. Mindezt a legkülönbözőbb magyar vidékek hangulatos ábrázolása, a természetérzék gyöngéd fogékonyága egészíti ki.

A lélek benső állapotait a legegyszerűbb eszközökkel tudja ez a költő kifejezni; ez az ereje, ebben áll eredetisége. Kivülről jött élményekkel nem boldogul. Legtanulságosabb e tekintetben Isten Lämpásai című költeménye. Újsághír ihletéből fakad. Varga Mancikára a mostohája lámpatisztítást bíz, de a gyerek eltöri az üveget és rémülteben zsírosszódát iszik. «A Rókusba vitték, Hol már eszméletét nem nyerte vissza S reggelre egy jobb létre szenderült.» Ez nem egyszerűség többé, hanem dilettantizmus, a legkiábrándítóbb közhely. Juthat már szegény kis leány az Űr trónusáig, bizhatja már reá az Isten az ég eltörhetetlen lámpásait: a verset mindez nem menti meg.

Ilyesfajta foltok egy-egy elcsépelet jelzőben, hanyag kifejezésben másutt is találhatóak, de az egységes hatást csak ritkán zavarják, hiszen ép az igénytelen pongyolaság e költészet egyik fő varázsa. A kompozíció rendszeresen nagyon erős, a versvég fölemelkedik s röpíti magával az egész művet. Disszonanciát csak ott találunk, ahol néha maróbb iróniába csap át a költő szelíd humora. (A Panorámás, meg az aforizmák jórészt jelentéktelen szeszetei.)

Juhász Gyula nem képei szabatoságával válik ki, inkább belülről, villanászerű intuícióval ragadja meg a dolgok lényegét. Alkonyatkor «a szürke fűzfák egyre komorabban *Guggolnak* a bús víz holt ága mellett». S milyen finom lélektani megfigyelés, amint egyszerre a gyufalobbanás hirtelenségével csengő

szánon látja magát, ifjan, lányok közt; s aztán így folytatja: «Oly lehetetlen távoli e táj már, Oly hihetetlen fiatal ez emlék, *Csak jobban érzed most, ami redd vár: Jönni feléd a romlás fejedelmét*».

Ezt a költészetet új irodalmunk legjelentősebb teljesítményei közé avatja szűk korlátok közé zsúfolt változatossága, zengő egyszerűsége, metafizikai sóvárgása és misztikus világegysége. Nem közelíti meg Ady örvénylő öslendületét, Babits mindenretáruult gazdagságát; Kosztolányi hibátlanabb művész, még a némileg rokon Tóth Árpád is jóval színesebb, plasztikusabb nála — de Juhász Gyula ép e hiányokkal éri el, hogy az övéhez hasonló teljesen belső, kívül-belül élesen elhatárolt, egyábrázatú lírát egész költészetünkben nem találunk.

Juhász Géza.

Gróf Andrassy Gyula.

Történeti, nagy név súlyát hordozta életében. Súlyos teher volt vállán az apai hagyomány, nem csoda, hogy bizonytalanná lett a járása. A nimbusz, amely a kiegyezés miniszterelnökének és a berlini kongresszus egyik főszereplőjének ragyogó sikerekben gazdag pályáját átfogta, számára akadályt is jelentett. Nem mert nyílt, erős szárnycsapásokkal felemelkedni, szinte félt, hogy egész egyéniségét szabadon kelljen kiélnie. Messziről úgy tűnik fel, mintha minden lépése hosszú fontolgtás eredménye lett volna, az örökös tépelődés, hogy vajjon elhatározása méltó lesz-e a nagy örökséghez?

Ez a hely és ez a perc nem alkalmas annak kritikai vizsgálatára, hogy a politika útvesztőjében merre járt, mit mulasztott el és mennyire tudta nemzete javára felhasználni a kezébe adott talentumokat. Az a törekvés azonban nem vitatható el tőle, hogy szeretett volna méltó lenni apjához. Sőt egy pontban, az irodalmi működés terén, mintha túlszárnyalni is igyekezett volna. Ő már nem irtózott a tolltól s nem utasította vissza nevetve azt a tervet, hogy személyes emlékeit is megörökítse. Irt tehát újságcikkeket, sőt kiváló könyvek is jelentek meg a neve alatt.

A kiegyezésről szóló munkája finom közjogi fejtegetéseket tartalmaz, ma azonban már csak a történetíró érdeklí. Túlságosan, szinte kizárólag a politikai műve. A maga idejében, a pártok heves személyi harcai között bizonyára sokak véleményét fejezte ki, talán e sokaknál is több ember elhatározását befolyásolta, amint azonban porba omlott a kiegyezés épülete, ez is elveszítette aktualitását. Hiányzott belőle az a Széchenyi-féle megértés, hogy a közjogi konstrukciót csak a nemzeti élet egyik megjelenési formájának szabad tekinteni, nem pedig önmagában álló, elvont jelenségnek.

Maradandóbb fő irodalmi műve, a három kötetes *Magyar állam főnmuradásának és alkotmányos szabadságának*

okai című mű, mert ebben már kevésbbé egyoldalú. Mint emberi dokumentum valóban feltűnő. Azt bizonyítja, hogy írója is, mint minden mélyebben szántó elme, igyekezett magának képet szerezni a multról, még pedig olyan képet, amely nem egyetlen kézikönyv elolvasása nyomán és nem kész eredmények egyszerű átvételével alakul ki, hanem amelybe önmagát is bele vetíti azzal, hogy a multból kiszűrődő fényt saját lelkének prizmján bocsájtja át. Andrassy ezt a rekonstrukciót úgy végezte el, amint azt még azon történetírók közül is kevesen teszik, akik a részletmunkákon felül tudnak emelkedni: irodalmi formába öntötte vizsgálódásainak eredményeit. Bár az elbeszélés egyes adatainak helyességéhez szó férhetett már a könyv megjelenése alkalmával is, hű kifejezője kora történet-szemléletének. Visszatükrözi, hogy a világháború előtti évek magyar közhangulata milyen kérdések iránt érdeklődött.

A liberális szabadságesszmének az érvényesülése áll a kötetek központjában, híven annak a kornak a szelleméhez, amely a politikai szabadság elnyerésén ujjongott és nem vette észre, hogy lassan egy másik, még embertelenebb gazdasági szolgaság részesévé lesz. Nincs nyoma, hogy Andrassy a társadalmi és gazdasági hatóerőket s azok összefüggéseit felismerte volna, ezért könyve ma már nem is elégíti ki az érdeklődőt. Ma, összeomlás és forradalmak után ez a hiány sokkal szembe-tűnőbb, mint megelőzőleg volt. Abban is korának gyermeke volt Andrassy, hogy nem a magyar nemzet vagy faj életével foglalkozott, hanem a magyar állammával. Tehát egy hatalmi szervezet sorsa érdekelte s figyelmét az kötötte le, hogy a magyar államiség ezeréves épületét — amilyennek azt kortársai-val együtt elképzelte — milyen külső veszedelmek fenyegették, akár bizánci terjeszkedés, akár Habsburg-centralizáció vagy tatárjárás alakjában, az egész államépületet magán hordó társadalmi alap megismerése azonban már kívül esett érdeklődési körén. Nem kevésbbé

korának illuziókat kedvelő felfogása jutott kifejezésre abban a párhuzamban is, amelybe a magyar és az angol fejlődést a középkor tárgyalása folyamán helyezte. A millenáris idők nemzeti lelkesedése szívesen fogadta, dicsőségnek számította ezt a párhuzamot, amelyet Andrassy oly jobb ügyhöz méltó buzgalommal vont meg, a nagy lezuhanás után kijázanodott korunk azonban csalódottan ezt is elhesegette már magától, más ábrándképekkel együtt.

Mindez egyoldalú történet szemlélet, azonban az egyoldalúság az egész kor jellegzetes tulajdonsága volt s alóla csak egyes kiválasztott szellemek tudták magukat kivonni, mint pl. J. Burckhardt, a Baselben visszavonultan élő historikus, aki számot akarván vetni nem egyetlen nemzet, hanem az egész világ történetével, három évtizeddel Andrassy könyvének megjelenése előtt az államon kívül még két másik, egyenlőrangú történetformáló hatalmat is felismert. A vallás és a kultúra nagy szerepének és valódi jelentőségének értékelésénél azonban a tudományos, majd a népies közvélemény csak lassan követte az úttörőt, annak bizonyosságául, hogy a kor maga még idegenül és megértés nélkül állott az új történeti fogalmakkal szemben.

Épen mert oly hűen fejezik ki Andrassy kötetei korának gondolkozását, valószínű, hogy sokan fogják még kezükbe venni, mint egy letűnt idő emlékét. S az olvasókat meg fogja lepni az az éles figyelem, amellyel Andrassy értékelni igyekezett azokat a külpolitikai tényezőket, amelyek a magyar állam európai helyzetét meghatározták. Ez a mélyebb érzék hiányzott azokból a politikusokból, akik századunk elején a magyar vezényszót és más «nemzeti vívmányokat» tekintettek legfőbb céloknak. Ezt Andrassy önmagából adta. Kiváló egyéni érték ez s főképp ez az a szál, amely politikai koncepcióink sikertelensége után társadalmunkat hozzá kapcsolja.

Mályusz Elemér.

Tudományos élet.

Közel harminc éve Vikár Bélának eszébe jutott, hogy kimegy a falura és ott a helyszínén fonográf-hengerbe veszi a magyar falusi nép nótáit. Azóta Kodály Zoltán, Bartók Béla, Lajtha László, Szendrey Zsigmond és mások ezrivel vették fel fonográf-hengerbe a Néprajzi Múzeum gyűjteménye számára a magyar zenének addig figye-

lemre sem méltatott gyönyörű termékeit: a parasztdalokat. Különösen Bartók Bélának és Kodálynak érdeme, hogy e zene sajátos magyarságát és régiségét felismerték és hogy a magyar zeneértők előtt ma már nem titok, hogy itt valóságos zenei kincsesbányára bukkantunk és hogy ennek alapján még lehet teremteni az új magyar műzenét is, melynek alapjai addig inkább idegen, német-olasz formákon nyugodtak.

De ennek a felfedezésnek jelentőségét mindeddig csak a szakértők fogták fel. A művelt magyar közönség a hagyományos cigányzenét ismerte magyar népzeneének. Hozzászókozt, holott ez a zene az igazi magyar népzeneétől meglehetősen messze áll és legfeljebb magyar műzenenek tekinthető, amennyiben némely régebbi motívumnak és a német romantikus műzenenek sajátos keverékéből csak az ötvenes években kezdett kialakulni és a nyolcvanas-kilencvenes években érte el virágkorát. Ezt a magyar műdalt aztán a cigányok is átvették és mint népzeneét terjesztették el, jóllehet az egyes darabok keletkezési idejét, sőt szerzőjét is meg tudjuk jelölni.

Ez nem lett volna olyan nagy baj, ha egyúttal ez a romantikus magyar műdal nem jelentett volna a népi és régi magyar zenei formákkal szemben határozott süllyedést és szegényedést. A magyar közönség ma valóban azt hiszi, hogy csak két, legfeljebb három magyar dalforma van: a hallgató, amint azt Balázs Béla éneklé, vagy a csárdás, amire táncol.

Pedig erre rácsófol az a tömérdek szebbnél-szebb dalforma, melyet derék gyűjtőink ezrivel szedtek össze Erdélyben és másutt, színmagyar falvakban s amely a magyar nagyközönség és így a cigány előtt is jóformán teljesen ismeretlen s ha hallja: tótosnak, oláhosnak vagy nem tudom minek érzi. Ezt a pusztulóban levő magyar népdalt akarja megmenteni az az akció, melyet gróf Klebelsberg Kunó indított meg s melyről Lajtha László számolt be a Néprajzi Társaság legutóbbi ülésén.

A cél: a veszendőbe menő magyar népdalokat a magyarság számára megőrizni és a népek visszaadni. Az akció erre a legalkalmasabbnak a fonográf-lemezt tartotta, melynek segítségével a dallamot és szöveget nemcsak megőrizteti, hanem a legszélesebb körökben elterjeszteni is lehet. Így a nép

visszakapja a népiskolákban szétosztott grammofonok útján azt, amit önként, a népzítés városiasodása folytán elvesztett. Kitűnő művészek, mint Molnár Imre, Székelyhídi, Medgyaszay Vilma, az operaházi zenekar, énekeltek vagy játszottak bele a gépbe, mert az akció vezetői félték attól, hogy a népies éneklők művészietlen és sokszor értelmetlen éneke miatt az akció hatása megsemmisülne.

A magunk részéről a legnagyobb elismeréssel adozunk és sok sikert kívánunk ennek a kétségtelenül nagy nevezetességű akciónak, melynek célja igazi magyar értékek megmentése és népszerűsítése, s melynek magyar zene-történeti következményei, ha ez a siker megjön, beláthatatlanok. De viszont ismerve a vidéki művelt osztály roppant nagy szerepét a közzítés kialakításában, azt hisszük, hogy az akciót hatékonyan segítené, ha egyik művészünk a grammofonba felvett dalokat zongorára könnyed formában átírná és így e dalok, mint annak idején a *101 magyar népdal*, szerte-széjjel terjedhethetnének. Így játszáná őket a jegyzőné, a tanítóné, az intézőné s a vidéki társadalmi élet főformája, a nótás vacsorák vagy uzsonnák révén époly népszerűekké lehetnének mihamar, mint a kilencvenes és a kilencszázás évek kótából eltanult dallamai. A cigány rögtön megtanulná őket, a parasz-tok pedig sietnének az uraktól eltanulni rég elfelejtett dalaikat s ezzel az akció célja biztosítva lenne. Mert meggyőződésem, hogy a művészekből a néphez vissza az út csak a vidéki középosztályon keresztül vezet; már pedig a zongorázni tudó vidéki úriasszony a grammofonból nehezen fogja ezeket a dalokat elsajátítani, már csak azért sem, mert dallamvezetésük eltér az általa jól ismert sablonoktól. Molnár Imre és Kern Aurél történeti dalgyűjteményének, a *Daloskertnek* sikere bizonyítja, hogy még a régi zenét is el lehet fogadtatni a magyar középosztállyal, csak kellő formában kapja meg.

*

A magyar őstörténeti kutatás ismét két érdekes magyarázattal gazdagodott. Az egyik Németh Gyulától származik, ki sajtó alatt levő könyvéből a Magyar Nyelvtudományi Társaság zárülésén, Julián barát *Magna Hungariájának* fogalmát tisztázta. A történeti adatok segítségével, melyek legnagyobb része az arab utazók útleírásaiból kerültek

elő, sikerült bebizonyítania, hogy a honfoglalás előtti magyarokat baskiroknak is hívták, illetve, hogy mikor már a magyarság nagyobb része a Fekete-tenger mellett lakott doni hazájában, egy más része észak felé sodródott és a mai Baskardia területén élt, az utazók ezt a két csoportot felváltva, hol baskiroknak, hol magyaroknak nevezik. A Magna Hungaria név pedig nem Nagymagyarországot jelent, hanem Ósmagyarországot, mert *nagy* és *öreg* szinonimák (öregagyú, öregapa, nagyapa stb.). Ezek a baskardiai magyarok eleinte bolgár-török, utóbb kozár fennhatóság alá kerülnek, de Julián barát még tud velük magyarul beszélni. A tatárjárás után azonban teljesen eltörökösödnek és végleg beolvadnak abba a népbe, melyet ma baskir néven emlegetnek. Igen érdekes, hogy XV. századi oklevelekben a honfoglalás kori magyarok törzseivel azonos törzsneveket találunk nálunk: *Jenő*, *Gyarmat* (Jenej, Jurmaty) itt is, ott is két törzs neve. S végül Németh Gyula meggyőzően igazolta Munkácsi Bernátnak egy korábbi hipotézisét: a baskir név, mely a régiségben többnyire *bacsgyur* alakban fordul elő, nem lehet más, mint *bes-gur*, vagyis *öt-ugor*, ami a magyarok *on-ogur* [*tíz ugor*] nevének párhuzamos megfelelője.

Egy másik nevezetes magyar őstörténeti geográfiai fogalmat *Jugriát* Zsirai Miklós magyarázta meg a Kőrösi Csoma-Társaság minapi ülésén. Zsirai a finn-ugor népnevekről készít nagyobb tanulmányt és ebből mutatott be ezúttal egy részletet. Orosz oklevelek és egyéb történeti adatok alapján pontosan meghatározta Jugria helyét: ez a Felső-Ob és az Uralhegység nagyterjedelmű szöglete, az obi ugorok, vagyis a vogulok, osztyákok őshazája, ahol az obi ugorok már Krisztus előtt éltek vadász-halász életüket. Ennek a területnek a déli részén laktak a magyarok ősei, kik török hatás alá kerülve, elsodródtak aztán az obi-ugoroknak továbbra is ottmaradó részeitől. A *Jugria* névről pedig sikerült Zsirainak bebizonyítania, hogy az *on-ogur* név oroszított alakja, melyben az *n* eltűnése és a szó jésítése tipikusan orosz-szláv hangjelenség, az *-ia* szóvég pedig jólismert területnévképző. Így világosodik mindjobban az a homály, mely a magyarok eredete és őshazája körüli problémákat sokáig fedte. Persze a dilettáns nyelvészeknek nem vesznek tudomást a tudomány hala-

dásáról, sőt ami sajnálatosabb, a napilapok talán még nagyobb készséggel regisztrálják együgyű turáni és hinduperzsa-magyar légvéraikat, mint a módszeres tudomány eredményeit.

A Régészeti Társulat ebben a hónapban művészeti sétákat rendezett: a tagok egy ülés keretében Felvinczi Takács Zoltán és Csányi Károly vezetésével megtekintették az Iparművészeti Múzeumban rendezett keleti művészeti kiállítást s így közvetlen tapasztalatból tudták meg, hogy ma már a páratlan Hopp-múzeumon kívül is jelentékeny keleti műanyag van Budapesten, amint azt ez a kiállítás is bizonyítja. Egy másik alkalommal kirándulást rendezett a társulat, melynek folyamán a zsámbéki templomot, várat és a tinnyei Vásárhelyi-gyűjteményt tekintették meg a tagok szakszerű vezetés és magyarázat mellett.

*

A magyar tudománynépszerűsítő irodalom egy értékes vállalatnál gazdaggott a múlt hóban: megindult a Magyar Szemle Kincsestára. A háború óta a régibb ilyenmű vállalatok megszűntek vagy teljesen elavultak, különben sem annyira a közönség művelésére, mint inkább a középiskolai tanulók «dióhéj»-igényeinek kielégítésére törekedtek. Néhány évvel ezelőtt megindult a pécsi Tudományos Gyűjtemény, s bár ennek elsőrangú tudósoktól frissen és szakszerűen megírt köteteit a közönség nem karolta fel kellőképpen, szerkesztői hosszabb szünet után újabb értékes kötetekkel lepték meg a közönséget.

A Magyar Szemle Kincsestára a Magyar Szemle programjához igazodik és nem annyira módszeres tudományos bevezetéseket akar adni, mint inkább a nagyközönségnek általános képet nyújtani tudományos, művészeti és általában közművelődési kérdésekről. A szerkesztők szeme előtt nem a német Göschel lebegett, mint a pécsi gyűjtemény szerkesztője előtt, hanem az angol Six pence-könyvek. Az első tízes sorozat a maga változatosságával és friss aktualitásával már eléggé tájékoztat a vállalat további szelleme és programja felől. Vannak itt könnyedén tartott tudományos bevezetések, mint Lasovszky Károly *Világrendszer* című kötete, mely valóságos reveláció mindazoknak, kik nem is sejtették, mekkora haladást tett a csillagászat a háború alatt az amerikaiak ki-

tartó munkája és hallatlanul tökéletesített műszerei segítségével. Kmoskó Mihály *Iszlám*-ja a keleti mesemondóka emlékeztető kedves és mulattató stílusban nyújt áttekintést az Iszlám keletkezéséről, Szinnyei József *Magyar Nyelve* pedig áttekintően és a modern nyelvtudomány szempontjai szerint csoportosítja a magyar nyelvre vonatkozó alapismereteket. Szöllősy Lajos a modern fiziológia és orvostudomány szempontjait képviselve mutatja be a *Táplálkozás* folyamatát az őt jellemző könnyed eleganciával, míg Bartucz Lajos az antropológia módszereit jellemzi. (Itt a kissé túltengő általánosságok mellett szívesen láttuk volna Bartucznak a magyar fajiságra vonatkozó értékes megállapításai összefoglalását.) Szerb Antal igen friss áttekintést nyújt az angol irodalomról és sikerül neki az ilyen kis kompendiumokat jellemző szárazságot elkerülni. Más irányú művelődési programot jelent Bajza József igen érdekes *Jugoszláviája*, melyhez csak méltó Romániát és Csehszlovákiát kívánunk a vállalatnak. Józanul oktat Gratz Gusztáv Európai külpolitikája és Ihrig Károlynak a *Szövekezetekről* szóló bevezetése. A magyar közönséget társadalompolitikai, külpolitikai és nemzetiségi gondolkodásra nevelni volt mindenkor a Magyar Szemle legbecesebb programja. A kis kék könyvek kétségtelenül emelni fogják az érdeklődést az efféle kérdések iránt és általában nagy szolgálatot tehetnek az általános műveltség terjedése körül: alacsony áruk és gondos kiállításuk állandósítani fogja népszerűségüket, mely, mint halljuk, máris biztosítva van.

*

A szegedi növénytan intézet Folia Cryptogamica c. kiadványai között, mely a jövő évi szegedi rektor, Gyórfy István szerkesztésében jelenik meg, jött ki V. Gyelniknek egy két-nyelvű közleménye, melyben a következő állítólag német mondatokat olvassuk: «In Folgenden habe ich die Methode nicht befolgt was ich in meiner ersten Publikation befolgte, nämlich, dass ich mein Material nach Comitaten aufarbeite, sondern meine ganzen nicht aufgearbeitetes Flechtenmaterial ordnete ich nach Gattungen, und nach Gattungen bearbeite und veröffentlichte ich es... Wo ich in der Enumeration die Namen des Sammlers nicht schrieb, das habe ich gesammelt,

und wo ich das Herbar nicht erwähne das kann man in meinem Herbar zu finden.» És így tovább. A rövidítések között megemlítették: «Abkürzung: U. = Pflanzensystematische Institut des buda-pesther Pázmány Péter Universitát.»

Sírjunk-e vagy ne vessünk? A külföldön semmiesetre sem válik dicsőségünkre az ilyen «bi-linguis» kiadvány. *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

A *Lear király* felújítása a Nemzeti Színház évadvégi Shakespeare-sorozatának a *Windsori víg asszonyok* mellett a legjelentősebb eseménye volt. Az elhanyagoltabb daraboknak időnkinti műsorbaiktatása inkább csak érdekes kísérletnek számít: egy-egy idény színvonaljelzőjévé mégis csak a nagy tragédiák valamelyikének előadása lehet, a *Lear*-ének pedig egyenest azzá kell lennie, hisz ennek a nemzeti színpadon Shakespeare valamennyi darabjénál régebb multja van. A kritikának a részben joga van az elérhetlenségig tökéleteset követelni, nem feledkezvén meg azért természetesen a viszonylagos értékek megbecsülő tudomásulvételének kötelességéről sem.

Lear szerepét — Egressy Gábor, E. Kovács Gyula, Szacsavay, Bakó, Pethes, Gál és Bartos örökében — nyolcadikul most Kürti József vállalta. Alakításának súlypontja a boldogtalan apa emberi szenvedésének rajzára esik, tébolyodottságán is átfénylött a szinte infantilis hiszékenységnél áldozatául esett tisztaszívűség. Felfogása e tekintetben a Pethes Imre nyomába szegődött. De Lear nemcsak apa: fejedelem is; Kürti játékában pedig a fejedelemnek árnyékát is alig éreztük, ő csak az aggastyáni döreségen bukott el s nem egyszerűen az uralkodói vakságon is, benne csak az apai szeretetében megcsalt embert láttuk, a királyi méltóságában megbántottat — akinek szemétre lökött koronája a «keserű» bolond csörgősapkájával sem ér már fel — úgyszólván soha. Kürtiben nincs hamis páthosz, de valódi sincs annyi, amennyi nélkül Leart (Shakespearei méretűvé megformálni nem lehet. Realista eszközeiből az alak romantikus arányaira nem futja. Rajza az ismétlések során talán még majd gazdagszik, de bizonyos, hogy egyénisége ebbe a szerepbe úgy beleilleni sohasem fog, mint ahogy kard illik a hüvelyébe.

Kimagasló érték a többi közreműködő játékában is kevés akad. Edgárt újabban Harasztos adja, egyre színesebben, de még mindig nem elég férfiasan és jelentékenyen. Abonyi a bolondban a meleg odaadás kedves hangját jól eltalálja, a bölcs-badar szentenciáikét kevésbé. Fehér Gyula Kentje áruhás mentorul külön, mint grófi fellépésében. Lehotay szépen beszélt Edmundo, Mihályfi Károly megindító öreg Gloster. A királyleányok hármasában Hettyey Aranka Gonerilje nem emelkedik az elvetemültség tragikai magaslatára, Gömörly Vilma lágy, szinte családias egyéniségében meg épen semmi regani indulat sincsen. Csak a Váradai Aranka Cordelia-rajza áll valódi klasszikai magaslaton: tökéletes tükre a lelki előkelőségnek. Remekül érezteti a hízélgésre képtelen szívűjóság tragikus dacát, melyben Lear jellemének vérszerint való mására ismerünk. Az imént színvonaljelző *Lear*-előadásról beszéltünk; a mostaniban csak a Váradai Aranka alakítása mondható annak, a többiekében a szép igyekvéssel arányos kiválóbb eredmény vajmi kevés akad.

*

A Vígszínház sorozatos Molnár-előadásai között ez évadban utolsónak a *Liliom*-ra került a sor. Felújított darabjainak egyike sem hatott oly tisztán és erősen, mint ez a költői megilletődéssel írt «külvárosi legenda», melyben Molnár nála szokatlan önmehtagadással le bírta mondani a pillanatnak szánt olcsó grimászról s inkább a szívére hallgatott, semmint fürge rutinjára. Az *ördög* fölüeny írója itt a színpadon is átengedte helyét a *Pál-utcai fiúk* költőjének, a nagyon is hervadó büvész-kedés az időálló poézisnek. Jó előadásban ez a mű ma is megbirkózik a maga két évtizedes multjával. A Vígszínház előadása pedig jó, sőt kitűnő. Varsányi Irén Julikája a magyar színészetnek kétségtelenül egyik legnagyobb diadala, az volt már husz éve is, s még inkább az ma, megízese, megnevesedve, mint a csemegebor. Egyszerű, paraszti szavai — mint a búzatábla — meghullámanak egy-egy gesztusának lágy szellőjében, megfürdenek egy-egy pillantásának arányában. Csontos hintáslegénye is hibátlan remek, rajzában nincs egyetlen túlhangsúlyozott vonás, iskolapédája lehetne a sokatmondó szűkszavúságnak és kevéseszközűség-

nek. Makay Margit Marikája csupa szív és művészi igazság, Maklary Ficsurja jól meglátott genre-alak, Gazsi Mariska körhintatulajdonosnője finom karikatúrája ennek a hervadt pipacsnak. Liliom leányának kicsiny szerepében biztatóan mutatkozott be a fiatal Inkei Margit. Törzs «mennyei fogalmazó»-ja felfogásban igen jó, de dikciójában — sajnos — megint igen modoros.

*

A *Volga-bár* Felix Gandera vékony-pénnű vígjátékából Harsányi Zsolt átdolgozásában szezonzáró operetté lett a Vígszínház júniusi játékrendjén. A drámai kritikus akkor a legbölcsebb, ha megadással tudomásul veszi, hogy a bolsevisták előtt Párizsba menekült orosz hercegkisasszony ezúttal soffőri minőségben fedeztetni föl magát ama bizonyos milliárdos fiatalemberrel, kinek egyetlen rendeltetése nyilván az, hogy az orosz hercegkisasszonyok a szerencsétlenségben is szerencsét csinálhassanak. Igaza volt az átdolgozóknak: az ilyesmit zene nélkül époly kevésbé lehet bevenni, mint a rebarbarát ostya nélkül. A Vígszínház művészei viszont azt mutatják meg, hogy a darabba beletüzdelt énekszámokat miként lehet előadni — hang nélkül. Együttesükbe vendégül beállt Titkos Ilona is, játéka kedves és temperamentumos, énekével ellenben valami veszedelmes konkurenciát ő sem csinál. A «háziak» közül a Góth-párt, Rajnayt, Lázár Máriát, Hajmássyt bizvást meg lehet dícsérni, egy évadon át szívvel-lélekkel dolgoztak a színpadon, most kitesznek magukért kézzel-lábbal is. Június van, ilyenkor a közsínházak is szívesen kacérkodnak azzal a színpadi műfajjal, melynek pszichológiájában kő követ nem marad.

*

Hevesi Sándor vendégszeretetéből a Kamaraszínház kapuzárása után — akárcsak esztendeje — most is felkereste a fővárost. Alapi Nándor stagione-rendszerű vállalkozása, az Országos Kamaraszínház. Ezúttal két estén át nyolc darabot mutattak be, közöttük négy magyar ujdonságot is, Erre a több tekintetben figyelemreméltó vendégszínházra legközelebbi színházi szemlénkben részletesebben visszatekintünk.

Rédey Tivadar.

A **hangos film.** Az első nagy «Ton-film», mely átkerült Európába, «The singing fool», általában mindenütt csatlódást keltett. Nem technikai tökéletlenségével, hogy t. i. elég gyarlón, torzításokkal adja vissza az emberi hangot, mert ezen idővel úgyis segíteni fognak, — hanem olyan okok miatt, amelyek a hangos film lényegében gyökereznek.

Kétféle típusa van ma még egyelőre a hangos filmnek, ez a két típus váltakozva nyer alkalmazást. Az egyik az, amikor a film történései, zöreije, beszédei illusztráltak maradnak, tehát a kép változatlanul olyan szabad korlátok között mozoghat, mint a néma filmnél, ellenben külön kísérőzenét írat a gyár és ez a *lefotografált zene*, mely egy jobb gramofonhangversenyhez hasonlít, kíséri a képek pergését. A másik típus, amikor a színészek beszédét, vagy énekét rögzítik meg a képfelvétellel egyidejűleg. És itt támadnak a kiküszöbölhetetlen bajok.

Kezdjük azon, hogy a témát erősen korlátozza ez a típusú hangos film. A képritmus sokkal gyorsabb, mint a beszédritmus. A szem éhes: már elmúlt néhány másodperc, új képet, mozgást vár a szem, — a hangos film esetében *hiába!* A színész még az első sort sem énekelte végig, az «ó» hangzót másodpercekig elnyújtja — rettenetesen hosszú idő a moziban! — és mi kénytelenek vagyunk hosszú *unalmas* percekben keresztül egy tátott száját csodálni. A modern film legnagyobb művészi élménye a képritmus volt. Ki nem sodródott együtt Abel Gance fél- és negyedmásodperces villanó képeivel, a «Dzsingisz khán» monumentális, rohanó befejezése kinek a kezét nem lendítette tapsra? Ez a hangos filmnél lehetetlen. Csak unatkozik az ember, ha a mesébe sanzonok, zeneszámok vannak beékelve, melyek lépten-nyomon megakasztják az eseményeket. A prózai beszéd pedig egy másnyelvű hallgató számára *érthetetlen*. Hogy milyen mértékben befolyásolja a témát a hangos film anyagtörvényei, arra kitűnő példa a Berlinben nemrég bemutatott fentemlítt film, mely bárgyúságával még a legostobább, legrosszabb amerikai filmeket is felülmúlja. A tömeghatásra-számítás elsősorban a *zene* szempontjából akarja a hangos film lehetőségeit kiaknázni és ezért az izomemberek, a boxbajnokok, soffőrök után az új film hősei szükségszerűen a bárénekesek, jazz-muzsikuskok, lokáltáncosnók, az éjszakai világ alakjai lettek...

Tegyük fel, hogy néhány zseniális rendező és filmíró meg tudja kerülni egy-két alkotásában a mesekorlátozásnak ezt a zátonyát, akkor még mindig hajótörést szenved egy kiküszöbölhetetlen tény szikláján: hogy t. i. más a vizuális és más az akusztikális perspektíva. A mikrofon, mely felveszi a hangot, a legmegfelelőbb helyre van beállítva a párnázott falu műteremben, a felvevőgépnek azonban mozognia kell, ha nem akar elviselhetetlenül unalmas képet produkálni. Mutatja pl. premier plauban az énekes fejét, second plauban az alakot, azután részleteket a közönség köréből: a hang pedig *változatlan* erősséggel zeng tovább. Ha nem látom pl. egy zaj forrását, akkor lehet a hangok közeledését, távolodását erősítéssel és gyengítéssel érzékeltetni, akár a rádióban — ez más dolog. De az akusztikai és optikai távlatot a hangosfilm gyakorlatában közös nevezőre hozni egyenlőre lehetetlen és a gépek természeté miatt valószínűleg az is marad.

A harmadik nagy vesztesége a filmnek a hangossá válással az, hogy ilyen szinkronizált hang és képfelvételeket a zavaró mozzanatok miatt jól csak műteremben lehet felvenni. Azok a szabadtéri felvételek, melyek olyan csodálatossá tették a svéd és az orosz filmeket, pl. a «Dzsingiz khán»-t, lehetetlenek e második típusú hangos filmben.

Kötetlen, szabadon hömpölygő mese, magával sodró erejű képrítmus, a film műfaji tisztasága a kizárólag szem-élmények nyújtása révén és a film nemzetközi érthetősége — ezek azok a sajátos filmszerű értékek, melyeket a hangos film meg akar semmisíteni. A *hangos* film ma divat, Amerikában láz, mint volt a *színes* film... Még egy ilyen lázt kell a filmgyártásnak kihevernie majd, a *plasztikus* filmét, hogy azután nyugodtan fejlődhesen tovább a *maga* útján a film, saját lényegének legvilágosabb felismerése felé...

(Berlin.)

Németh Antal.

Képzőművészeti szemle.

A Tiszaszoborpályázat. Az Erzsébet királyné szoborpályázat óta a Tiszaszoboré az első, mely ismét valóban nagyméretű feladatot rótt szobrászainkra. Tisza István szobrát a parlament mellé, a főrendiházi bejáratnál szemköztí térségen fogják elhelyezni, ekképen gróf Andrassy Gyula emlékművének párja lesz. Tehát nemcsak

Tisza személyisége, hanem e helyes zmei vonatkozásai, a parlament építészeti háttere, a Kossuth-emlékmű közelsége is egyaránt kiemelkedő monumentalitást kívánnának az új szobortól: nagyarányú teremtőerőből fakadó, magasztos művészetet, mindenesetre különbet, mint amilyent eddigi köztér-emlékműveink mutatnak.

Az elmúlt évtizedek szerencsétlen pályázataira és díjkiosztásaira, a belőlük keletkezett legtöbbnyire egészen sikerületlen, vagy a legjobb esetben is csak némiképen elfogadható szobrokra gondolva, nem csekély kételkedéssel mentünk el a Múcsarnokba, ahol több mint harminc pályamű tanuskodott arról, hogy aggodalmaink nem voltak alaptalanok. A pályamunkák egy-két kivételtől eltekintve, fölötté gyöngék, a zsűri ítélkezése pedig semmivel sem különb a tervek színvonalánál.

A pályaművek jelentéktelensége, amely festészetünk kétségtelen fejlettségéhez mérve nagyon kellemetlenül szembeötlő, már azért sem ment meglepetés számába, mert a legnagyobb jóindulattal sem állítható, hogy fejlett szobrászi kultúránk van. Vannak ugyan igen derék szobrászaink, akik apróbbacska feladatok, egy-egy mellészor, egynémely síremlék, kisebb-méretű aktok, vagy plakettek megoldásában bizonyos határig rokon-szenves eredményeket tudnak elérni, sőt vannak olyan virtuózaink is, akik a közönséget elbűvölő ügyességgel és gyorsasággal, de épen olyan lélektele-nül oldanak meg minden feladatot, mindamellett olyan szobrászunk, aki mélyről fakadó, igazi teremtőerővel, a maga külön útját járva, igazán lélekbe-markoló művészettel ajándékozna meg, alig-alig akad. És egyáltalában nem lepett meg a zsűri ítélkezése sem. Mert hiszen ez, mint eddig majdnem minden alkalommal, túlnyomórésztben ezúttal is olyanokból állott, akik a szobrászat kérdéseiben nem hivatottak dönteni. Ahány épkezláb és valamennyire csak számbavehető szobrászunk volt, az mind résztvett a pályázatban, tehát nem lehetett zsűritag. Akik pedig szobrászság címén mégis bejutottak, annyira a harmadik gárdából valók, hogy nem sokban különböznek az ítélőbizottság laikus tagjaitól. Ezek pedig néhány elsőrangú kivételt leszámítva, a legteljesebb hozzánem-értést képviselték: mert úgyszólván semmi vonatkozásuk sincs a művészet kérdéseikhez és egy olyan társadalom

olyan nemzedékének tagjai, melynek a legcsekélyebb plasztikai ítélőképesége sincsen. Természetesen senkinek sem jutott eszébe, hogy a döntéshozatalon kívül a szobrász szakértőket hozzanak, pedig széles ez Európában alighanem lehetett volna ugyanannyi jó külföldi szobrászt találni, mint ahány tagból a zsűri állott. De talán jobb volt ez így, ezt az eredményt csak szegyenkezéssel lehetett volna külföldi művészeknek bemutatni, sőt mindenki jól teszi, ha a Budapestre vetődő idegent most nem vezeti a Múcsarnok közelébe, nehogy kedve kerekedjék nyitott kapuján bemenni.

A kortársak minden távolabbi művészeti meggondolás előtt, nem minden jogosultság nélkül, testi hasonlóságot is szoktak kívánni az emlékszobor amaz alakjától, mely hősét ábrázolja. Már ebből a legrimitívabb szempontból is föltette fogyatékos a pályázat eredménye. Szobrászaink még a pusztá, felszínes, testi hasonlósággal sem sokat törődtek. Pedig Tiszáról elég jellemző festmény, rajz, fénykép, sőt néhány tűrhető és egy jó mellszobor is maradt. A még nagyobb hozzáértést feltételező lelki jellemzés persze általában még gyatrábbban sikerült. Csúpan Beck Ö. Fülöpnek, a legjobb Tisza mellszobor alkotójának sikerült eléggé megközelíteni Tisza férfias, dacos nagyságát, rendíthetlenségét, magabazárkózását, rendeltetésének önmagábavetett prófétái hitét. Tisza genialis férfiasságát ő sem ábrázolja teljesen, de nem annyira maradt vele adósunk, mint a többi pályázók. Ezek legtöbbje üres, lelketlen pózokkal próbálta az erőt megmintázni és valóban nehéz elhallgatni a névszerinti szatíráit azokról, akik Tisza helyett egy üres díszmagyart, egy karosszéket, egy jólszabott zakót, vagy egy kiugró vasaltnadrágot merettek kiállítani. Voltak olyanok is, akik némi lelki jellemzéssel kísérleteztek és kaptunk tőlük egy hadvezért, össze-rokadó néptribunt, platonikus filozófust, díszmagyaros vargát, megyei gazdaszónokot, Gandhit, patetikus hitérintőt, száraz államtitkárt és így tovább.

Ami pedig még ezentúl következne, az eszmei, vagy pusztára csak testi formák szobrászi ábrázolása, ezeknek egy kompozícióvá való egységesítése, vagy figyelembevétele annak, hogy egy minden oldalról szemügyre vevésbe kerülő szoborról van szó, szóval a tisztán formai problémák tekintetében

még gyöngébb megoldásokhoz jutott el a legtöbb pályázó. Elképesztően festői megfejtésekkel találkozunk, agyagból, sőt tejszinhabból felkent bronzba szánt ábrázolásokkal! A pályaművek között tisztára minden ízében, csak szobrászati elgondolás csupán egy akad, Beck Ö. Fülöpé, amely különben az egyetlen szerves, jól felépített és a rajta álló szoborral egységes architektúrát is adja, meglátszik rajta, hogy az alapzat a szoborral egyszerre támadt, egy egységes elgondolásból.

Meg kell említenünk azonban azt, hogy a pályaművek részleteiben néhol szép szobrászi munkával is találkozunk. *Szentgyörgyi* reliefsjei, *Pásztor* részletei jól mintázott, nemes felfogású alkotások, ha pályaművek egésze különben nagyon távol esik attól, hogy a Tisza Istvánt egyrészt eszmeileg, másrészt szobrászi forma tekintetéből méltóan ábrázolja.

A legtöbb esetben a szobrok architektúrája is segített tönkretenni a pályaműveket. Ha egyáltalában lehetséges, az architektúrák még a szobroknál is rosszabbak, ötletlenebbek, fáradtabbak. Az egyik egymásra rakott lapos dobozokra állítja Tiszát, a másik egy lemezre építette, a harmadik síremlék architektúra, a negyedik keresett egyszerűséget fitogtat, bár nem egyszerű és majdnem mind sablon, sablon és üres sablon.

Mindezek után a jelentős művészpályát megfuto művészek kijáró teljes tisztelettel meg kell mondanunk, hogy *Zala Györgynek* pályanyertes műve több szempontból is teljesen elhibázott alkotás. Meg kell mondanunk őszintén, hiszen a Kossuth-szobornak szomorú példája megmutatta azt, hogy mennyire helyrehozhatatlan hiba a legszigorúbb ítélkezés elmulasztása egy évszázadokra tervezett emlékszobormű esetében. *Zala Tisza Istvánja* egyáltalában nem számítható a mester kiválóbb alkotásai közé. Szinpadias, nyugtalan, kapkodóan címomás ünneplése egy olyan embernek, aki valóban nagy volt, egyszerű volt, nyugodt volt, puritán volt. Minden művészi eredetiség nélkül való ábrázolás arról, aki egészen különálló egyéniség volt. Akiben nem volt semmi barokk, *Zala szobra* pedig tele van még csak nem is élményszerűen átérzett, újra kiformált, hanem csak sablonosan utánérzett barokk elemekkel. Tisza már életében is köbölő volt, nem olyan agyagból gyúrt, mint *Zala erőtlén szobra*. Tisza soha-

sem pózolt, Zala szobra minden ízében ezt teszi és mit sem ábrázol Tisza mezev, hajlíthatatlan keménységéből. Zala szobra nem Tiszából indul ki, hanem a XIX. század szomorú emlékezetű köztérszobrászatának elnyűtt emlékeiből. Szoborműve tetejére nagy, de csak méreteiben hatalmas haldokló oroszlánt helyez, mely halálküzdelmében felordít. A vergődő és felordító oroszlánnak színpadias allegóriája ugyan miképpen illik arra a Tiszára, aki mint köztudomású, a hangtalan dac és szótlan megvetés felejthetetlen nagyságában halt meg? És különben is mi szükség van egy Tisza-szobron erre az ezerszer elhasznált allegóriára? Miért nem a főalakban testesítette meg Zala a minden romlással dacoló férfilelek nagyságát? Az oroszlán lelkét, az ezrekkel szembezálló egyet? — erről Zala megfeledezett, az oroszlánhoz képest törpére méretezett Tisza Istványa nem több egy pathetikus díszmagyarnál.

És vajjon illenek-e Tisza klasszikusan egyszerű, puritán, teljesen festőietlen, sőt épen szoborszerű emberiségéhez Zala emlékművének idegesen zsúfolt, túlterhelt mellékszoborcsoportozatai és illik-e ahhoz, aki az alpátosztó soha nem ismerte a hangosan felfelé tolaikodó szervesen architektura?

Nem, Zala György szoborműve sehogysen illik gróf Tisza Istvánhoz és sehogysen a művészet magas mértékkel mért követelményeihez sem. Csak ahhoz illik, hogy a hagyományos köztérszobrászat követelményei, tehát lélektelen sablonok szerint mi mindent kell rárakni egy olyan szoborra, amilyennel egy államférfit pompázóan lehet ünnepegni. Ezek a kellekek, ezek a kulisszák, mind megvannak Zala szobrán, úgyhogy egyáltalában nem csodálkozunk, hogy a zsúrinek csupán külsőségeket ismerő többsége neki juttatta a pályadíjat és őt bízta meg a kivitellel, minekutána elvetette azt a helyes javaslatot, hogy egy új szűkebb-körű pályázattal próbáljanak közelebbjutni a mi szobrászati viszonyaink között oly nehéz feladat méltóbb megoldásához.

Venecze multja és művészete. Bécs után Venecze következik az idegen városok között a külföldre utazó magyarok érdeklődésében. Évről évre nagyobb és nagyobb tömegekben látogatjuk és élvezzük művészetének felejthetetlen emlékeit, amelyek majdnem

úgy a szívünkhöz nőttek, mintha a mieink volnának. És minthogy ez az érdeklődés újabbban a művészet történelmében csak kevéssé járatosak széles köreire is kiterjed, alkalmasint nem csekély érdeklődésre számíthat a Magyar Szemle kincsestárában megjelent ama kis könyvecske, melyet *Glatz Károly*, ez a legújabbban szerepelni kezdő komoly és hivatott művészettörténeti írónk Venecze művészetéről írt. A nyolcvanoldalas, zsebbe könnyen elférő könyvecske az átlagos közép-osztálybeli műveltségű közönség számára készült, nyilván azzal a szándékkal, mint a jó külföldi útikönyvek művészeti bevezetései, hogy előzetes tájékozásául, utazás közben magyarázatul, vagy akár az utazás után összefoglaló ismétlésül szolgáljon azok számára, akik nem elégednek meg futólagos múzeumi, templomi szemlélődésekkel, hanem összefüggéseket és megkülönböztetéseket keresnek a látottak között, magyarázatokat arra a sok kérdésre, mely bennük a művészet kincseinek csodálata közben támad.

Glatz kis műve jól megfelel ennek a feladatnak. Egyrészt közönségéhez, másrészt témájához ügyesen igazodik, nincsenek aránytalanságok benne, kerüli a ma annyira divatos, de vízenyőségében szinte már elviselhetetlen lírizálást. Feladatát, mely ismeretek közlésében áll, jól fogta fel, halk hangon, szerényen tanít, óvakodik attól, hogy valami különösebb ujságszámba menő, de rendszerint erőltetett eredetieskedő felfogásra állítsa be könyvét, egyezőval Venecze kincseinek becsületes és hű méltatását adja.

Az elengedhetetlen történelmi háttérből, a társadalmi talajnak jellemzéséből csak épen a legszükségesebbeket közli, művének fő hangsúlya igen helyesen a művészet formai és világnézeti elemeinek ismertetésén nyugszik, tehát ama két vonatkozáson, amelyek irányában a laikusnak leginkább van mankóra szüksége. Mindkétnemű magyarázatai jól megállják helyüket és ami nagyon fontos, megérik rajtuk, hogy frójuk nem az útikönyvkompiátorok szokott útját járta, hanem át is élte mindazt, amiről ír, látta, csodálkozott rajta és gondolkozott is felőle. A szakember pedig könnyen még azt is megállapíthatja, hogy Glatz a művészettörténeti irodalommal kellőképpen ellenőrizte magát; egy-egy megjegyzése elárulja, hogy ismeri Venecze legújabb irodalmát is. Vonzóvá teszi

könyvecskéjét az a meleg szeretet is, amellyel témája iránt viseltetik, mely, sohasem fitogtatottan, néha mégis átizzik tartózkodásán.

Velence művészetének méltatásában általában helyes utakon jár, néhol új értékelésekkel küzdve, így a ma divatos ama kérdéssel is vivődik, hogy ki volt nagyobb: Tiziano-e vagy pedig Tintoretto? Lelke nyíltan Tintoretto felé vonzza, ha végleges ítéletet nem kockáztat is meg. — Néhol a megokolásokban egy kissé elveti a súlykot. Így például Veronéséről azt írja, hogy «mivel a szegény embert nem látta meg, épen olyan harmoniában volt a világgal, mint Tiziano». Nos a világgal való harmonia egyáltalában nem a szegény ember, sőt még csak nem is a szenvedő ember meglátásától függ; ez a fölfedezés és az élet jelentőségének a szenvedés zemszögéből való megítélese mélyebb forrásból fakad.

A kis velencei művészeti útikalauz a legjobb időben is jelent meg, kívánjuk, vigye magával mentől több magyar nyári utazó, a beléje vetett bizalmat egyikük sem fogja megbánni.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

Az opera- és hangversenyidény be-zárulása után önkénytelenül is tolnukra kínálkozik egy kis visszatekintő elmélkedés. Az ilyen összefoglaló visszatekintések — bár részben már elmondott dolgokat ismételnék — a jövő szempontjából is hasznosnak bizonyulhatnak, mert a zenei élet jelenlegi színtörvénnyel már a jövő kialakulás irányvonalát is mutatják, ami némi tájékoztatást is jelent a különféle törekvések forogtatásában.

A kultúra egész területén az átmenetek és újjáalakulások korszakát éljük. Még mindenütt sok a kiforratlan elem, régebbi korok művelődési eszményei latens erőkké halványulnak, tehát még számolnunk kell velök, az új eszmények még nem bontakoztak ki teljes méretekben, de mindez ellentét és bizonytalanság dacára a figyelmes szemlélő előtt már feltűnik egy építő, határozott irányba haladó produktív korszak lassú ténnyeljárása. A keresések zűrzavarából egy egységes stílus kerül felszínre, a modern ember új életformája. Az élet mostohaasága, a sok nélkülözés, a mai fiatalságot valósággal heroizmusra neveli. Megtanulta, mert meg kellett tanulnia, hogy szentimentalizmussal,

fantasztikus légvárakkal lehetetlen pánaszokkal nem lehet javítani vagy meghódítani az életet, ide erős kéz, szilárd akarat, nagy lelki fegyelmesség, komoly kötelességtudás és bizonyos semlegesség szükséges. Ember akar lenni mindenki az emberek között: megérteni és megértetni vágyik. Egy újfajta humanizmus eszménye bontakozik ki minden területen. Az egész ember harmónikus kiképzése a szakműveltség alapján. Semmisen mozdítja annyira előre a kollektív szellem kialakulását, embertársaink megértését, mint az egyén minél többoldalúbb kiképzése és az élethez, a tényekhez való kapcsolódása. Igazi közösség csak ott jöhet létre, ahol az embereket nemcsak bizonyos célok, hanem eszmények, szellemi értékek és javak kötik össze. Gazdag, harmónikus képzett szemlélyiségeket akar a mai nevelés kialakítani, olyanokat, akik e mellett fegyelmestettek és odaadóak a nemzeti társadalmi közösség számára is.

Ennek a mind erősebben kialakuló kollektívizmushoz jeleit látjuk zenei életünkben is. A szóló-hangversenyek minden látszólagos változatosságuk, nagy számuk dacára, krízis szélén állnak. A legelső virtuóz sem tud máma — bármilyen legyen a hangszere — újat, érdekeset mondani. Programjának agyoncsépeelt koncertdarabjaival — ha csak valami rendkívüli művészyenység nem rejlik mögötte, csak felületes, pillanatnyi sikereket arathat. Ma már nem tudjuk megérteni, hogy valaki nyolc órát töltsön naponta hangszergyakorlással és hónapokig tanuljon ilyen módon legyőzni azokat a hajmeresztő technikai nehézségeket, amelyek egy hangversenydarabjában előfordulnak. Mennyi munka és fáradság azért, hogy a virtuózkodással betelt publikum magától értetődőnek tartsa a sikeres kivitel és a legkisebb félre-csúszásért kicsinylőleg rántsa föl a vállat! Itt volna az ideje, hogy a jogosulatlan egyéni érvényesülést célzó szólóhangversenyek eltűnjenek végre Budapest koncertéletéből. Ezzel szemben a zeneegyüttesek nagyobb tért hódítanak. A zenekari esték — még a gyöngébbek is — valamint a kórusok hangversenyei már azelőtt is nagyobb vonzóerővel bírtak, ma ez a vonzóerő csak folyton növekszik. Főképpen a Kodálytól megindított gyermekkar-kultuszban látjuk az új művelődési eszmény zenei érvényesülését. Nem «szakzenészek» hosszú évek fáradságos

munkájával szerzett hangszertudásából álljon a ma zenélése, — ezzel a hangszertudással csak elkülönülnek a többitől — hanem mindenki egyenjogusultan, a maga istenadta természetes, muzsikális képességeivel álljon egymásmellett. Alárendelésük csak az együttes muzsikálás, a közös cél érdekében folyik. Elmúlt az az idő, midőn egyes mesterek köré csoportosuló irányok álltak egymással szemben. Csak szakemberektől élvezhető zenének alig van valami köze a mai zenekultúrához. Kodály Zoltán zenéjének szüksége van az egész magyar nép lelki részvételére, nem kiváltságosoknak, hanem az egész nemzetnek szólnak. Az ilyen zene a nemzet életéből, lelke mélyéből nő ki, amely megköveteli a hallgatótól, hogy kívülállása megszűnjék, benne éljen ebben a zenében, mintha ez lényének egy része, legbensőbb ügye volna. A zenei nevelés csak ilyen alapon lehet az egész ember harmónikus kiképzésének, a nemzet életéhez való kapcsolódásnak eszköze. Az egyéneket összekötő lelki szálaknak, közös érzelmeknek együttes kifejezésére elsősorban a zene hivatott. Épen ezért az iskolai nevelés nem nélkülözheti céljának elérésében a zenét, amely ilyen értelemben a maga egyesítő hatalmával, utóérhetetlen közvetlen érzelmi hatásával legerősebb előmozdítója mind a kedély fejlesztésének, mind a fegyelmezett és az odaadó kollektíviztikus szellemnek. A népnek, egy nagy közösségnek a zene tartalmába való teljes beleérzése teszi lehetővé aktív, produktív részvételét a mai zene fejlődésében. Az opera területén itt még sok a tennivaló. A reprezentációs romantikus operák még túl sok helyet foglalnak el a repertoírban. A nagy-szerű kiállítás helyett epedve várunk egy olyan alkotást, mely a mi korunk új, eredeti kifejezését adja, egy stílust, amely a mi gondolkodásunkból, érzésünk-ből fakad, amelybe bele tudunk kapcsolódni, mert nemzetünk jelenlegi törekvéseit lelki arculatát tudnivalóan vissza. Egy ilyen alkotás az eddignél szélesebb körökben fog hatni és belevonja a zenei élvezetbe a nemzet olyan elemeit, akik eddig távol álltak az operától. Várjuk «Háry János» utódját, az élet, még pedig a magyar élet és a zene egybeolvadását.

A hangversenyévad kamarazeneestéi szépszámuak voltak. Az igazi «Kenner», a komoly, nemes zene híve ezekre jár legszívesebben. A kamarazeneesték és

a hangos reklámokkal beharangozott virtuózok hangversenyének publikuma között olyan szembevető a különbség, hogy már azért is méltán kételkedhetünk utóbbi hangversenyek művészi jogultságában. Igen örvedetes jelenség — ami szintén az idők jele — hogy mennyire szaporodnak az iskolai, egyesületi és magánkamarazeneárságok. A házi együttes zenélés öröme kezd már tudatosabbá válni az emberek előtt. Bár követnénk itt Németország példáját, ahol majd minden Főiskolán tartanak zenei összejöveteleket (Collegium musicum). Ezek az összejövetelek főképp régi kórusok és a régi kamarazene művelését célozzák. A mélyült történeti felfogás, XVI—XVIII. századi mesterek műveinek nagy felkarolása általában jellemző tünete a mai zenekultúrának. Sajnos, nálunk a zenetörténeti érdeklődés csekélysége miatt, ez a kultusz még a kezdet kezdetén áll. Ezen a téren is csak aktív közreműködéssel, minél több ember bevonásával érhetünk el valamit.

Az aktív zeneélet mindezen jelenségeinek konzervenciáit a zenei nevelésnek kell levonnia. Bele kell illeszkednie a magyar művelődés, az iskolai nevelés nagy egységes tervezetbe. A szakember látszógenek szűk kereteiből ki kell lépni az egységes kultúrelvet nagy területére. Ennek a kultúrelvetnek minden szála összefüggésben áll a zenével és a zenei neveléssel. A görögök zenei nevelése a filozófiához és esztétikához vezet. A középkor a solmizációval Európa ének mestere volt. Hangrendszerek, tanítási módszerek, zenei stílusok nem vezetnek-e a pszichológia általános pedagógiai és művészettörténet területére? A kor körülményei szerint a zenei nevelés ma annyit jelent, mint emberi nevelés, tehát egyben elméleti, esztétikai, vallási, szociális nevelés.

Ez az egységbe foglalás, egyénfőlött álló szemszögből tekintő szellem épen ott nyilvánul meg a legkevésbé, ahol a legnagyobb szükség volna rá: a műkritikában. Mintha az üzleti szellem — amelyből kifolyólag a koncertrendezők úgy alkudoznak a művészetből fakadó értékekkel, mint az árucikkkel, a kiadó és a szerző, a hangversenyteremtő tulajdonos és bérlő, zeneiskolaigazgató és tanár szerződési viszonyában csak az anyagi haszon a döntő, mintha ez az üzleti szellem a kritikát is részben eszközévé tenné és megfosztaná produktivitásától.

A műalkotás igazi bírója a közönség, amely kiszámíthatatlan szeszélyességében akárhányszor akadályozhatja egy új stílus térfoglalását. A tömegnek a sajátosan új és előrevívó iránt kevés érzeke van. Művészi táplálékát inkább a multból veszi. A műalkotásra ennek semmi befolyása nincs, mert ha igazán nagy és értékes, előbb-utóbb eljön az ideje, az a kor, amely teljes mértékben méltányolni tudja. A műkritikának éppen abban állna a legfontosabb feladata, hogy ezeket az ismeretlen, új műveket magyarázza, értékelésével a közönség megértéséhez közelebb hozza. A műkritika maga is műalkotás, amiből a kritikus, a közönség és az alkotó egyformán nyernek. A kritikus a művésznek nem ellensége, hanem segítője, aki tudja, hogy a művészi alkotás legtöbbször gyötrelmem, amit nem lehet csak egy kézlegyintéssel elintézni. Minden igazi műalkotás megérdemli, hogy intenzívebben foglalkozzanak vele, csak ezután lehet teljes objektivitással elutasítani benne azt, ami csakugyan elutasításra való. Aki maga is alkot, az tudja csak megmérni a művész örömet, mikor látja, hogy művének végső értelmét valaki önállóan, produktíve felfedte és megértette. Ezért csak az van hivatva egy mű kritikájára, aki teljesen bele tudja érezni magát az alkotó lelki világába. A zenének, mint lelki élménynek átélése, ami ma annyira előtérbe lép élvezőnél, előadónál egyaránt, a kritikus munkájában teljesen nélkülözhetetlen. Azok, akik erre képtelenek, óvakodjanak az ítéletől. Egy éles, rossz helyen alkalmazott kritika mindig árt, mert sajnós, a kedves felebarát szívesebben olvas másról rosszat, mint jót és így a rossz ítélet jobban megmarad az emberek emlékezetében. Egy minden személyes momentumot kikapcsoló, egyetemes tisztult elvek alapján álló kritika integráns része a művészetek életének.

Legnagyobb hiányok e téren az operakritikákban mutatkoznak. Itt a zene mellett a színpadművészet minden csínját-bínját is ismernie kell a kritikusnak. Próbákat nem igen lát, így a rendező és karmester munkáját nem tudja jól elhatárolni a színész és énekes teljesítményektől, a darab előadásának felépítését is figyelemmel kell kísérnie, a színpadi technikát, a teljes anyag milyenségét tapasztalatból ismernie, hogy jobban és igazságosabban ítélhessen.

Az intenzívebb, szélesebbkörű aktív

részvételnek, a szubjektív momentumok háttérbeszorításának, a közösség mindig erősebb érvényesülésének követelménye zenei életünk egész területén szembeötlenek. Bizunk abban, hogy ezek a jelenségek egy konstruktív, erőteljes, nemzeti szellemű zenei klasszicizmus kibontakozásának előhírnökei.

Prohász Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Minden nemzet irodalomtörténetének vannak oly kérdései, amelyek hosszú időkön át foglalkoztatják az illető nép irodalmi közvéleményét. A francia irodalomtudomány ilyen kérdése közel száz év óta a romanticizmus problémája. Ennek értéklése írók és irodalmi irányok szerint váltakozott. A naturalizmus és realizmus korában inkább lekicsinylésben volt része és bár az utóbbi évtizedek felismerték értékét, a kritika még ma sem mondta ki az utolsó szót felette. A romanticizmusra vonatkozó különféle és elmentéses definícióit a közelmultban (1927) Souriau «Histoire du romantisme en France» című művében foglalta össze sikeresen. E munka alapján tisztán láthatjuk, hogy a romanticizmus ellenségei legnagyobb részének nem tisztán az irodalmi belátás, hanem elsősorban a politika és a világnézet szempontjai voltak a döntők. Ezekből a kritikai és szellemtörténeti harcokból vehetjük észre leginkább, hogy a romanticizmus Franciaországban valósgós lelki forradalom volt, amely némileg átalakította magát a francia lelket is. Ezt a lelki átalakulást a romanticizmus ellenségei azért tartják károsnak, mert a romanticizmus gyökereit Angliában és Németországban keresik. A könyvek hosszú sora bizonyította a ma már általánossá vált tételt, hogy a francia romanticizmust a germán szellem hozta létre. Ezzel szemben sürgették a visszatérést a nemzeti lélek igazi gyökereihez, a klasszikus francia irodalomhoz. Ez a visszahatás a hetvenes évektől kezdve egyre nagyobb lett, de a romanticizmus legalább mint lelki forma tovább is élt, ha más irányok burka alatt is. A mult század végétől kezdve kezdték csak a francia kritikusok a romanticizmust általánosabb, filozófiai szemszögből vizsgálni. A centennárium körüli évek bő terméséből a kritika Souriau művét emelte ki, mint a legértékesebb munkát. Souriau nem gyűlöli, de nem is

rajong a romantizmusért. A könyv történeti és nem értékelő munka, amely a legalaposabb részletkutatók alapján rajzolja elénk mindazt, amit a romantizmus adott. (*Jancsó Elemér: Kritikai harcok a romantizmus százéves fordulójáról. Erd. Ir. Sz1—2. sz.*)

Szerb Antal a Széphalomban (máj. —jún.). «Az ihletett költő» című tanulmányában a romantizmusnak a magyar irodalomra való hatását és ebben a romantikus Berzsenyit mutatja be. A legújabb német szellemtörténeti irodalom alapján rámutat arra, hogy az antikos versmérték bevonulása a nemzeti irodalomba, a romantika kezdetét jelenti. A romantika tulajdonképpen minden irodalomban úgy indult meg, hogy a költők belefáradtak az alexandrinba és a vele együttjáró formai komplexumba. Az a lelki egyensúly, aminek formai kifejezője az alexandrin, a XVIII. század közepén már hazug egyensúlyá kezdett válni. A francia romantika legnagyobb tettének azt tartotta, hogy odébb helyezve a sormetszetet, felbontotta az eddig szent egyensúlyt. A preromantika két fegyvert ismert az alexandrin ellen: a mai szabad vershez hasonló versprózát — ami nálunk alig szerepelt — és az antikos verselést. A vers reformációjára nálunk is szükség volt. A magyar alexandrin bénította a magyar lírát, amelynek hagyományai kezdetleges hagyományok voltak. Viszont az időmértékes vers, a nyugateurópai verselés nem jelentett radikális szakítást a népi forma-hagyományokkal, mert ez a forma a magyar ritmussal ép úgy összepárosult, mint az ősi német típusal. Berzsenyi korában még nem lehetett megbékülni a népi verseléssel. Erős orvosságra volt szükség, a magyar költészetet mintegy előlrol kellett kezdeni, ha utól akarták érni a száguldó Európát. Ezt az újrakezdet jelenti a «deákos verselés». Ilymódon minden, amit Berzsenyi Horatiustól tanult, voltaképpen a preromantikus szellem önkifejezésének bizonyult. —

A magyar falu elmaradottsága megállapításánál nem szabad felednünk azokat a történelmi, társadalmi és faji tulajdonságokat, amelyek a falu mai képeinek kialakításában közreműködtek. Az összehasonlításnál leggyakrabban szereplő német, dán, angol és amerikai falvak strukturája egészen más, mint a magyar falvaké. A hátramaradottság okai részben a múlt század utolsó évtizedeiben uralmon levő

hatalmi és társadalmi politikában keresendők; ezek a tényezők ugyanis a kiegyezés után megindult nagyarányú kulturális és vagyoni fellendülést első sorban a város, különösen pedig a főváros emelése érdekében állították sorompóba. Falusi népünk elmaradottsága, a falu életének primitívsége legnagyobb mértékben a mezőgazdasági viszonyokban szemlélhető, amely teljesen nélkülözött egy biztos és határozott vonalú agrárpolitikát. Agrárpolitikánk mai iránya azonban már az értékesítési és agrárkereskedelmi problémák szemüvegén keresztül igyekszik földműves társadalmunk széles rétegében a versenyképesen való termelés való gondolatát meggyökeresíteni. A közgazdasági vonatkozásokon kívül a legfontosabb teendő falusi népünk lelki és értelmi nevelése. Ennek a munkának igen sok akadálya van. Míg a gyári munkás és a középosztály a polgári művelődés eszközeiben jobban részesülhet, addig a falusi lakosság szétszórtságában kevésbé tudja ezeket az eszközöket igénybe venni. Az alsófokú iskola padjaiból kikerült földműves fiatalság továbbképzése kulturpolitikánk állandó témája volt. Ma már az államilag megszervezett iskolán kívüli népművelés tömegeredményeket is tud felmutatni és az eredmények azt bizonyítják, hogy az eredményes munka a lelkes és erőskezű vezetők kérdésén fordul meg. A falusi földművelés gazdálkodásának jövedelem-szerző emelése legelső foka a falu és a nép jövőjének. Sajnos, az intézményes mezőgazdasági vezetők a falu ma még nélkülözi, pedig az agrárvezető beállításával az iskolán kívüli népművelés is nyerni fog és ez utóbbinak praktikus és a falu létkérdését érintő tartalommal való kiegészítése a népművelés más irányait is közelebb fogja hozni a való élethez. A falufejlesztés eddigi eredményei, amelyek a háború után új lendületet nyert intézményeknek: a kultúrházaknak, népházaknak, leventeotthonoknak és csecsemővédőknek, sporttereknek stb. köszönhetőek, még nem jelentik azt, hogy a falu érdekeinek szolgálatában az állam és a társadalom már megtette kötelességét; mert sok hiány van még, amelyeket csak további megfeszített társadalmi munkával és az állam szünet nélküli támogatásával lehet fokozatosan megszüntetni. (*Radnóti István: A falu gazdasági és kulturális problémái. Magyar Szemle. Jún.*) K. B. N.

Hunyadi János mint — Joan Corvinul.
 «Nagyrománia» ünnepe. Erdély elrablásának a tízéves évfordulóját. A «jubileumi» cécóról természetesen nem maradhat el a román posta sem, amely «ünnepi» bélyegsorozatot bocsát ki. Eddig rendben van a dolog. Utóvégre a román királyi postának teljesen belügye az, hogy milyen bélyegekkel okoz meglepetést a filatelistáknak. De — és itt jön az, amihez nekünk is van valami kis szavunk. A minap megszállott területről levelet kaptam, amelynek a borítékja úgynevezett jubileumi bélyegekkel van teleragasztva. Ezeket a bélyegeket nagy ámulattal fedeztem fel aztán Ferdinánd néhai román király, Stefan cel Mare, Mihai Vitearu és Brancoveanu nevű «nagy» oláh vajdák mellett, «Joan Corvinul» néven — Hunyadi Jánost. Hunyadit, a mi Hunyadinkat, Magyarország egykori kormányzóját, az egész keresztény világ legendáshírű hőst. Nevetnivaló. Ez a hirtelen megnőtt balkáni állam eljárása hasonlít az ősi nemesi birtokot pénzzel megszerzett szatócséhoz, akinek nem elég a kastély, a föld, hanem őseket is szeretne vásárolni magának. «Nagyrománia», miután eltulajdonította tőlünk Erdélyt, most Hunyadi Jánost is — állítólagos oláh származására hivatkozva — szeretné «adoptálni». Furcsa precedens. Mit szólnának a bukaresti urak, ha erre hivatkozva az oroszok elvitatnák tőlük legnagyobb költőjüket, Eminovicit (Eminescut), a bolgárok meg kiválnak tartott történettudósukat, Jorgát. Hátha a görögök emelnek majd igényt a bélyegen díszelgő Brancoveanura? Fogas kérdés, úgy-e?

Hunyadi Jánosnak, ha jól tudom, kétszer volt dolga az akkori oláhokkal, az ő állítólagos «fajtestvéreivel». Először, amikor 1442-ben a szentimrei győzelem után bevonult Havasalföldre és a havasalföldi meg a moldvai vajdát a magyar korona felsőbbbségének elismerésére kényszerítette. Másodszor meg 1448-ban, a rigómezei csatában, ahol a szövetséges Dan oláh vajda elárulta őt és ellene fordult. Talán csak nem erre a két eseményre akarnak

minket emlékeztetni ezzel az «adoptáló» jubileumi bélyeggel? Ha igen, felesleges munka, mert anélkül is tudjuk. Jól tudjuk.

Joan Corvinul a bélyegpapiroson. Ők találták ki. Tartsák meg. De a miénk volt és miénk marad — Hunyadi János.
 (m. l.)

Beregi Oszkár üzen. Nem tudom, a *Napkelet* olvasói észrevették-e már, hogy az utóbbi időben ismét egyre többször vagyunk kénytelenek találkozni Beregi Oszkár nevével. Egyik baloldali lap a másik után közöl újabb szerepléseiről beszámolókat, vagy interjúkat a «koronás nagy művészből», aki a magyar határtól alig néhány kilométernyire, Bécsnek magyar szökevényektől nyüzsgő büszke várában ütötte fel sátorfáját. Sőt egy újabb színes riport tanúsága szerint már Budapesten is megjelent: megtekintette a város nevezetességeit és újra elutazott. E meleghangú, majdnem hódolatteljes beszámoló szavai mögött könnyű észrevenni az intenciót. Beregi üzen általuk Magyarországnak, hálátlan hazájának, amely immár tíz teljes esztendeje merészli nélkülözni művészi életéből a «magyar Kainzot». Üzen pedig megbocsátással és lerázhatatlan ragaszkodással. Nem úgy, mint Coriolanus, vagy mint athéni Timon. Nem! Ő szívesen elfelejti hálátlan hazájának a számkivetés keserű nélkülözéseit, kész hazajönni, kész áldozatot is hozni és itthon működni busás fellépti díjak reményében. Elvbarátainak táborra pedig a *keresztényi* szeretet nevében hajlandó nyomban bocsánatot adni tévelygő fiának.

E sorokban nem akarunk polémizálni azokkal, akik Beregit a magyar színművészet nyereségének tartják. Nem említjük kellemetlen torokhangját, értelmetlen hadarását, hányaveti mozdulatait, a színpadi keretből magát kifitogtató kokettériáját, vagy erőltetett interpretációit. Nem akarjuk a budapesti közönségnek emlékébe idézni Romeóját sem — a szenvedélyviharzást vakarózással kifejező Romeóját

— mindezt nem tesszük, mert hiszen, aki Beregit nagy művésznek tartja, azzal úgysem lehet vitatkozni, azt szerénységéért irigyelni kell.

Megelégszünk pusztán annyival, hogy Bereginek annyit hangoztatott magyarságáról egy kis anekdótát beszéljünk el. Nem a szovjet idejéből valót, hanem sokkal régiebbet!

A kitűnő művész nemzeti színházi első fellépte Szigligeti Edének *II. Rákóczi Ferenc fogsága* c. darabjában zajlott le. Valóban lezajlott! A Nemzeti Színház régi nemes gárdája és finomízlésű közönsége nehezen szokott hozzá, hogy ilyen nagy nemzeti hőst, mint Rákóczi, ennyire kétségtelenül és szembeötlően nem magyar származású színész játsszék. Az első előadáson tehát a Bercsényit ábrázoló, igazán fajmagyar

színész a Rákóczi-Beregihez intézett egyik mondatot kissé célzatosan találta megnyomni:

«*Én Lengyelhonba megyek. Önnek sok rokona van ott. Nem üzen nekik semmit? Épen semmit?*»

Lőn erre visszafojtott kuncogás a színpadon és hahota a nézőtéren!

Beregit azonban mindez nem zavarta. Efajta apróságokat észre nem vevő ambícióval játszotta tovább Rákóczit, később pedig drámairodalmunk többi nemzeti hőst.

A Bécsben mártírkodó művésznek azóta bizonyosan kiröppent emlékezetéből ez a lengyel incidens. Nem is Lengyelországba üzen tehát, hanem Magyarországra.

Teheti. «Sok rokona van ottan!»

Thalianus.

NAPKELET

irodalmi és kritikai folyóirat.

Ezzel a számával a Napkelet átlépte hetedik nyarának a küszöbét. Programmja változatlanul az, amire indulásakor vállalkozott: a nemzeti szellemben dolgozó magyar írónemzedéket közelebb hozni a magyar olvasóközönséghez és a magyar irodalom legkiválóbb alkotásait minél könnyebben hozzáférhetővé tenni a nehéz viszonyok között élő magyar értelmiség számára.

Szépirodalmi része regényt, novellát, verseket és egy-egy esszét is közöl. Kritikai része szemmel tartja a jelenkori magyar irodalmat, elvi kérdéseket vitat meg, megbeszéli az irodalmi élet nevezetesebb eseményeit, figyelemmel kíséri az elszakított magyarság irodalmi megnyilatkozásait s tájékoztat a külföld aktuális irodalmáról. Általában arra törekszik, hogy terjessze s erősítse a magyar irodalmi műveltséget. Ép ezért fenntartja az érintkezést a szellemi élet oly területeivel is, melyek — mint különösen a szépművészetek és a zenevilág — az irodalmi műveltség természetes kiegészítői.

Felelős szerkesztő:

TORMAY CECILE

S. szerkesztő: HARTMANN JÁNOS. Állandó munkatársak, akik a nemzeti szellemű írók, költők és tudósok legkiválóbb képviselői, a következők

Áprily Lajos	Halász Gábor	Mályusz Elemér	Szabó Mária
Bardócz Árpád	Hekler Antal	Mécs László	Szabó Miklós
Baros Gyula	Hoffmann Edit	Mészöly Gedeon	Szarka Géza
Berde Mária	Horváth János	Miskolcgy Gyula	Szederkényi Anna
Bibó Lajos	Hóman Bálint	Müller Lipót	Székfü Gyula
Brisits Frigyes	Husztí József	Nagy Berta	Szentkúthi Miklós
Büky György	Juhász Géza	Németh Antal	Szinnyei Ferenc
Dallos Sándor	Kastner Jenő	Németh László	Szitnyai Zoltán
Domanovszky Sándor	Kállay Miklós	Oláh György	Tamási Áron
Dóczy Jenő	Kerecsényi Dezső	Oroszlán Zoltán	Terescsényi György
Eckhart Ferenc	Kelényi B. Ottó	Pais Dezső	Thury Lajos
Eckhardt Sándor	Kéry Lajos	Papp Viktor	Tolnai Vilmos
Erdélyi József	Kilián Zoltán	Pauler Ákos	Torday Emil
Falu Tamás	Kodály Zoltán	P. Gulácsy Irén	Török Pál
Farkas Gyula	Kodolányi János	Petrovics Elek	Török Sándor
Farkas Zoltán	Komáromi János	Pigler Andor	Vajthó László
Fábián István	Kornis Gyula	Prahács Margit	Vida Péter
Galamb Sándor	Kortsák Jenő	Reményik Sándor	Vitnyédi Németh
Gáspár Jenő	Kosztó János	Rédey Tivadar	István
Gulyás Pál	Majthényi György	Réz Gyula	Walter Gyula
Gulyás Sándor	Makkai Sándor	Sik Sándor	Zilahy Lajos
Gyallai Domokos	Marconnay Tibor	Simon Gyula	Zlinszky Aladár
Hajnal István	Mariay Ödön	Surányi Miklós	Zsigmond Ferenc

A nyár küszöbén kérjük t. Olvasóinkat, hogy ismertessék, ajánlják és terjesszék folyóiratunkat ismeretségük körében. A Napkeletnek szívességet és a magyar irodalomnak szolgálatot tesz, aki új híveket szerez táborunknak.